

บทที่ ๔

การจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิง จ.เชียงใหม่

๔.๑ ความนำ

จากการศึกษาในบทที่ ๓ พบว่า การจัดการทรัพยากรน้ำตามหลักพระพุทธศาสนา หมายถึงการจัดการทรัพยากรน้ำให้คุ้มค่าและใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และต้องอิงอาศัยการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่เป็นเหตุปัจจัยให้เกิดทรัพยากรน้ำด้วย วิธีการจัดการทรัพยากรน้ำตามหลักพระพุทธศาสนาจะแสดงออกโดยผ่านหลักพุทธธรรม พระวินัย ศาสนพิธี และบทบาทของพระสงฆ์ เพื่อให้ตอบเป้าหมายการจัดการทรัพยากรน้ำตามหลักพระพุทธศาสนา คือเพื่อแก้ไขปัญหาการทำลายทรัพยากรน้ำและปัญหาการจัดการทรัพยากรน้ำ เพื่อสร้างจิตสำนึกในการจัดการทรัพยากรน้ำ เพื่อป้องกันปัญหาการทำลายทรัพยากรน้ำ และเพื่อรักษาความสมบูรณ์ของทรัพยากรน้ำให้คงอยู่ต่อไป

ในบทนี้ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษา การจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิง จ.เชียงใหม่ว่ามีความหมายและความสำคัญอย่างไร มีเป้าหมายเพื่ออะไร มีหลักการจัดการและวิธีการในการจัดการทรัพยากรน้ำอย่างไร โดยมีกรอบแนวคิดในการจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิงจังหวัดเชียงใหม่ แบ่งตามบทบาทหน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งประกอบไปด้วย หน่วยงานของรัฐ หน่วยงานเอกชนและโครงการพระราชดำริ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิงจังหวัดเชียงใหม่ ทั้ง ๔ กลุ่ม ที่มีกระบวนการจัดการทรัพยากรน้ำที่แตกต่างและผสมผสานกัน อันได้แก่ อำนาจของรัฐในการบังคับใช้กฎหมาย ความเชื่อและพิธีกรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และบทบาทพระสงฆ์ ดังมีแผนผังกระบวนการจัดการทรัพยากรน้ำ ดังต่อไปนี้

๔.๒ การจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิง จ.เชียงใหม่

ผู้วิจัยจึงเริ่มศึกษาความหมายตั้งแต่ คำว่า“ลุ่มน้ำปิงตอนบน” และ“กลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิง จ.เชียงใหม่” ว่าคืออะไร ประกอบด้วยอะไร มีความสำคัญและอำนาจหน้าที่อย่างไร ดังนี้

“ลุ่มน้ำปิงตอนบน” หมายถึง พื้นที่ลุ่มน้ำปิงตอนบน ครอบคลุม ๑๔ ลำน้ำสาขา ๒๗ อำเภอ ๒ จังหวัด ได้แก่ เชียงใหม่-ลำพูน มีพื้นที่จำนวนประมาณ ๒๓,๓๖๔ ตารางกิโลเมตร หรือ ๑๔,๖๐๒,๕๐๐ไร่ ทางด้านทิศเหนือและทิศตะวันตก มีเทือกเขาถนนธงชัย มียอดดอยสูงได้แก่ ดอยอินทนนท์ สูง ๒,๕๖๕ เมตร ดอยหลวงเชียงดาว ๒,๒๒๕ เมตร ซึ่งติดกับพื้นที่ลุ่มน้ำปาย-สาละวิน ลุ่มน้ำแม่ฝาง-แม่กก ทางด้านทิศตะวันออก เทือกเขาสันปันน้ำติดกับพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ลาว-ลุ่มน้ำโขงและลุ่มน้ำแม่วัง จังหวัดลำปาง พื้นที่ป่าในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนนี้ เป็นแหล่งต้นกำเนิดของสายน้ำแม่ปิงที่มีความยาวประมาณ ๗๔๐ กิโลเมตร ที่มีจุดเริ่มต้นที่อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ไหลผ่านอำเภอ

เมืองเชียงใหม่ จังหวัดลำพูน ตาก กำแพงเพชรและนครสวรรค์ เป็นแม่น้ำสายหลักของแม่น้ำเจ้าพระยาที่ไหลไปหล่อเลี้ยงภาคกลาง^๑

“องค์ประกอบคณะกรรมการลุ่มน้ำปิงตอนบน” ประกอบด้วย ตำแหน่งกรรมการ ได้แก่ ผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ ผู้ว่าราชการจังหวัดลำพูน ผู้ว่าราชการจังหวัดตาก ผู้อำนวยการภาคพัฒนา ภาค ๓ เชียงใหม่ (กระทรวงกลาโหม) ผู้อำนวยการสำนักชลประทานที่ ๑ ผู้อำนวยการสำนักงานพัฒนาที่ดิน เขต ๖ ผู้อำนวยการสำนักงานป่าไม้เขตเชียงใหม่ ผู้อำนวยการสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคเหนือ ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาภาคเหนือ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ผู้อำนวยการเขื่อนภูมิพล ผู้อำนวยการศูนย์ปฏิบัติการ รพช. ลำปาง สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท ผู้อำนวยการสำนักงานประปาเขต ๙ ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาชุมชนเขต ๕ ทรัพยากรธรณีเขต ๓ ผู้จัดการนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ ผู้อำนวยการศูนย์ประชาสัมพันธ์ เขต ๓ กรมประชาสัมพันธ์ผู้อำนวยการสำนักงานพัฒนาและส่งเสริมพลังงาน ภูมิภาคที่ ๓ เจ้าท่าภูมิภาคที่ ๑ ผู้แทนกลุ่มผู้ใช้น้ำภาคเกษตรกรรม ผู้แทนกลุ่มผู้ใช้น้ำภาคอุตสาหกรรมและภาคธุรกิจ ผู้แทนองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นของจังหวัดเชียงใหม่ ผู้แทนองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นของจังหวัดลำพูน ผู้แทนองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นของจังหวัดตาก ผู้ทรงคุณวุฒิด้านทรัพยากรน้ำและสิ่งแวดล้อมจากสถาบันการศึกษา ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้และประสบการณ์ด้านทรัพยากรน้ำและสิ่งแวดล้อมผู้แทนองค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อม และมีตำแหน่งเลขานุการและผู้ช่วยเลขานุการ ได้แก่ เจ้าหน้าที่สำนักงานคณะกรรมการทรัพยากรน้ำแห่งชาติ เจ้าหน้าที่สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เจ้าหน้าที่กรมชลประทานและเจ้าหน้าที่จากสำนักงานจังหวัด^๒

“คณะกรรมการลุ่มน้ำปิงตอนบน” มีความสำคัญและมีอำนาจหน้าที่ ดังต่อไปนี้

๑) เสนอความเห็นต่อคณะกรรมการทรัพยากรน้ำแห่งชาติเกี่ยวกับการกำหนดนโยบาย อนุรักษ์ การพัฒนา การใช้ และการดำเนินการอื่นใดอัน เกี่ยวกับทรัพยากรน้ำของรัฐ

๒) เสนอแนะหน่วยงานที่รับผิดชอบเพื่อวางแผนและโครงการเกี่ยวกับการดำเนินการใด ๆ เกี่ยวกับทรัพยากรน้ำของรัฐในเขตลุ่มน้ำ

๓) เสนอแนะแนวทางการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรน้ำของรัฐเพื่อให้หน่วยงานที่รับผิดชอบพิจารณา

๔) ให้ข้อคิดเห็นต่อคณะกรรมการทรัพยากรน้ำแห่งชาติ เกี่ยวกับแผนงานและโครงการในการดำเนินการใด ๆ เกี่ยวกับทรัพยากรน้ำของรัฐของหน่วยงานต่าง ๆ

๕) จัดทำแผนป้องกันและแก้ภาวะน้ำท่วม

^๑ กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, ลุ่มน้ำปิง : การสัมมนา ; วันเสาร์ที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๔๖ ณ หอประชุมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่, (กรุงเทพมหานคร : กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, ๒๕๔๖), หน้า ๒.

^๒ สำนักงานคณะกรรมการทรัพยากรน้ำแห่งชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, “แนวทางการจัดตั้งองค์กรบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในลุ่มน้ำเจ้าพระยาพื้นที่ลุ่มน้ำปิงตอนบน”, เอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติการ วันที่ ๓-๕ มิถุนายน ๒๕๔๑ ณ โรงแรมพรพิงค์ ถนนเจริญประเทศ จังหวัดเชียงใหม่, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการทรัพยากรน้ำแห่งชาติ, ๒๕๔๑), หน้า ๓๐.

๖) ให้คำปรึกษา แนะนำ และสอดส่องดูแลการปฏิบัติงานของหน่วยงานของรัฐเกี่ยวกับทรัพยากรน้ำของรัฐ

๗) พิจารณาจำนวนการใช้น้ำ การจัดสรรน้ำ และมาตรการต่าง ๆ เพื่อให้การจัดสรรน้ำดำเนินไปโดยเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ

๘) ขอข้อเท็จจริงในการดำเนินการใด ๆ เกี่ยวกับทรัพยากรน้ำของรัฐจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

๙) ปฏิบัติการอื่นใดตามที่กำหนดในพระราชบัญญัติทรัพยากรน้ำให้อำนาจหน้าที่

๑๐) ปฏิบัติการอื่นใดตามที่คณะกรรมการทรัพยากรน้ำแห่งชาติมอบหมาย ตลอดจนการรับฟังความคิดเห็นจากประชาชนตามควรแก่กรณี^๓

“กลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิงจังหวัดเชียงใหม่” หมายถึง กลุ่มที่รวมตัวกันก่อตั้งขึ้นจากพันธกิจในการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำในเขตลุ่มน้ำปิงตอนบนร่วมกัน จำนวน ๔ กลุ่ม ประกอบด้วย ๑. กลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำปิง ฝ่ายวังไฮ ต.เชียงดาว อ.เชียงดาว ๒. กลุ่มฮักน้ำปิงฟ้าฮ่าม อ.เมือง ๓. กลุ่มอนุรักษ์เหมืองฝาย อ.จอมทอง และ ๔. กลุ่มเหมืองฝายพญาคำ อ.สารภี และองค์กรอื่นๆ

ส่วนการจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิง เป็นจัดการทรัพยากรน้ำของชุมชนในพื้นที่ที่มีการใช้น้ำจากแหล่งน้ำเดียวกัน ในลักษณะองค์กรชุมชน ซึ่งมีการดำเนินการจัดการทรัพยากรน้ำร่วมกับหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และพระสงฆ์ มีการพัฒนาแหล่งน้ำให้ประโยชน์ด้านต่าง ๆ ให้ประชาชนในพื้นที่มีน้ำใช้ในกิจกรรมต่าง ๆ อย่างพอเพียงในทุกฤดูกาล และจัดสรรทรัพยากรน้ำอย่างมีประสิทธิภาพและยุติธรรม มีการอนุรักษ์ต้นน้ำลำธาร แก้ไขปัญหาน้ำท่วม น้ำแล้ง และน้ำเน่าเสียร่วมกัน

เมื่อทราบความหมายและความสำคัญของ “ลุ่มน้ำปิงตอนบน” และ “กลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิง จ.เชียงใหม่” ว่าคืออะไรแล้ว ในขั้นต่อไป ผู้วิจัยได้ทำการแยกประเภทองค์กรที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิง โดยแบ่งออกเป็น หน่วยงานของรัฐ หน่วยงานเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิง จ.เชียงใหม่ทั้ง ๔ ชุมชน เพื่อหาความหมายและความสำคัญของแต่ละกลุ่ม เป้าหมาย หลักการ และวิธีการจัดการทรัพยากรน้ำในแต่ละกลุ่ม โดยแบ่งเป็น หัวข้อได้ดังนี้

๔.๒.๑ การจัดการทรัพยากรน้ำโดยหน่วยงานของรัฐ

การจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิง มีหน่วยงานของรัฐที่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง ได้แก่ กรมทรัพยากรน้ำ กรมชลประทาน กรมส่งเสริมการเกษตร และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

^๓สำนักงานคณะกรรมการทรัพยากรน้ำแห่งชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑.

^๔มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, การดูแลรักษาแม่น้ำปิง น้ำแม่ปิง ต้นธารแห่งเจ้าพระยา, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๗), หน้า ๕๑.

“การจัดการทรัพยากรโดยรัฐ” หมายถึง การที่รัฐเข้ามาครอบครองและเป็นผู้จัดสรรกรรมสิทธิ์สาธารณสมบัติ เช่น ทรัพยากรดิน น้ำ ป่าของประเทศให้กับผู้ที่ต้องการเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์โดยใช้เครื่องมือและกลไกที่สำคัญ คือ การออกกฎหมายและใช้หน่วยราชการทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคเป็นกลไกในการปฏิบัติ^๕

หน่วยงานของรัฐที่รับผิดชอบในการจัดการทรัพยากรน้ำในปัจจุบัน ได้แก่

(๑) กรมทรัพยากรน้ำ

ความหมายของกรมทรัพยากรน้ำ หมายถึง หน่วยงานระดับกรม ในสังกัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ก่อตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พ.ศ. ๒๕๔๕^๖

ความสำคัญของกรมทรัพยากรน้ำ คือมีอำนาจและหน้าที่ เสนอแนะการจัดทำนโยบาย แผน และมาตรการที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรน้ำ บริหารจัดการ พัฒนา อนุรักษ์ ปันฟู รวมทั้งควบคุมดูแลกำกับ ประสาน ติดตาม ประเมินผล และแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรน้ำ และพัฒนาวิชาการ กำหนดมาตรฐาน และถ่ายทอดเทคโนโลยีด้านทรัพยากรน้ำ ทั้งระดับภาพรวมและระดับลุ่มน้ำ

เป้าหมายของกรมทรัพยากรน้ำ เพื่อบริหารจัดการทรัพยากรน้ำอย่างบูรณาการ โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกภาคส่วน เพื่อให้เกิดการใช้ทรัพยากรอย่างเป็นธรรมและยั่งยืน

หลักการจัดการทรัพยากรน้ำของกรมทรัพยากรน้ำ คือ เพื่อให้การบริหารทรัพยากรน้ำมีความก้าวหน้ายิ่งขึ้น ในปี ๒๕๔๓ คณะรัฐมนตรีได้กำหนดกรอบ “วิสัยทัศน์น้ำแห่งชาติ” โดยให้ความเห็นชอบ เมื่อวันที่ ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๔๓ และจากวิสัยทัศน์น้ำแห่งชาติ ได้นำไปสู่การกำหนด “นโยบายน้ำแห่งชาติ” ซึ่งคณะรัฐมนตรีได้ให้ความเห็นชอบเมื่อวันที่ ๓๑ ตุลาคม ๒๕๔๓ ภายใต้แนวคิดที่สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๔๐ และแนวทางการบริหารจัดการน้ำแบบผสมผสานที่มุ่งเน้นการประสาน การพัฒนา และการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำร่วมกับทรัพยากรอื่นที่เกี่ยวข้อง ด้วยการคำนึงถึงผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ เพื่อนำไปสู่ผลตอบแทนสูงสุดด้านเศรษฐกิจและสังคม^๗

ผลจากการปฏิรูประบบราชการเมื่อปลายปี ๒๕๔๕ ที่ผ่านมา ได้นำไปสู่การจัดตั้ง กรมทรัพยากรน้ำ ในฐานะหน่วยงานภาครัฐที่มีภารกิจหลักด้านการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำอย่างครบวงจร โดยทำหน้าที่เสนอแนะนโยบาย จัดทำแผนแม่บท การศึกษาวิจัย พัฒนาอนุรักษ์ และฟื้นฟูแหล่งน้ำ ตลอดจนการส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชน ในรูปของคณะอนุกรรมการลุ่มน้ำ ให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาล เพื่อส่งเสริมบทบาทของประชาชน ในการมีส่วนร่วมกับการทำงานของภาครัฐ เริ่มจากการคิด การนำเสนอความเห็น การลงมือปฏิบัติ รวมทั้งการติดตามและ

^๕ ธีรนันท์ อนุมานราชธน และคณะ, แนวทางการจัดการความขัดแย้งเกี่ยวกับทรัพยากรน้ำในเขตอำนาจขององค์การบริหารส่วนตำบล จังหวัดเชียงใหม่, เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๕), หน้า ๙.

^๖ วิกีพีเดียสารานุกรมเสรี, กรมทรัพยากรน้ำ, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://th.wikipedia.org/wiki/กรมทรัพยากรน้ำ> [๒๐ ธ.ค. ๒๕๕๕].

^๗ วิกีพีเดียสารานุกรมเสรี, เรื่องเดียวกัน.

ประเมินผล เพื่อสร้างการยอมรับในแผนงานของโครงการและกิจกรรมของภาครัฐ ที่เข้าไปดำเนินการพัฒนาท้องถิ่นได้อย่างเปี่ยมประสิทธิภาพ และยั่งยืน

วิธีการจัดการทรัพยากรน้ำของกรมทรัพยากรน้ำ คือ เสนอแนะนโยบาย แผน กฎหมาย และมาตรการที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรน้ำ บริหารจัดการ พัฒนา อนุรักษ์ฟื้นฟู รวมทั้งควบคุม ดูแล กำกับ ประสาน ติดตาม ประเมินผล และแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรน้ำ พัฒนาวิชาการ กำหนดมาตรฐาน และถ่ายทอดเทคโนโลยีด้านทรัพยากรน้ำระดับภาพรวมและระดับลุ่มน้ำ

ผลการดำเนินงานในปี พ.ศ.๒๕๔๔ ที่ผ่านมา นอกจากการจัดทำโครงการทำดีเพื่อแผ่นดินในพื้นที่ต่างๆ แล้ว กรมทรัพยากรน้ำได้จัดประชุมคณะกรรมการทรัพยากรน้ำแห่งชาติ โดยมีเรื่องการแก้ไขปัญหาการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำอย่าง ระบบและยั่งยืน การจัดประชุมนานาชาติเกี่ยวกับการบริหารจัดการลุ่มน้ำ โดยคณะกรรมการแม่ข่าย และการประชุมคณะมนตรีคณะกรรมการแม่ข่ายครั้งที่ ๑๗ นอกจากนี้ยังมีเรื่องของการมีส่วนร่วม สมาชิกเครือข่ายข้อมูลทรัพยากรน้ำ และร่วมจัดตั้งศูนย์แลกเปลี่ยนองค์ความรู้การบริหารจัดการลุ่มน้ำในภูมิภาคเอเชีย ตลอดจนการเตรียมการสำหรับการประชุมระดับผู้นำด้านน้ำ แห่งภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก ครั้งที่ ๒ รวมทั้งการจัดทำโครงการติดตั้งระบบเตือนภัยล่วงหน้าสำหรับพื้นที่เสี่ยงอุทกภัย ดินถล่มในที่ลาดชัน และราบเชิงเขา อีกทั้งยังมีโครงการติดตั้งระบบตรวจวัดสถานภาพทางไกลอัตโนมัติลุ่มน้ำยมและลุ่มน้ำน่าน^๔

(๒) กรมชลประทาน

กรมชลประทาน หมายถึง หน่วยงานในกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ มีหน้าที่จัดให้ได้มาซึ่งน้ำเพื่อกักเก็บรักษา ควบคุม ส่ง ระบาย หรือ แบ่งน้ำเพื่อการเกษตร การพลังงาน การสาธารณสุข โภค หรือการอุตสาหกรรม และหมายรวมถึงการป้องกันความเสียหายอันเกิดจากน้ำ กับ การคมนาคมทางน้ำซึ่งอยู่ในเขตชลประทาน^๕

กรมชลประทาน มีความสำคัญ คือ เป็นหน่วยงานหลักในการพัฒนาแหล่งน้ำตามศักยภาพของลุ่มน้ำให้เพียงพอ จัดการน้ำให้กับผู้ใช้น้ำทุกประเภทอย่างทั่วถึง เป็นธรรม และยั่งยืน เสริมสร้างให้ประชาชนมีส่วนร่วม เพื่อให้การและบริหารจัดการน้ำ ทุกระดับอย่างบูรณาการและดำเนินการป้องกันและบรรเทาภัยทางน้ำ

เป้าหมายของกรมชลประทาน คือ เพื่อบริหารจัดการทรัพยากรน้ำอย่างบูรณาการ โดย การมีส่วนร่วมของประชาชนทุกภาคส่วน เพื่อให้เกิดการใช้ทรัพยากรอย่างเป็นธรรมและยั่งยืน

หลักการจัดการทรัพยากรน้ำของชลประทาน คือ ชลประทานในประเทศไทยเริ่มขึ้นอย่างจริงจังในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการขุดลอกคลอง และขุดคลองขึ้นใหม่ในบริเวณที่ราบภาคกลางจำนวนมาก ดำเนินการโดยเอกชน คือบริษัทขุดคลองแลคูนาสยาม (Siam Canals, Lands and Irrigation Company) ได้รับพระบรมราชานุญาตเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๑ เริ่มขุดคลองเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓ มีระยะเวลาดำเนินการ ตามสัมปทาน ๒๕ ปี ใน พ.ศ. ๒๔๕๕ ได้ว่าจ้าง

^๔ กรมทรัพยากรน้ำ, รายงานประจำปี ๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร : กรมทรัพยากรน้ำ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, ๒๕๕๔), หน้า ๕.

^๕ วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, กรมชลประทาน, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://th.wikipedia.org/wiki/กรมชลประทาน> [๒๐ ธ.ค. ๒๕๕๕].

นายเย โสมัน วันเดอร์ ไฮเด วิศวกรชลประทานชาวฮอลันดา มาดำเนินงานชลประทานประเทศไทย และทรงแต่งตั้งให้นายเย โสมัน เข้ารับราชการ เมื่อวันที่ ๑๓มิถุนายน ๒๔๔๕ พร้อมทั้งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้ง "กรมคลอง" และทรงแต่งตั้งนาย เย โสมัน เป็นเจ้ากรมคลองคนแรก เพื่อทำหน้าที่ดูแลทำนุบำรุงคลองต่างๆ ไม่ให้ตื้นเขิน ต่อมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ได้ทรงพระกรุณา โปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้ง "กรมทน้ำ" ขึ้นแทนกรมคลอง เมื่อวันที่ ๓๐ กันยายน ๒๔๕๗ และทรงแต่งตั้ง นายอาร์ ซี อาร์ วิล สัน เป็นเจ้ากรมทน้ำ จนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีพระราชดำริว่า หน้าที่ของกรมทน้ำมิได้ปฏิบัติงานอยู่เฉพาะแต่การทน้ำเพียงอย่างเดียว งานที่กรมทน้ำปฏิบัติอยู่จริงในขณะนั้นมีทั้งการขุดคลอง การทน้ำ รวมทั้งการส่งน้ำตามคลองต่างๆ อีกทั้งการสูบน้ำเพื่อช่วยเหลือการเพาะปลูก จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนชื่อจาก กรมทน้ำ เป็น กรมชลประทาน เมื่อวันที่ ๒๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๐ โดยให้มีหน้าที่รับผิดชอบงานการขุดคลอง การทน้ำ การส่งน้ำ และการสูบน้ำช่วยเหลือพื้นที่เพาะปลูกอย่างทั่วถึง^{๑๐}

วิธีการการจัดการทรัพยากรน้ำชลประทานของโครงการชลประทาน มีกิจกรรมที่สำคัญซึ่งจะต้องดำเนินการควบคู่กันไปให้สอดคล้องกันอยู่ ๓ กิจกรรมใหญ่ ๆ คือ การส่งน้ำชลประทาน การให้น้ำชลประทานแก่พืชอย่างมีประสิทธิภาพ และการระบายน้ำที่เหลือใช้ออกจากพื้นที่เพาะปลูก

๑. การส่งน้ำชลประทาน หมายถึง การดำเนินการจัดสรรน้ำและส่งน้ำชลประทานที่มีอยู่ของโครงการชลประทาน รวมตั้งแต่ที่หัวงานของโครงการชลประทาน ที่ระบบคลองส่งน้ำและระบบคูส่งน้ำไปจนถึงแปลงเพาะปลูกของเกษตรกรให้ทั่วถึงอย่างสม่ำเสมอ และมีความ ธรรม ซึ่งการส่งน้ำชลประทานนี้ กิจกรรมการจัดการส่งน้ำชลประทานในระดับรวมทั้งโครงการ ทั้งที่หัวงานและด้วยระบบคลองส่งน้ำให้มีความเหมาะสม ร่วมกับการจัดการส่งน้ำชลประทานในระดับไร่นา โดยการแจกจ่ายน้ำไปตามระบบคูส่งน้ำจนถึงแปลงเพาะปลูกด้วย

๒. การให้น้ำชลประทานแก่พืชและการใช้น้ำชลประทานให้มีประสิทธิภาพ หมายถึง การดำเนินการให้น้ำชลประทานที่ได้รับจากคูส่งน้ำให้กับพืชในแปลงเพาะปลูกด้วยวิธีการที่เหมาะสมตลอดจนให้เหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการน้ำของพืช ทั้งนี้ เพื่อการใช้น้ำชลประทานต่อไปนั้นดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ และช่วยให้พืชที่ปลูกได้รับผลผลิตสูงขึ้นตามเป้าหมาย

๓. การระบายน้ำที่เหลือใช้ออกจากพื้นที่เพาะปลูก หมายถึง การดำเนินการระบายน้ำที่พื้นที่เพาะปลูกมีอยู่มากจนเกินความต้องการ และน้ำฝนที่ตกจำนวนมากเกินไปในฤดูฝน ออกจากพื้นที่เพาะปลูกและเขตโครงการชลประทานด้วยระบบระบายน้ำในระดับไร่นา และด้วยระบบคลองระบายน้ำของโครงการชลประทาน

ในการจัดการทรัพยากรน้ำชลประทานมีจุดมุ่งหวังให้เกษตรกรที่ทำการปลูกพืชในเขตโครงการได้รับประโยชน์สูงสุด จึงควรมีการจัดการให้สอดคล้องกันทั้งทางด้านวิศวกรรม ด้านการปลูกพืช และด้านเศรษฐกิจสังคม โดยมีการจัดการทั้ง ๓ ด้าน ไปพร้อมๆ กัน อย่างประสมประสาน

๑. การจัดการด้านวิศวกรรม ประกอบด้วยการบริหารและดำเนินงานด้านวิศวกรรม โดยบุคลากรและเทคโนโลยีที่เหมาะสม เกี่ยวกับการก่อสร้างงานดินและงานคอนกรีต การส่งน้ำ

^{๑๐} วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, เรื่องเดียวกัน.

ชลประทาน การให้น้ำแก่พืชที่ปลูก การดูแลบำรุงรักษาสสิ่งก่อสร้างหรืออาคารชลประทาน ตลอดจนการระบายน้ำที่พืชไม่ต้องการออกจากพื้นที่เพาะปลูก และเขตโครงการชลประทาน เป็นต้น

๒. การจัดการด้านการปลูกพืช ประกอบด้วยการบริหารและดำเนินงานด้านการปลูกพืชในเขตโครงการชลประทาน โดยบุคลากรและเทคโนโลยีที่เหมาะสม เกี่ยวกับการเลือกพันธุ์พืชที่เหมาะสม วิธีการปลูกพืช การจัดการที่ดินเพื่อการเพาะปลูก การป้องกันและการกำจัดศัตรูพืช ตลอดจนการวางแผนปลูกพืช เป็นต้น ให้สอดคล้องกับการมีน้ำชลประทานเพื่อใช้ในการเพาะปลูกนั้น

๓. การจัดการด้านเศรษฐกิจและสังคม ประกอบด้วยการบริหารและดำเนินงานด้านเศรษฐกิจและสังคม โดยบุคลากรและการจัดการที่เหมาะสมเกี่ยวกับการรวมกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำเพื่อการแบ่งปันน้ำอย่างไม่เหลื่อมล้ำหรือมีความขัดแย้งกันน้อยที่สุด การจัดหาแหล่งเงินทุน การจัดการตลาด การพัฒนาชุมชน และการสหกรณ์ เป็นต้น เพื่อสนับสนุนให้การเพาะปลูกในเขตโครงการชลประทานดำเนินไปด้วยความราบรื่นและครบวงจร^{๑๑}

(๓) กรมส่งเสริมการเกษตร

กรมส่งเสริมการเกษตร (Department of Agriculture Extension) เป็นส่วนราชการระดับกรม สังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ มีหน้าที่จัดการส่งเสริมการทำการเกษตรให้แก่เกษตรกรของประเทศไทย ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๔^{๑๒}

ความสำคัญของกรมส่งเสริมการเกษตร เป็นหน่วยงานหลักในการศึกษาวิจัย และพัฒนา งานด้านการส่งเสริมการเกษตรและการถ่ายทอดเทคโนโลยีเพื่อให้ได้มาซึ่งผลิตผล สินค้าและบริการทางการเกษตรที่มีคุณภาพ จัดการส่งเสริมและพัฒนาครอบครัว และสถาบันเกษตรกรให้เข้มแข็งพึ่งพาตนเองได้ สามารถดำเนินการแข่งขันได้อย่างเป็นธรรม และยั่งยืน เสริมสร้างให้ประชาชนมีส่วนร่วม เพื่อส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้มีขีดความสามารถในการผลิตและแข่งขันในการผลิตสินค้าและบริการทางการเกษตรได้ ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ดำเนินการป้องกัน แก้ไขปัญหาความต้องการของเกษตรกร ชุมชนเกษตรกรอย่างพอเพียง และบรรเทาภัยธรรมชาติ ฟื้นฟูหลังเกิด ความเสียหายต่อกิจกรรมทางการเกษตร ทุกระดับอย่างบูรณาการ

เป้าหมายของกรมส่งเสริมการเกษตร คือ เพื่อบริหารจัดการทรัพยากรน้ำอย่างบูรณาการ โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกภาคส่วน เพื่อให้เกิดการใช้ทรัพยากรอย่างเป็นธรรมและยั่งยืน

หลักการของกรมส่งเสริมการเกษตร คือ กรมส่งเสริมการเกษตร จะมีฝ่ายเกษตรชลประทาน กองส่งเสริมธุรกิจเกษตร มีการจัดการทรัพยากรน้ำ เพื่อใช้น้ำที่จัดหามาได้ให้ ไปตาม

^{๑๑} กองพัฒนาการเกษตรพื้นที่เฉพาะ กรมส่งเสริมการเกษตร, การบริหารจัดการน้ำและการพัฒนาการเกษตรในเขตชลประทาน, (กรุงเทพมหานคร : กองพัฒนาการเกษตรพื้นที่เฉพาะ กรมส่งเสริมการเกษตร, ๒๕๔๘), หน้า ๒๐.

^{๑๒} วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, กรมส่งเสริมการเกษตร, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://th.wikipedia.org/wiki/กรมส่งเสริมการเกษตร> [๒๐ ธ.ค. ๒๕๕๕].

วัตถุประสงค์ หรือเป้าหมายของการชลประทานอย่างมีประสิทธิภาพ ประกอบด้วย การเก็บกักน้ำ การวางแผนการส่งน้ำ การให้น้ำแก่พืช เพื่อให้ได้ผลตอบแทนต่อหนึ่งหน่วยปริมาตรของน้ำสูงสุด ขอบข่ายของงานด้านการจัดการทรัพยากรน้ำชลประทานจึงครอบคลุมตั้งแต่เป็นแหล่งน้ำที่มีอยู่ลงมา จนถึงพื้นที่เพาะปลูก องค์ประกอบที่มีผลต่อประสิทธิภาพการใช้น้ำก็มีมากมาย เช่น ด้านวิศวกรรมศาสตร์ เกษตรกรรม เศรษฐกิจ และสังคม เป็นต้น จึงต้องประสานการจัดการในแต่ละฝ่าย ให้ดี และมีกิจกรรมที่ต้องกระทำสำคัญ ๓ เรื่อง คือ

๑. การจัดหา น้ำ การแบ่งปันน้ำตามสิทธิการใช้น้ำ การส่งน้ำให้ตรงตามปริมาณเวลา และสถานที่ที่ต้องการ ตลอดจนการระบายน้ำส่วนที่เกินความต้องการของพืชออกจากแปลงเพาะปลูก ด้วย

๒. การออกแบบ การก่อสร้าง ระบบชลประทาน การวางแผน ควบคุมการส่งน้ำและบำรุงรักษา

๓. การมีส่วนร่วมของผู้ใช้น้ำ การเผยแพร่ความเข้าใจ การแก้ไขปัญหาระหว่างเจ้าหน้าที่กับผู้ใช้น้ำ และระหว่างผู้ใช้น้ำกันเอง ตลอดจนองค์การที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรน้ำ

วิธีการจัดการทรัพยากรน้ำของกรมส่งเสริมการเกษตร แบ่งออก ๒ ระดับ คือ

๑. การจัดการทรัพยากรน้ำในระดับไร่นา การจัดการทรัพยากรน้ำชลประทานในระดับ คุน้ำ และแปลงเพาะปลูกของเกษตรกร ซึ่งเป็นที่สำหรับผลิตพืชผลทางการเกษตร ฉะนั้นการจัดการ ทรัพยากรน้ำชลประทานในระดับไร่นา จะหมายถึง การจัดการเรื่องการส่งน้ำ การแพร่กระจายน้ำ การควบคุมตรวจวัดปริมาณน้ำ เพื่อให้แก่พืชตามจำนวน ระยะเวลา และสถานที่ที่ต้องการอย่างมี ประสิทธิภาพ รวมถึงการระบายน้ำส่วนที่เกินความต้องการของพืชออกจากแปลงเพาะปลูก ซึ่งการ จัดการทรัพยากรน้ำชลประทานในระดับไร่นาจะผสมผสานกับการดำเนินการด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ด้วย เช่น ด้านสถาบันเกษตรกรผู้ใช้น้ำ ด้านเศรษฐกิจ สังคม และด้านเทคโนโลยีการเกษตร โดยปกติ การส่งน้ำและบำรุงรักษาในระดับไร่นาจะอยู่ในความรับผิดชอบของเกษตรกรและองค์กรผู้ใช้น้ำ

๒. การจัดการทรัพยากรน้ำในระดับโครงการ การจัดการทรัพยากรน้ำในระดับคลองส่ง น้ำสายใหญ่ (Main Canal) คลองซอย (Lateral) และคลองแยกซอย (Sub Lateral) ซึ่งคลองส่งน้ำใน ทุกระดับจะช่วยทำให้ระบบการกระจายน้ำในโครงการดีขึ้น ฉะนั้นการจัดการทรัพยากรน้ำ ชลประทานในระดับโครงการ จะหมายถึง การจัดการในการส่งน้ำ การแพร่กระจายน้ำ การควบคุม ตรวจวัดปริมาณน้ำ และการบำรุงรักษาในระดับโครงการ โดยปกติงานส่งน้ำและบำรุงรักษาในระดับ โครงการจะควบคุมดูแลและอยู่ในความรับผิดชอบของเจ้าหน้าที่รัฐ^{๑๓}

การจัดการทรัพยากรน้ำให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้นจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือหลายฝ่าย ทั้งจากเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานต่างๆ ของรัฐ เกษตรกร หรือองค์กรกลุ่มผู้ใช้น้ำ ฉะนั้นความเข้าใจกัน ระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับเกษตรกรนับว่า สิ่งสำคัญ และสิ่งที่ขาดไม่ได้คือ การพัฒนาองค์กรกลุ่มผู้ ใช้น้ำให้เข้มแข็งขึ้นสามารถมีบทบาทในเรื่องการจัดการทรัพยากรน้ำ การบำรุงรักษาในระดับแปลงนา

^{๑๓} กองส่งเสริมธุรกิจเกษตร กรมส่งเสริมการเกษตร, การจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อการเกษตร, (กรุงเทพมหานคร : กองส่งเสริมธุรกิจเกษตร กรมส่งเสริมการเกษตร, ๒๕๓๗), หน้า ๒๕.

เพราะนอกจากจะทำให้การจัดการทรัพยากรน้ำชลประทานมีประสิทธิภาพดีขึ้นแล้ว ยังสามารถช่วยแบ่งเบาภาระของเจ้าหน้าที่ของรัฐได้อีกด้วย^{๑๔}

สรุปการจัดการทรัพยากรน้ำโดยหน่วยงานของรัฐ ประกอบด้วย ๑) กรมทรัพยากรน้ำ มีหน้าที่เสนอแนะนโยบาย แผน กฎหมาย และมาตรการที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรน้ำ บริหารจัดการ พัฒนา อนุรักษ์ ปันฟู รวมทั้งควบคุม ดูแลกำกับ ประสาน ติดตาม ประเมินผล และแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรน้ำ พัฒนาวិชาการ กำหนดมาตรฐาน และถ่ายทอดเทคโนโลยีด้านทรัพยากรน้ำ ระดับภาพรวมและระดับลุ่มน้ำ ๒) การจัดการทรัพยากรน้ำชลประทานของโครงการชลประทาน มีการจัดการด้านวิศวกรรม การจัดการด้านการปลูกพืช และการจัดการด้านเศรษฐกิจและสังคม และ ๓) การจัดการทรัพยากรน้ำของกรมส่งเสริมการเกษตร มีหน้าที่จัดหาน้ำ ออกแบบการก่อสร้างระบบชลประทาน การวางแผน ควบคุมการส่งน้ำและบำรุงรักษาและประสานการมีส่วนร่วมของผู้ใช้น้ำ

๔.๒.๒ การจัดการทรัพยากรน้ำโดยหน่วยงานเอกชนและโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

หน่วยงานเอกชนและโครงการพระราชดำริ คืออะไร มีความสำคัญอย่างไร ประกอบด้วยอะไรบ้าง มีเป้าหมาย หลักการและวิธีการจัดการทรัพยากรน้ำอย่างไร

องค์กรพัฒนาเอกชน (อพช.) หรือมักจะเป็นที่รู้จักและเรียกกันทั่วไปว่า เอ็นจีโอ (NGOs : Non Governmental Organizations) หมายถึง องค์กรหรือมูลนิธิ หรือสมาคมหรือ หน่วยงานที่มีชื่อเรียกเป็นอย่างอื่น ซึ่งมีลักษณะเป็นสถาบันนอกระบบราชการ รวมตัวกันขึ้นตามกลุ่มวิชาชีพ กลุ่มศึกษา กลุ่มสนใจ หรือ กลุ่มที่มีเป้าหมายร่วมกัน ทั้งนี้เพื่อที่จะดำเนินบทบาทในการช่วยเหลือและช่วยคลี่คลายปัญหาในสังคม การบริการสังคม รวมทั้งการพัฒนาสังคม โดยมีได้แสวงหากำไรหรือผลประโยชน์ใด และ เป้าหมายขององค์กรพัฒนาเอกชน คือ ต้องการปัญหาสังคมได้รับการแก้ไข โดยเฉพาะปัญหากลุ่มคนด้อยโอกาส และประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนา โดยมีความพยายามที่จะแสวงหาความรู้และทางเลือกที่หลากหลายในการพัฒนาประเทศ มุ่งที่จะส่งเสริมให้ประชาชนมีความสามารถในการพึ่งพาตนเอง และสร้างความยั่งยืนต่อสภาพแวดล้อมและสังคมโดยรวม^{๑๕}

ตัวอย่างหน่วยงานเอกชนที่เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิงจังหวัดเชียงใหม่ ได้แก่ มูลนิธิวายเอ็มซีเอเพื่อการพัฒนาภาคเหนือ องค์กรพัฒนาเอกชนกลุ่มเครือข่ายเกษตรกรรมภาคเหนือ (คกน.) มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์ เครือข่ายป่าชุมชนลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน เครือข่ายอนุรักษ์และฟื้นฟูสายน้ำแม่ปิง เป็นต้น กิจกรรมเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ มีการพาไปศึกษาดูงาน การอบรม และกิจกรรมหนุนเสริมต่างๆ เช่น การทำแนวกันไฟ การจัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติ การสำรวจพื้นที่ป่า การดับไฟป่า การใช้ประเพณีดั้งเดิมของท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์ เช่น การบวชป่า สืบชะตาป่า เลี้ยงผีขุนน้ำ เป็นต้น

^{๑๔} กองส่งเสริมธุรกิจเกษตร กรมส่งเสริมการเกษตร, การจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อการเกษตร, หน้า ๒๖-๓๔.

^{๑๕} ไทยเอ็นจีโอ, องค์กรพัฒนาเอกชนคือใคร, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://www.thaingo.org/story/info_002.htm [๒๐ ธ.ค. ๒๕๕๕].

เครือข่ายป่าชุมชนฯ ไม่ได้ทำงานเฉพาะพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนอำเภอเชียงดาว แต่ยังเข้าไปเชื่อมการเรียนรู้กับเครือข่ายชาวบ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน อำเภอเวียงแหง ลุ่มน้ำแม่งัด อำเภอพร้าว และเชื่อมกับเครือข่ายป่าชุมชนระดับภูมิภาคที่เครือข่ายฯ เป็นสมาชิกอยู่ ทั้งในจังหวัดเชียงใหม่ และในภาคเหนือ^{๑๖}

โครงการพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เป็นโครงการที่เกิดขึ้นจากพระปรีชาสามารถในศาสตร์ต่างๆ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เช่น โครงการเกี่ยวกับดิน น้ำ ป่า และวิศวกรรม โดยการดำเนินงานของโครงการดังกล่าวจะมีหน่วยงานพิเศษของทางราชการเป็นตัวกลางในการประสานงาน คือ สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงาน^{๑๗}

เป้าหมายของโครงการพระราชดำริเกี่ยวกับน้ำ คือช่วยให้เกษตรกรทำการเพาะปลูกได้อย่างสมบูรณ์ตลอดปี ในปัจจุบันพื้นที่การเพาะปลูกนอกเขตชลประทาน ซึ่งต้องอาศัยเพียงน้ำฝนและน้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติเป็นหลัก ทำให้พืชได้รับน้ำไม่สม่ำเสมอตามที่พืชต้องการ อีกทั้งความผันแปรเนื่องจากฝนตกไม่พองามกับความต้องการ เป็นผลให้ผลผลิตที่ได้รับไม่ดีเท่าที่ควร

หลักการ คือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสนใจกับการพัฒนาแหล่งน้ำมากกว่าโครงการพัฒนาอื่นเนื่องมาจากพระราชดำริประเภทอื่น ทรงให้ความสำคัญในลักษณะ “น้ำคือชีวิต” ดังพระราชดำรัส ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน เมื่อวันที่ ๑๗ มีนาคม ๒๕๒๙ ความตอนหนึ่งว่า “...หลักสำคัญว่าต้องมีน้ำบริโภค น้ำใช้ น้ำเพื่อการเพาะปลูก เพราะว่าชีวิตอยู่ที่นั่น ถ้ามีน้ำคนอยู่ได้ ถ้าไม่มีน้ำ คนอยู่ไม่ได้ ไม่มีไฟฟ้าคนอยู่ไม่ได้ แต่ถ้ามีไฟฟ้าไม่มีน้ำคนอยู่ไม่ได้...”^{๑๘}

พระเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงความสำคัญและคุณค่าของทรัพยากรน้ำเป็นอย่างยิ่ง ดังที่ได้พระราชทานพระดำรัสว่า “น้ำคือชีวิต” ทั้งยังได้พระราชทานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริด้านการพัฒนาแหล่งน้ำจำนวนมาก รัฐบาลและประชาชนไทยทั้งมวลจึงพร้อมใจกันน้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายพระราชสมัญญาแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า “พระบิดาแห่งการจัดการทรัพยากรน้ำ” ความพยายามของกระทรวงมหาดไทยที่จะถอดบทเรียนจากพระราชดำริและโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเพื่อให้กลุ่มจังหวัด จังหวัด อำเภอ และองค์การปกครองท้องถิ่น ได้นำไปเป็นแนวทางในการบริหารจัดการน้ำในแต่ละพื้นที่ตามความเหมาะสม จึงเป็นหนึ่งในกิจกรรมการขับเคลื่อนนโยบายปกป้องสถาบันสำคัญของชาติ

ด้วยความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณพระปรีชาสามารถและพระอัจฉริยภาพของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในงานพัฒนาแหล่งน้ำและการจัดการทรัพยากรน้ำ ในปี พ.ศ. ๒๕๓๙ ซึ่ง มหามงคลสมัยที่พระองค์ทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี รัฐบาลและประชาชนชาวไทยทั้งมวลจึงพร้อมใจกันขอพระราชทานพระบรมราชานุญาติิน้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายพระราชสมัญญาแด่

^{๑๖} ราชวัลลภโลกสีเขียว, **ประเภทชุมชน (ชุมชน ชุมชนเมือง เครือข่ายชุมชน)**, [ออนไลน์].

แหล่งที่มา : <http://pttinternet.pttplc.com/greenglobe/2550/community-01.html> [๒๐ ธ.ค. ๒๕๕๕].

^{๑๗} วิกิพีเดียสารานุกรมเสรี, **โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ**, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://th.wikipedia.org/wiki/โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ> [๒๐ ธ.ค. ๒๕๕๕].

^{๑๘} เรารักพระเจ้าอยู่หัว, **โครงการพระราชดำริเกี่ยวกับน้ำ**, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.เรารักพระเจ้าอยู่หัว.com/content/index.php?page=category&type=view&cat=17> [๒๐ ธ.ค. ๒๕๕๕].

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า “ พระบิดาแห่งการจัดการทรัพยากรน้ำ ” และในโอกาสสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๐ รัฐบาลได้ประกาศให้ปี ๒๕๕๐ ปีแห่งการเฉลิมพระเกียรติ “ พระบิดาแห่งการจัดการทรัพยากรน้ำ ” เพื่อ การสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ได้พระราชทานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเกี่ยวกับการอนุรักษ์ พัฒนา และบริการจัดการทรัพยากรน้ำมาตลอดระยะเวลากว่า ๖๐ ปี

วิธีการจัดการทรัพยากรน้ำของโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ผู้วิจัยได้แบ่ง เป็น ๒ กลุ่มใหญ่ ดังนี้

(๑) โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำรินี้ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีวิธีการบริหารจัดการน้ำด้วยโครงการฝายชะลอน้ำหรือฝายแม้ว เป็นโครงการตามแนวพระราชดำริ เกี่ยวกับวิศวกรรม แบบพื้นบ้าน ฝายแม้วเป็นฝายชะลอน้ำกึ่งถาวรประเภทหนึ่ง ประเภทเดียวกับฝายคอกหมู โดยใช้วัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น เช่นกิ่งไม้ ก้อนหิน เพื่อกั้นชะลอน้ำในลำธาร หรือทางน้ำเล็กๆ ให้ไหลช้าลง และขังอยู่ในพื้นที่นานพอที่จะพื้นที่รอบๆจะได้ดูดซึมไปใช้ เป็นการฟื้นฟูพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมให้เกิดความชุ่มชื้นมากขึ้นพอที่จะพัฒนาการเป็นป่าสมบูรณ์ขึ้นได้ ฝายแม้วยังอาจใช้เพื่อการทดน้ำ ให้มีระดับสูงพอที่จะดึงน้ำไปใช้ในคลองส่งน้ำได้ในฤดูแล้ง โครงการตามแนวพระราชดำรินี้ได้มีการทดลองใช้ที่ โครงการห้วยฮ่องไคร้ จ.เชียงใหม่ และประสบผลสำเร็จจนเป็นตัวอย่างให้กับโครงการอื่น ๆ ต่อมา

ฝายชะลอน้ำสร้างขวางทางไหลของน้ำบนลำธารขนาดเล็กไว้ เพื่อชะลอการไหล ลดความรุนแรงของกระแสน้ำ ลดการชะล้างพังทลายของตลิ่ง เมื่อน้ำไหลช้าลง ก็มีน้ำอยู่ในลำห้วยนานขึ้น โดยเฉพาะในหน้าแล้ง ช่วยดักตะกอนที่ไหลมากับน้ำ ลดการตื้นเขินที่ปลายน้ำ ทำให้น้ำใสมีคุณภาพดีขึ้น ช่วยให้ดินชุ่มชื้น ป่ามีความอุดมสมบูรณ์ เพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพ สัตว์ป่า สัตว์น้ำ ได้อาศัยน้ำในการดำรงชีวิต คั้นพืชแก่เนิ่นเขา ภูเขาหัวโล้น ดินชั้น ป่าก็ขึ้น กลายเป็นแนวกันไฟป่า ลดความรุนแรงของไฟได้

เพื่อรักษาความชุ่มชื้นของผืนป่าและกักเก็บน้ำ ทางโครงการฯ ได้จัดทำฝายชะลอน้ำ ในต้นน้ำลำธาร ๒ สาย และเพื่อสร้างความเข้าใจให้ถูกต้อง สำหรับ โครงการ ฝายชะลอน้ำ ที่ทางเราได้จัดทำ ขึ้นมานั้น มีวัตถุประสงค์ และ วิธีการก่อสร้าง เพื่อลดผลกระทบต่อบริเวณนั้น ในระยะยาว ดังนี้

๑. ฝายที่เราสร้างขึ้นมา เป็นฝายแบบไม่ถาวร ให้วัสดุจากธรรมชาติ เป็นหลัก สำหรับชะลอน้ำ ในหน้าแล้งเท่านั้น ไม่ได้สร้างเพื่อกักเก็บน้ำ การไหลของน้ำ ที่หน้าฝาย ยังมีน้ำไหลอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะซึมผ่านฝาย หรือ น้ำล้นข้ามฝาย

๒. ระดับความสูงของตัวฝาย ไม่สูงมากนัก ระดับความสูงประมาณ ๔๐ % ของความสูงของระดับน้ำสูงสุด ในลำคลองหรือลำห้วย สายน้ำยังสามารถไหลล้นผ่านฝายได้ ตลอดเวลา เพื่อยังรักษาระบบนิเวศน์ หน้าฝายไว้

๓ ตัวฝายควรมีระดับความลาดชัน ประมาณ ๒๐ - ๔๕ องศา ทั้งด้านหน้า และด้านหลัง ไม่ควรสร้างฝาย ที่มีหน้าตัด ๙๐ องศา

๔. การก่อสร้างจะสร้างเป็นช่วงๆ แบบ ชั้บบันได เป็นช่วงๆ ระยะขึ้นอยู่กับพื้นที่ประมาณ ๕๐ - ๒๐๐ เมตร ๔ งบประมาณการก่อสร้างเราแทบจะไม่มี เพียงช่วยกันขุดดิน ที่ระเกะระกะ อยู่ตามลำคลอง มาจัดเรียงใหม่ เท่านั้น เป็นการออกกำลังกายไปในตัว หากไม่มีหิน เราก็จะใช้กระสอบทราย

๕. หากหน้าน้ำ มีน้ำมา ฝ่ายนี้ก็จะพังทลาย ลง (ช่วยลดความเร็วของกระแสน้ำป่า ลงได้) หินที่ก่อเรียงตัวไว้ ก็จะพัง และ ไหลลงมาสู่ตัวฝาย ด้านล่าง ต่อไป

๖. พอหมดหน้าน้ำ น้ำเกือบจะใกล้แห้ง เราก็หาเวลามาออกกำลังกาย มาก่อนหินกลับไปเรียง เป็นฝ่ายชะลอน้ำ ตามเดิม (ส่วนใหญ่แล้ว จะยังหลงเหลือ โครงสร้างเดิมอยู่บ้าง) ใช้เวลาก่อสร้าง ประมาณ ๑-๒ ชม. ต่อฝายเท่านั้น

๗. ควรคำนึงถึง สัตว์น้ำ ที่อาศัยในลำคลองด้วยว่า สามารถเดินทางไปยังต้นน้ำได้หรือไม่ เพราะเราตั้งใจว่า “ในน้ำต้องมีปลา ในป่าต้องมีน้ำ” ^{๑๙}

(๒)โครงการปาร์กน้ำในสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ

โครงการพระราชดำริ โครงการปาร์กน้ำ ในสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เกิดขึ้นจากการเสด็จแปรพระราชฐาน ณ พระตำหนักภูพานราชนิเวศน์ เพื่อทรงเยี่ยมเยียนราษฎรในท้องที่ภาคอีสาน เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ.๒๕๒๕ โดยที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถได้ทรงติดตามพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวออกเยี่ยมเยียนราษฎรในเขตภาคอีสานอยู่บ่อยๆ พระองค์ทราบถึงความยากจนของพสกนิกรเนื่องจากการขาดแคลนน้ำ ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ขาดแหล่งกักเก็บน้ำ จึงทรงตั้งโครงการนี้ขึ้นมา เริ่มครั้งแรกที่อำเภอสองดาว จังหวัดสกลนคร สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถได้เสด็จฯ ไปทรงปลูกป่าและทรงพระกรุณา โปรดเกล้าฯ ให้จัด พิธีศักดิ์สิทธิ์ เมื่อวันที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๒๕ เพื่อให้ราษฎรที่มาเฝ้าฯ รับเสด็จได้ตระหนักถึงความสำคัญของป่า ต่อมาโครงการปาร์กน้ำ ก็เกิดขึ้นที่อำเภอสว่างแดนดิน ได้ส่งเสริมให้ปลูกต้นไม้ประเภทโตเร็ว เช่น ยูคาลิปตัส กระถินยักษ์ ปลูกไม้เศรษฐกิจ เช่น ไม้แดง ไม้ประดู่ มะค่าโมงต้น ปัจจุบันโครงการปาร์กน้ำได้ขยายไปทั่วทุกภาคของประเทศ โครงการนี้เพื่อสำเร็จตามพระประสงค์แล้วจะมีเนื้อที่ป่าเพิ่มมากขึ้น ประการสำคัญ การปลูกฝังให้ราษฎรรักต้นไม้ ไม่คิดทำลายต้นไม้ต่อไปอีก ^{๒๐}

๔.๒.๓ การจัดการทรัพยากรน้ำโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

“การปกครองท้องถิ่น” คือ การปกครองส่วนหนึ่งของประเทศ ซึ่งมีอิสระ (Autonomy) ในการปฏิบัติหน้าที่ตามควรอำนาจอิสระในการปฏิบัติหน้าที่ไม่มาจนกระทบกระเทือนต่ออำนาจอธิปไตยของรัฐเพราะองค์กรปกครองท้องถิ่นมิใช่ชุมชนที่มีอำนาจ

^{๑๙} เรารักพระเจ้าอยู่หัว, โครงการฝายชะลอน้ำ, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.เรารักพระเจ้าอยู่หัว.com/content/index.php?page=content&type=view&cat=18&id=297> [๒๐ ธ.ค. ๒๕๕๕].

^{๒๐} สำนักงานปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, ๗๕ พรรษา บรมราชินีนาถกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, ๒๕๕๐), หน้า ๙๙-๑๐๑.

อธิปไตย แต่มีสิทธิตามกฎหมาย (Legal rights) และ มีความจำเป็นเพื่อประโยชน์ในการปฏิบัติหน้าที่ขององค์การปกครองท้องถิ่นนั่นเอง^{๒๑}

การปกครองส่วนท้องถิ่น คือ การปกครองที่รัฐบาลมอบให้ประชาชนในท้องถิ่นท้องถิ่นหนึ่งๆ จัดการปกครองและดำเนินกิจการบางอย่างโดยดำเนินการเองเพื่อบำบัดความต้องการของตนเอง การบริหารงานของท้องถิ่นมีการจัดเป็นองค์การมีเจ้าหน้าที่ซึ่งประชาชนเลือกตั้งขึ้นมาทั้งหมด หรือบางส่วน^{๒๒}

การปกครองท้องถิ่นได้เกิดขึ้นจากการที่รัฐบาลได้กระจายอำนาจให้ท้องถิ่นมีความเป็นอิสระในการบริหารพัฒนาท้องถิ่น และมีสิทธิตามกฎหมาย ทั้งนี้ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการปกครองท้องถิ่นด้วย โดยผ่านกระบวนการทางการเมืองในการเลือกตั้งของท้องถิ่น เพื่อทำหน้าที่บริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ท้องถิ่นของตน ในขณะเดียวกันจะต้องคอยสนองต่อนโยบายรัฐส่วนกลางด้วย จึงอาจมองว่า การกระจายอำนาจที่แฝงด้วยการรวบอำนาจของรัฐบาลส่วนกลางซึ่งองค์การปกครองท้องถิ่นก็จะมีอิสระในการบริหารก็จริงอยู่ แต่อยู่ในระดับที่จำกัด เพราะรัฐแทรกแซงอำนาจทางการเมืองอยู่ตลอดเวลา^{๒๓}

การปกครองท้องถิ่นมีความสำคัญคือทำให้เกิดการพัฒนาประชาธิปไตยเนื่องจากองค์การปกครองท้องถิ่น เป็นสถาบันให้การศึกษาการปกครองระบอบประชาธิปไตยแก่ประชาชน ช่วยสร้างประชาธิปไตยที่มั่นคง จะต้องเริ่มจากการสร้างประชาธิปไตยในระดับท้องถิ่นก่อน เพราะการพัฒนาทางการเมืองในวงกว้าง จะนำไปสู่ความเข้าใจการเมืองในระดับชาติโดยง่าย การปกครองท้องถิ่น จะทำให้ประชาชนเกิดความรอบรู้ แจ่มแจ้งทางการเมือง กล่าวคือ ประชาชนเกิดความรอบรู้ถึงวิธีการเลือกตั้ง การตัดสินใจการบริหารการเมืองท้องถิ่น การต่อสู้ แข่งขันกันตามวิถีทางการเมือง ทำให้เกิดการรวมกลุ่มทางการเมืองในที่สุดและการปกครองท้องถิ่น จะทำให้เกิดการเข้าสู่วิถีการเมืองของประชาชนด้วยสาเหตุที่การเมืองท้องถิ่นมีผลกระทบต่อประชาชนโดยตรงและใกล้ชิด และเกี่ยวพันต่อการเมืองระดับชาติ^{๒๔}

การจัดการทรัพยากรน้ำขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่น คือ การวางแผนใช้การจัดสรรทรัพยากรน้ำหรือพิทักษ์รักษาทรัพยากรน้ำ เช่น การรักษาแหล่งน้ำและน้ำให้สะอาดและวางระเบียบการใช้น้ำเพื่อบุคคล พืช สัตว์ เป็นต้น^{๒๕}

^{๒๑} ประหยัด หงส์ทองคำ, **การปกครองท้องถิ่นไทย**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖), หน้า ๑๐.

^{๒๒} อุทัย หิรัญโต, **สารานุกรมศัพท์รัฐประศาสนศาสตร์ : การบริหารรัฐกิจ**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๖), หน้า ๒.

^{๒๓} บัญชา พุฒินากุล, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑-๑๒.

^{๒๔} ประยูร วรณราช, “บทบาทขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและประชาชนต่อปัญหาสิ่งแวดล้อม : กรณีศึกษาสวนส้มในพื้นที่อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่”, การค้นคว้าแบบอิสระรัฐศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๓), หน้า ๑๗-๑๘.

^{๒๕} นันทวัฒน์ บรมนันท์ และแก้วคำ ไกรสรพงษ์, **การปกครองส่วนท้องถิ่นกับการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิญญูชน, ๒๕๔๔.), หน้า ๑๐๐-๑๐๑.

การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำมีเป้าหมายเพื่อจัดสรรให้ทรัพยากรน้ำเพียงพอต่อความต้องการของประชาชนในพื้นที่และให้เกิดผลกระทบน้อยที่สุด และเพื่อป้องกันการเสื่อมโทรมของทรัพยากรน้ำและป่าต้นน้ำ

แนวทางการจัดการทรัพยากรน้ำขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พบว่าการจัดการทรัพยากรน้ำมุ่งเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ทั้งในระดับพื้นที่และระดับนโยบาย^{๒๖} องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีการจัดการทรัพยากรน้ำโดยปฏิบัติตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการบริหารทรัพยากรน้ำแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๐^{๒๗} ประกาศ ณ วันที่ ๒๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๐ สมัยพลเอก สุรยุทธ์ จุลานนท์ นายกรัฐมนตรี เพื่อให้การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของประเทศในด้านกระบวนการบริหารจัดการการจัดหาการใช้ประโยชน์ การบำรุงรักษา การพัฒนา การป้องกัน การแก้ไขปัญหา การอนุรักษ์การฟื้นฟู และการดำเนินการด้านอื่นที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรน้ำ ไปอย่างมีเอกภาพและบูรณาการสอดคล้องสัมพันธ์กันทั้งระดับลุ่มน้ำและระดับประเทศ โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกภาคส่วน

ซึ่งวิธีการจัดการทรัพยากรน้ำขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สรุปได้ดังนี้

- ประสานงานกับคณะกรรมการทรัพยากรน้ำแห่งชาติ (กนช.) ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการด้านสิ่งแวดล้อม เพื่อกำหนดแนวทางจัดการสิ่งแวดล้อมในการบริหารทรัพยากรน้ำ
- การดำเนินการด้านป้องกันภัยพิบัติ เพื่อกำหนดแนวทางการจัดทำแผนป้องกันภัยพิบัติอันเนื่องมาจากทรัพยากรน้ำและการรักษาคุณภาพน้ำ
- คณะกรรมการลุ่มน้ำต่างๆ ในส่วนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
- รับการถ่ายทอดภารกิจด้านทรัพยากรน้ำตลอดจนผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนภายหลังการถ่ายทอดตามกฎหมายว่าด้วยการกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
- เสนอความเห็นต่อ กนช. เกี่ยวกับการกำหนดนโยบาย แผนงาน โครงการ แนวทางแก้ไขปัญหาและอุปสรรคในการบริหารทรัพยากรน้ำ รวมทั้งการดำเนินงานใด ๆ ของส่วนราชการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
- จัดทำแผนปฏิบัติการและแผนงบประมาณขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ลุ่มน้ำให้ ไปตามแผนการบริหารทรัพยากรน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำ
- บริหารทรัพยากรน้ำจากแหล่งน้ำขนาดเล็กให้เกิดประโยชน์และ ธรรม

^{๒๖} ธนัน อนุমানราชธน และคณะ, แนวทางการจัดการความขัดแย้งเกี่ยวกับทรัพยากรน้ำในเขตอำนาจขององค์การบริหารส่วนตำบล จังหวัดเชียงใหม่, เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๕), หน้า ๙.

^{๒๗} ส่วนกฎหมาย สำนักมาตรการป้องกันสาธารณภัย กระทรวงมหาดไทย, ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการบริหารทรัพยากรน้ำแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๐, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://๖๑.๑๙.๕๔.๑๓๗/law/dpmlaw/main/content.php?page=sub&category=๒๘๕&id=๘๘๕> [๒๐ ธ.ค. ๒๕๕๕].

- จัดทำแผนปฏิบัติการและแผนงบประมาณขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ลุ่มน้ำเพื่อเสนอคณะกรรมการลุ่มน้ำในการจัดทำแผนการบริหารทรัพยากรน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำ

ส่วนกฎหมายรัฐธรรมนูญปี พ.ศ.๒๕๕๐ โดยเฉพาะมาตรา ๒๙๐ ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอำนาจหน้าที่ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมตามที่กฎหมายบัญญัติ กฎหมายตามวรรคหนึ่งอย่างน้อยต้องมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้ ๑. การจัดการ บำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่ในเขตพื้นที่ ๒. การเข้าไปมีส่วนร่วมในการบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่นอกเขตพื้นที่ เฉพาะในกรณีที่มีผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของประชาชนในพื้นที่ของตน ๓. การมีส่วนร่วมในการพิจารณาเพื่อริเริ่มโครงการหรือกิจกรรมใดนอกเขตพื้นที่ซึ่งอาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมหรือสุขภาพอนามัยของประชาชนในพื้นที่ ๔. การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น

อีกทั้ง พระราชบัญญัติสภาพัฒนาการและองค์การบริหารส่วนตำบล (ฉบับที่ ๔ และฉบับที่ ๕) พ.ศ. ๒๕๔๖ ในมาตรา ๖๖-๗๒ ได้ระบุถึงบทบาทหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ในมาตรา ๖๗ จัดให้มีและบำรุงทางน้ำและทางบก ให้มีการรักษาความสะอาดของถนน ทางน้ำ ทางเดิน และที่สาธารณะ รวมทั้งกำจัดขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล เป็นต้น

ส่วนในมาตรา ๑๖ พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้กำหนดอำนาจและหน้าที่ในการจัดการบริการสาธารณะ โดย อบท. มีหน้าที่ถึง ๓๑ ด้าน เพื่อบริการแก่ประชาชน อย่างเช่น การจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง, การจัดให้มี และบำรุงรักษาทางบกทางน้ำ และทางระบายน้ำ คู้มครอง ดูแล และบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, การส่งเสริมการท่องเที่ยว, การกำจัดขยะมูลฝอย สิ่งปฏิกูล และน้ำเสีย, การจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ ที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, การดูแลรักษาที่สาธารณะ เป็นต้น

นอกจาก องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะจัดการทรัพยากรน้ำตามอำนาจของรัฐแล้วยังมีการจัดการทรัพยากรน้ำโดยอาศัยความเชื่อ พิธีกรรมในชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ เข้าไปจัดการทรัพยากรน้ำด้วย เช่น การสืบทอดแม่น้ำ การสืบทอดปลา บวชปลา ปลอยปลา การสร้างหอพระอุปคุต การซ่อมแซมเหมืองฝาย เป็นต้นโดยสนับสนุนงบประมาณในการจัดกิจกรรม และเข้าร่วมกิจกรรมด้วย

๔.๒.๔ การจัดการทรัพยากรน้ำโดยกลุ่มชุมชนลุ่มน้ำปิง จ.เชียงใหม่

กลุ่มชุมชนลุ่มน้ำปิง จ.เชียงใหม่ หมายถึง กลุ่มอนุรักษ์ที่มีบทบาทหน้าที่จัดการทรัพยากรน้ำในเขตลุ่มน้ำปิงตอนบน ซึ่งประกอบด้วย ๔ กลุ่มด้วยกัน คือ ๑) กลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำปิงฝายวังไฮ ต.เชียงดาว อ.เชียงดาว ๒) กลุ่มฮักน้ำปิงฟ้าฮ่ามอ.เมือง ๓) กลุ่มอนุรักษ์เหมืองฝาย อ.จอมทอง และ ๔) กลุ่มเหมืองฝายพญาค่า อ.สารภี

กลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิง จ.เชียงใหม่ มีความสำคัญต่อการจัดการทรัพยากรน้ำในเขตลุ่มน้ำปิงตอนบน ควบคู่กับการจัดการป่าต้นน้ำด้วย เพื่อป้องกันปัญหาที่จะเกิดจากทรัพยากรน้ำ โดยเน้นการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำในชุมชนและภูมิปัญญาในการใช้ประโยชน์จากการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ การใช้ประโยชน์ของชุมชน

เป้าหมายของกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิง จ.เชียงใหม่ คือ เพื่อให้เกิดกระบวนการจัดการอย่างมีส่วนร่วม ทั้งภาครัฐ เอกชนและชุมชน ในการร่วมกันจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด เนื่องจากชุมชนที่อาศัยอยู่ในแต่ละพื้นที่มีความต้องการใช้น้ำที่แตกต่างกันไป เป้าหมายการจัดการทรัพยากรน้ำของภาครัฐจึงต้องตอบสนองความต้องการของคนในชุมชนในการจัดการทรัพยากรน้ำให้เพียงพอ ทันต่อความต้องการใช้งาน ไม่ท่วมขังและมีคุณภาพน้ำที่ดี ซึ่งการจัดการทรัพยากรน้ำต้องมีความคิดในการจัดการว่าจะต้องวางแผนการจัดการทรัพยากรน้ำอย่างไรจึงจะบรรลุเป้าหมาย

หลักการจัดการทรัพยากรน้ำกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิง จ.เชียงใหม่ เป็นการจัดการแบบมีส่วนร่วมทุกภาคส่วน ตั้งแต่แรกเริ่มระดมความคิด การสำรวจพื้นที่ภูมิศาสตร์ทางกายภาพ เพื่อกำหนดบริเวณที่ตั้ง การใช้วัสดุในการก่อสร้าง การทดน้ำไปตามลำเหมืองในพื้นที่ต่าง ๆ ได้อย่างทั่วถึง และมีความเป็นธรรม การบำรุงรักษาลำเหมืองและน้ำมิให้เน่าเสีย ตลอดจนการมีส่วนร่วมในการคัดเลือกผู้บริหารและคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ เพื่อทำหน้าที่ในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ กระบวนการทั้งหมดชุมชนเป็นผู้ดำเนินการ และจัดการทรัพยากรตามภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งมองทรัพยากรป่าไม้ น้ำ และที่ดินเป็นระบบที่มีความสัมพันธ์กัน

การจัดการทรัพยากรน้ำจะใช้วิถีวัฒนธรรมชุมชนที่มีระบบคุณค่าจารีตที่ทุกชุมชนสืบสานผ่านพิธีกรรมและกฎเกณฑ์ที่ควบคุมโดยองค์กรชุมชนและหมอผี เพื่อใช้รักษา ดิน น้ำ ป่า เพื่อสืบสานชีวิตและวัฒนธรรมชุมชน สิทธิและหน้าที่การจัดการดิน น้ำ ป่าเป็นของชุมชนกระทำร่วมกัน โดยผ่านวิธีการผลิตและกฎเกณฑ์ที่ชุมชนบัญญัติและบังคับใช้กันเอง^{๒๘}

ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในป่า ทำให้ชาวบ้านเคารพและนำไปสู่การใช้ป่าอย่างอ่อนน้อมยำเกรง เช่น ความเชื่อเรื่องผีน้ำ ผีป่า ความเชื่อเหล่านี้ได้ตกผลึกและพัฒนาเป็นพื้นฐานทางศีลธรรมเกี่ยวกับการจัดการและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรซึ่งเชื่อมโยงโดยตรงกับรูปแบบทางการผลิตใน ภาคเกษตร ความผูกพันทางศีลธรรมระหว่างชุมชนกับป่าเป็นพื้นฐานที่ชุมชนใช้ในการกำหนดสิทธิตามประเพณีเพื่อควบคุมการจัดการและปกป้องดูแลป่าของตน ระบบศีลธรรมเป็นพื้นฐานของอำนาจในการออกกฎเกณฑ์เพื่อควบคุมการใช้และการอนุรักษ์ป่าโดยอนุญาตให้เพียงเฉพาะสมาชิกของชุมชนเท่านั้นที่จะมีสิทธิในการใช้และมีหน้าที่ในการดูแลป่าไปพร้อมกัน สิทธิดังกล่าวมิได้หมายถึงการที่ชุมชนมีกรรมสิทธิ์เหนือทรัพยากรโดยเด็ดขาดแต่หมายถึงการจำกัดสิทธิการใช้ทรัพยากร ซึ่งเป็นกรรมสิทธิ์ร่วมของชาวบ้านทุกคนให้ขึ้นอยู่กับอำนาจของชุมชนในการวางกฎเกณฑ์เพื่อรักษาทรัพยากรเหล่านั้น สิทธิชุมชนในความหมายตามประเพณีเดิมจึงหมายถึงสิทธิร่วมหรือสิทธิการใช้เหนือทรัพยากรสินร่วมของชุมชน^{๒๙}

การจัดการทรัพยากรน้ำกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิง จ.เชียงใหม่ เป็นการจัดการทรัพยากรน้ำด้วยระบบเหมืองฝายมีการแต่งตั้งหัวหน้าเหมือง (แก่เหมือง) โดยอาจจะจะมีผู้ช่วย ๑ คนหรือมากกว่านั้น กรรมการอื่นๆ ของกลุ่มได้แก่ผู้ตรวจสอบงานสนาม (เลียบน้ำ) และผู้ส่งข่าวให้แก่สมาชิก (ลำนน้ำ) จำนวนคณะกรรมการของกลุ่มแต่ละแห่งจะขึ้นกับขนาดของระบบและจำนวนผู้ใช้น้ำ และ

^{๒๘} เอนก นาเคบุตร, คน กับ ดิน น้ำ ป่า : จุดเปลี่ยนแห่งความคิด, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๓๖), หน้า ๔.

^{๒๙} ยศ สันตสมบัติ, วิธีการศึกษาเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านไทย : รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๖), ๘๓-๘๔.

คณะกรรมการกลุ่มจะต้องมาจากการเลือกตั้งโดยเสียงส่วนใหญ่ของสมาชิก ผู้ใช้น้ำหรือเกษตรกรในฐานที่ สมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำ ผู้ใช้น้ำจะมีสิทธิในการใช้น้ำและในขณะเดียวกันก็ต้องปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับและข้อตกลงของกลุ่ม มีคณะกรรมการกลุ่มผู้ใช้น้ำ และเจ้าหน้าที่รัฐบาลในระดับอำเภอ ชุมชน และหมู่บ้านนั้นมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด นายอำเภอมีอำนาจตามพระราชบัญญัติชลประทานราษฎรในการแต่งตั้งหัวหน้ากลุ่มผู้ใช้น้ำ พร้อมทั้งผู้ช่วยตามจำนวนที่จำเป็นและมีอำนาจในการปลดออกได้ หากได้รับการร้องขอจากเสียงส่วนใหญ่ของผู้ใช้น้ำ เจ้าหน้าที่เกษตรในชุมชนและเกษตรอำเภอจะช่วยเหลือนายอำเภอในการให้บริการด้านการส่งเสริมการเกษตร ส่วนใหญ่ของหัวหน้าและผู้ช่วยหัวหน้าระบบชลประทานราษฎรในภาคเหนือของไทย จะเป็นผู้นำชุมชนหรือผู้นำหมู่บ้านซึ่งมาจากการเลือกตั้งในท้องถิ่นนั้นๆ ส่วนผู้นำเหล่านั้น ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้านและกำนัน อยู่ในความดูแลของนายอำเภอ และต้องช่วยนายอำเภอในการดำเนินงานโครงการพัฒนาด้านอื่นๆ ภายในหมู่บ้านและตำบล ทำให้มีความใกล้ชิดกันมาก ระหว่างผู้นำกลุ่มผู้ใช้น้ำและเจ้าหน้าที่ของรัฐ

ผู้วิจัยได้ศึกษาวิธีการจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิง จ.เชียงใหม่ ทั้ง ๔ กลุ่ม โดยสัมภาษณ์เชิงลึกอย่าง ทางการและไม่เป็นทางการ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม สังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และการเข้าร่วมพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับน้ำของกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิง จ.เชียงใหม่ โดยกลุ่มตัวอย่างที่ถูกสัมภาษณ์ ได้แก่ ผู้มีบทบาทในการทำพิธีกรรมเกี่ยวกับน้ำ อาทิ หัวหน้ากลุ่มเหมืองฝาย สมาชิกเหมืองฝายที่มีบทบาทสำคัญในการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับน้ำปราชญ์ชาวบ้าน นักวิชาการท้องถิ่น ผู้นำชุมชนประกอบด้วย กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และพระสงฆ์ การสัมภาษณ์มีลักษณะ คำถามนำและคำถามตาม เมื่อสัมภาษณ์เสร็จแล้วจะทำการวิเคราะห์เนื้อหาและจัดเป็นหมวดหมู่ ดังนี้

๑) วิธีการจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำปิงฝายวังไฮ ต.เชียงดาว

อ.เชียงดาว

วิธีการจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำปิง ฝายวังไฮ ต.เชียงดาว อ.เชียงดาว อาศัยความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมในการจัดการ ร่วมกับภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยมีกระบวนการจัดการทรัพยากรน้ำ กลุ่มเครือข่ายที่ประกอบด้วยหน่วยงานจากภาครัฐและเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การจัดการในกลุ่มด้วยระบบเหมืองฝายของชุมชน และพระสงฆ์ ทั้งนี้กลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำปิงฝายวังไฮ จะมีการประชุม ติดต่oprสานงานกับกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิงอื่นๆ ในจังหวัดเชียงใหม่ และกลุ่มเครือข่ายป่าชุมชนลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนด้วย โดยผ่านเวทีประชาชนเป็นประจำทุกปี การเข้าร่วมประชุมที่จัดโดยหน่วยงานภาครัฐ เช่น โครงการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำที่รัฐบาลจัดขึ้นเพื่อรับฟังความคิดเห็นของประชาชน เป็นต้น การให้ความร่วมมือกับจังหวัดเชียงใหม่ในการจัดทำระบบแผนที่ภูมิศาสตร์ด้านแหล่งน้ำในชุมชน การเข้าร่วมประชุมที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรืออบต.เชียงดาวจัดขึ้นเพื่อขอความร่วมมือในการจัดการทรัพยากรน้ำ และทรัพยากรป่าไม้ โดยช่วยการสำรวจป่าไม้ที่ถูกบุกรุก และทางองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้จัดสรรงบประมาณในการจัดการทรัพยากรน้ำแก่กลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำปิง ฝายวังไฮด้วย เช่น กิจกรรมการซ่อมแซมฝายวังไฮ จะจัดสรรทั้งงบประมาณและวัสดุอุปกรณ์ในการซ่อมแซมฝาย ประสานงานกับกลุ่มชาวบ้านที่จัดการน้ำในระบบเหมืองฝาย ประสานงานกับชาวบ้านที่อาศัยอยู่สองฝั่งลำน้ำปิงเพื่อช่วยกันดูแลแม่น้ำ การร่วมกันจัดทำแหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลา ร่วมกับเครือข่ายอนุรักษ์และฟื้นฟูสายน้ำแม่ปิง จนทำให้เกิดกลุ่มเครือข่ายเยาวชนลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน อำเภอเชียงดาว เข้ามาช่วยหนุนเสริมการทำงานของเครือข่ายฯ โดยเฉพาะงาน

ประชาสัมพันธ์ ให้ความรู้เรื่องการรักษาสิ่งแวดล้อมไปสู่เยาวชนรุ่นน้อง มีการนำความเชื่อและพิธีกรรมเข้ามาจัดการทรัพยากรน้ำ โดยมีพระสงฆ์เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรน้ำด้วย

ความเป็นมาของฝายวังไฮ

ความเป็นมาของกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิง ฝายวังไฮ ต.เชียงดาว อ.เชียงดาว มีความเป็นมาดังนี้ ในอดีตมีแอ่งน้ำลึกอยู่เหนือฝาย เรียกว่า “วังน้ำ” ซึ่งสามารถผันน้ำเข้าสู่นาได้สะดวก และมีต้นไทรใหญ่อยู่ในบริเวณนั้น ซึ่งได้สร้างศาลเจ้าพ่อวังไฮไว้ด้วย ตามความเชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เทวดาอารักษ์สิงสถิตอยู่ ภาษาภาคเหนือเรียกต้นไทรว่า “ไม้โฮ” รวมเรียกฝายเก็บน้ำแห่งนี้ว่า “ฝายวังไฮ” และมีลำดับการดูแลฝายวังไฮมีดังนี้ ฝายนี้เริ่มก่อสร้างเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๕ เริ่มจากผู้ใช้น้ำบ้านดงและบ้านทุ่งหลุ่ร่วมกันขุดเหมืองลัดเลาะไปตามทุ่งนาแล้วไปบรรจบกับแม่น้ำปิงบริเวณทิศเหนือของบ้านม่วงซ้อง ชาวบ้านเรียกว่า “หัวฝาย” ฝายหินทั้ง โดยใช้ไม้ยาว ๔ ศอกขวางลำน้ำปิง ปูฟากด้วยตะเข้กันหน้าและหลังฝายแล้วหาหินใส่ จากนั้นจึงช่วยกันปรับลำเหมืองจนได้น้ำเข้านา^{๓๐}

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๖๐ ได้มีการเริ่มปลูกยาสูบเพราะราคาข้าวซบเซา เจ้าราชภรรณ เชียงใหม่ ได้เกณฑ์แรงงานบุกเบิกที่นาประมาณ ๑๐๐ กว่าไร่ พร้อมกันนั้นก็ดำเนินการปรับปรุงซ่อมแซมเหมืองฝายวังไฮขึ้นมาอีกครั้ง เพื่อต้องการนำน้ำมาใช้ในการเกษตร หลัก ต่อมา พ.ศ. ๒๕๖๔ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑ ได้สนับสนุนนโยบายการส่งเสริมผลผลิตทางการเกษตรเพื่อการตลาด เน้นการปลูกพืชเศรษฐกิจหลังฤดูทำนา เช่น ถั่วเหลือง หอม กระเทียม ข้าวโพด หรือเกษตรแบบพันธสัญญา นอกจากนั้นยังได้มีการนำข้าวสายพันธุ์ใหม่ จึงมีความต้องการเทคโนโลยีในการผลิต เช่น เครื่องสูบน้ำ รถไถ เพื่อเพิ่มปริมาณผลผลิตทางการเกษตรส่งผลให้ความต้องการใช้น้ำเพิ่มขึ้น แต่ระบบชลประทานเหมืองฝายยังใช้เทคโนโลยีแบบดั้งเดิม จึงมีการปรับปรุงซ่อมแซมฝายให้มั่นคงแข็งแรงมากขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๖๔ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการกักเก็บน้ำให้เพียงพอต่อความต้องการในภาคเกษตร หลังจากนั้นในปี พ.ศ. ๒๕๖๐ ผู้ใช้น้ำได้ประสบกับปัญหาขาดแคลนน้ำในช่วงฤดูแล้ง เพราะน้ำในลำห้วยแม่สับซึ่ง ลำน้ำสาขาที่มาเติมเต็มน้ำในเหมืองหลักของฝายวังไฮแหล่งลงจากการสัมปทานและการบุกรุกพื้นที่ทำกินในเขตพื้นที่ป่าต้นน้ำ จากนั้นรัฐบาลจึงประกาศเขตอนุรักษ์ทับพื้นที่ทำกินของผู้ใช้น้ำ ประกอบด้วย เขตป่าสงวนแห่งชาติ อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า สุดท้ายได้ประกาศเขตอุทยานแห่งชาติศรีลานนาในปี พ.ศ. ๒๕๖๒ ครอบคลุมลุ่มน้ำเชียงดาว ส่งผลให้เกิดข้อจำกัดในการเข้าไปหาไม้จากป่ามาทำฝาย เมื่อกลุ่มผู้ใช้น้ำต้องเผชิญกับปัญหาการนำไม้จากป่ามาซ่อมแซมฝายไม่ได้ จึงหาทางออกโดยการสร้างเครือข่ายกับโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน ประมาณปี พ.ศ. ๒๕๖๓-๒๕๖๕ จึงสนับสนุนให้มีการศึกษาดูงานการจัดการเหมืองฝายในพื้นที่อื่นๆ เช่น จังหวัดเชียงราย และได้ใช้กล่องหินแทน โดยมีโครงการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน ศูนย์กลางในการเชื่อมโยงไปยังกองทุนเพื่อสังคมเพื่อขอรับการสนับสนุนงบประมาณในการซื้อกล่องหินและวัสดุสำหรับการทำฝายดังกล่าว ฝายวังไฮมีโครงสร้างที่แข็งแรงขึ้นและสามารถแก้ปัญหาการพังทลายของตัวฝายและการไหลของหินไปตามกระแสน้ำได้ ทำให้ผู้ใช้น้ำไม่ต้องซ่อมแซมฝายทุกปี ทั้งนี้ยัง ที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำได้ เนื่องจากการมีช่องว่างระหว่างก้อนหินทำให้สัตว์น้ำสามารถว่ายข้ามฝายไปมาได้

^{๓๐} สัมภาษณ์ นายวิลาศ ใจคำ, สมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ฝายวังไฮบ้านทุ่งหลุ่ ต.เชียงดาว, ๑๘ เมษายน ๒๕๕๕.

ปลาสามารถว่ายขึ้นมาวางไข่เหนือฝาย พร้อมกันนั้นก็ได้ประกาศ เขตพื้นที่อนุรักษ์พันธุ์ปลาตั้งแต่ตัวฝายขึ้นไปเหนือฝาย ระยะทาง ๘๐๐ เมตร เพื่อเป็นแหล่งอนุบาลและขยายพันธุ์สัตว์น้ำ^{๓๑}

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๔๗ การบริหารจัดการน้ำของชุมชนได้รับผลกระทบจากการแทรกแซงจากภาครัฐ ทั้งยัง ปัญหาในเชิงนโยบาย กลุ่มผู้ใช้น้ำจึงได้เข้าร่วมเครือข่าย “สมัชชาองค์กรเหมืองฝายลุ่มน้ำภาคเหนือ” มีการรวมตัวกันของกลุ่มองค์กรเหมืองฝายต่างๆ ในพื้นที่ภาคเหนือ เหมืองฝายวังโฮเข้าร่วม สมาชิกสมัชชาองค์กรเหมืองฝายลุ่มน้ำภาคเหนือ ผ่านโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน ศูนย์กลางในการเชื่อมเข้ากับเหมืองฝายในระดับอำเภอเชียงดาวก่อน โดยการเชิญแก้มืองฝาย และคณะกรรมการเหมืองฝายบางส่วนพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้ความคิดเห็น จากนั้นจึงเชื่อมโยงไปยังองค์กรเหมืองฝายระดับลุ่มน้ำ โดยเริ่มจากการจัดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการจัดการน้ำระหว่างกลุ่มองค์กรเหมืองฝายต่าง ๆ จนเกิดแนวคิดที่จะรวมตัวกัน เครือข่ายอย่าง ทางการเพื่อจะได้มีกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ขององค์กรเหมืองฝายอย่างต่อเนื่อง และแนวทางร่วมกันทั้งเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้าและฟื้นฟูระบบการจัดการน้ำของชุมชนให้มีความเข้มแข็งเพิ่มขึ้น และสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร^{๓๒}

ปัจจุบันฝายวังโฮมีระบบการจัดการเหมืองฝายส่งไปยังพื้นที่รองรับน้ำเพื่อหล่อเลี้ยงชาวบ้าน ๓ หมู่บ้าน คือบ้านม่วงซ้อง บ้านดง และบ้านทุ่งหลุก ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะประกอบอาชีพทำการเกษตรกรรม ซึ่งฝายจะต้องมีความยุติธรรมในการจัดสรรน้ำให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับพื้นที่ที่มีความต้องการทำการเกษตร การทำนา เพื่อไม่ให้เกิดปัญหาการแย่งชิงน้ำขึ้น เหมืองฝายวังโฮมีลักษณะเป็นฝายทิ้ง ดอกหลักไม้ ซึ่งฝายลักษณะพิเศษ และเป็นฝายที่กั้นลำน้ำปิง เหมืองฝายวังโฮมีลูกฝายประมาณ ๒๐๐ ลูก ระบบเหมืองฝายที่ถือว่าเป็นอีกระบบหนึ่งของการจัดการทรัพยากรน้ำ โดยอาศัยองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาจัดการ โดยใช้เศษวัสดุจากชุมชน ไม่ว่าจะเป็นหินทราย ไม้ที่นำมาดอกหลักเสาเพื่อกั้นลำน้ำปิง ยกยกระดับให้สูงขึ้น เพื่อส่งน้ำเข้าสู่เหมืองฝายวังโฮไหลไปหล่อเลี้ยงที่นาของชุมชน ที่อาศัยอยู่ตอนล่าง รวมทั้งการมีคันคลองส่งน้ำที่ไหลผ่าน ๓ หมู่บ้านเพื่อการอุปโภคบริโภค มีการกระจายจัดสรรน้ำให้กับลูกฝาย การบริหารจัดการระบบเหมืองฝายก็ใช้แรงงานจากกลุ่มผู้ใช้น้ำที่ เจ้าของนา ซึ่งได้รับผลประโยชน์จากเหมืองฝาย ในการบำรุงรักษาและซ่อมแซมฝายจะได้รับงบประมาณจากกรมทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและองค์การบริหารส่วนตำบลเชียงดาว แต่ถ้าหากใครไม่มาเข้าร่วมกิจกรรมก็จะมีการปรับ เงินไร่ละ ๑๕๐ บาท การร่วมแรงร่วมใจของกลุ่มผู้ใช้น้ำทำให้ฝายวังโฮมีน้ำเพียงพอสำหรับการเกษตรในพื้นที่ และยังช่วยป้องกันและแก้ไขปัญหาน้ำท่วม และน้ำแล้งได้^{๓๓}

ฝายวังโฮมีระบบการจัดการทรัพยากรน้ำด้วยเหมืองฝายซึ่ง ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดกันมายาวนาน “ชาวเชียงดาวมีการจัดการเหมืองฝายมา เวลานั้นร้อยละ ๖๐ ปี ตั้งแต่สมัยล้านนา สำหรับแก้มือนั้น จะ คนที่ชุมชนเลือกขึ้นมา ตัวแทนในการดูแลและจัดสรรน้ำให้กับสมาชิก ต้องเป็นคนที่มีความยุติธรรม จัดสรรน้ำให้กับสมาชิกฝายได้ใช้น้ำกันอย่างทั่วถึง ซึ่งแก้มือนั้นแต่ละคนจะมีวาระการ แก้มือนั้น ๑ ปี พอหมดวาระก็จะมีการเลือกแก้มือนั้นคนใหม่ขึ้นมา การจัดการทรัพยากรน้ำในระบบเหมือง

^{๓๑} สัมภาษณ์ นายวิลาศ ใจคำ, อ่างแล้ว.

^{๓๒} สัมภาษณ์ นายวิลาศ ใจคำ, อ่างแล้ว.

^{๓๓} สัมภาษณ์ นายสมบัติ ประธานราษฎร, กำนันบ้านม่วงซ้อง ต.เชียงดาว, ๑๘ เมษายน ๒๕๕๕.

ฝายวังไฮที่ผ่านมามีคณะกรรมการซึ่งประกอบไปด้วย แก่ฝายหรือประธาน คณะกรรมการฝายและสมาชิกลูกฝาย”^{๓๔}

ปัญหาที่พบและกระบวนการจัดการแก้ไขปัญหา

ปัญหาแรกคือเหตุการณ์น้ำท่วมและมีไม้ซุงขนาดใหญ่ไหลมากระแทกฝายขาด ทำให้ร้างไปประมาณ ๓ ปี ต่อมา พ่อท้าวสิงห์ได้ ผู้นำชาวบ้านจึงได้ช่วยกันสร้างฝายวังไฮขึ้นมาอีกครั้งในปี พ.ศ. ๒๔๕๐ ในครั้งนี้ได้ใช้ “ก้วยหิน” หรือชลอมบรรจุก้อนหินที่ตะลันแล้วใช้ไม้เนื้อแข็ง ยาว ๒ ศอก ตอกเสียบเพื่อกันไม่ให้ล้ม กระทั่งได้นำเข้านาได้สำเร็จ ครั้นนี้ใช้ได้ประมาณ ๔ ปี ฝายก็ชำรุดเสียหายอีก พ่อท้าวสิงห์จึงได้ปล่อยให้ฝายร้างอีก

พอถึง พ.ศ. ๒๔๕๗ เจ้าราชภูธร ณ เชียงใหม่ ท่านอยู่เวียงเชียงใหม่ได้ขึ้นมาเที่ยวหาพ่อท้าวสิงห์ ได้เห็นที่ดินพอที่จะเอา ที่นาได้ เจ้าราชจึงได้ล้มไม้ซุง นาได้ ๑๐๐ ไร่ ในปี พ.ศ. ๒๔๖๐ เมื่อได้เนื้อที่นาแล้ว เจ้าราชภูธรกับพ่อท้าวสิงห์ได้ช่วยกันสร้างฝายวังไฮขึ้นมาอีกครั้ง โดยวิธีการก่อสร้างแบบเก่าและช่วยกันขุดลอกลำเหมืองให้ใช้ได้ดังเดิม จากนั้นเจ้าราชอยู่ได้ ๗ ปีก็กลับเชียงใหม่ จึงให้เจ้าสมลูกของท่านขึ้นมาดูแลนาแทน ขณะเดียวกันพ่อท้าวสิงห์ก็ให้พ่อน้อยแปลง ลูกของท่านดูแลฝายวังไฮ

ต่อมาพ.ศ. ๒๔๖๗ พ่อน้อยแปลง ดูแลฝายวังไฮโดยมีพ่อตัน เมืองมิ่ง ผู้ช่วยแก่ฝาย พ.ศ. ๒๔๗๕ พ่ออุ้ยตัน เมืองมิ่ง แก่ฝายได้ ๑๕ ปีเกิดเหตุการณ์ฝายชำรุดเสียหาย ๒ ครั้ง จึงช่วยกันสร้างจนได้ใช้น้ำเข้าพื้นที่เกษตรได้ พ.ศ. ๒๔๙๐ พ่ออุ้ยตัน เมืองมิ่ง ได้ลาออกจากตำแหน่งแก่ฝาย จึงให้พ่ออุ้ยอุ่น แก่ฝายต่อ จากนั้น ๔ ปี พ่ออุ้ยอุ่นก็ได้ลาออก พ.ศ. ๒๔๙๔ พ่ออุ้ยหนานธิ โถเหลียง จากบ้านทุ่งหลุก แก่ฝายแทนจนถึง พ.ศ. ๒๕๐๐ ก็ลาออก แล้วให้บุตรคือ พ่อหลวงเอือน โถเหลียง จากบ้านทุ่งหลุก แก่ฝาย ต่อมาปี พ.ศ. ๒๕๐๖ ก็เกิดเหตุการณ์ฝายชำรุดเสียหายอีกครั้ง ครั้นนี้พ่อหลวงเอือนก็ให้ผู้ใช้่น้ำช่วยกันซ่อมแซมฝายใช้ระยะเวลาประมาณ ๑ เดือนจนสำเร็จ พ่อหลวงเอือน แก่ฝาย พ.ศ. ๒๕๐๙ ท่านก็ลาออก ให้พ่อหลวงแสน จากบ้านดง แก่ฝายแทน พ่อหลวงแสน แก่ฝายได้ ๑ ปี ได้เกิดเหตุการณ์ฝายชำรุดเสียหาย ผู้ใช้น้ำก็ช่วยกันสร้างฝายขึ้นมาอีก

พ.ศ. ๒๕๑๒ พ่อหลวงแสนลาออก พ่อหลวงเอือนได้กลับมา แก่ฝายอีกครั้ง พ.ศ. ๒๕๑๔ ใช้ระยะเวลาร่วมเดือนครึ่งในการซ่อมแซมฝายโดยใช้ลูกต้อมตอกแทนแรงงานคนได้รับการสนับสนุนจากคุณลัดดา เจ้าของสวนส้มที่อยู่เหนือฝายแต่ไม่ได้ใช้น้ำจากฝายวังไฮ ส่วนหนึ่งได้รับการสนับสนุนเงินค่าซื้อหินและอีกส่วน เงินที่เก็บจากผู้ใช้น้ำซื้อหินมาใส่ ตั้งแต่นั้น ต้นมา ผู้ใช้น้ำก็เก็บเงินซื้อหินเพื่อซ่อมแซมฝายเป็นประจำทุกปี พ.ศ. ๒๕๒๐ พ่อหลวงเอือนลาออก พ่อหลวงทอง ดาวแสง จากบ้านดง แก่ฝายต่อ ๗ ปี พ่อหลวงทอง ก็ลาออก พ.ศ. ๒๕๒๗ กำนันศรีทน ดาวแสง จากบ้านดง แก่ฝายต่อ โดยมีพ่อกา ฟองไหล เริ่ม ผู้ช่วยแก่ฝาย กำนันศรีทนลาออก จากนั้นพ่อแก้ว ชีธรรม จาก บ้านทุ่งหลุก เข้ามา แก่ฝายต่อ พ่อแก้ว ชีธรรม ได้ลาออก ในปี พ.ศ. ๒๕๓๘ ต่อมาพ่อกา ฟองไหล จากบ้านทุ่งหลุกที่เคย ผู้ช่วยแก่ฝายมา ๑๐ ปี ก็ได้เป็นแก่ฝาย พ.ศ. ๒๕๔๙ ได้มีการเลือกตั้งแก่ฝายขึ้นมาใหม่โดย

^{๓๔} สัมภาษณ์ นายวิลาศ ใจคำ, อ่างแล้ว.

มี พ่อสิงห์คำ ถาอ้าย แก่ฝาย ได้ ๑ ปี ก็ได้ลาออก และพ.ศ. ๒๕๕๐ จึงได้เลือกพ่อบุญเลิศ จันทิมา จากบ้านทุ่งหลุก แก่ฝายจนกระทั่งถึงปัจจุบัน^{๓๕}

จากปัญหาที่ได้กล่าวมาข้างต้นส่วนมากเป็นปัญหาฝายชำรุด กระบวนการแก้ไขปัญหาคือการซ่อมแซมฝายโดยอาศัยแรงงานจากสมาชิกในชุมชน ผ่านการสำรวจลักษณะทางกายภาพระบบนิเวศลำนน้ำ และมีการปรับปรุงเทคนิคการสร้างฝาย ทำให้สามารถแก้ไขปัญหาดตรงกับสาเหตุที่แท้จริง เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล ในการทำงานอย่างสูงสุด

เนื่องจากสภาพฝายวังไฮเป็นฝายลูกยาง ซึ่งอาจจะมีการซึมผ่านของน้ำลงใต้ดินทำให้เกษตรกรไม่สามารถใช้ประโยชน์จากฝายลูกยางด้านการเกษตรได้เท่าที่ควร เพราะฝายยังมีหน้าที่หลักคือช่วยป้องกันน้ำหลาก โดยชะลอการไหลของน้ำที่เขี้ยวกราดลง และปล่อยให้น้ำไหลไปตามธรรมชาติ ในฤดูน้ำหลากน้ำได้พัดพาเศษไม้มาด้วยทำให้ฝายพัง จึงต้องซ่อมแซมและทำความสะอาดเหมือง ในช่วงเดือนมิถุนายนของทุกปี โดยอาศัยแรงงานจากกลุ่มผู้ใช้น้ำหรือคนที่ทำนา มาตอกหลักฝายใหม่

ส่วนในช่วงฤดูแล้งน้ำในฝายแห้ง สมาชิกเหมืองฝายแก้ไขน้ำแห้งโดยการกั้นฝายให้สูงขึ้น โดยใช้กระสอบทรายเข้าไปกั้นน้ำ ซึ่งได้รับการสนับสนุนงบประมาณในการซ่อมฝายจาก อบต. เชียงดาว เนื่องจากช่วงฤดูน้ำหลากได้ทำลายฝายให้เสียหายจึงต้องซ่อมแซมฝายทุกปี

นอกจากนี้ยังมีปัญหาน้ำท่วมเพราะเกิดจากการพัฒนาฝายวังไฮของหน่วยงานภาครัฐที่ขาดความรับผิดชอบ นายอาทิตย์ พรหมเสน อดีตผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๔ บ้านวังจ้อม ต.เชียงดาว อ.เชียงดาว เล่าว่า “ในปี ๒๕๔๖ ฝายวังไฮได้ท่วมพื้นที่ทำกินของชาวบ้านไปกว่า ๑๕ ไร่ เนื่องจากกรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงาน (พ.พ.) กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อมได้ปรับปรุงฝายวังไฮกั้นลำน้ำปิง บริเวณบ้านม่วงซ้อง ต.เชียงดาว อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่ ให้ใหญ่ขึ้นกว่าเดิม โดยมีความกว้างถึง ๗๒ เมตร ความสูงของสันเขื่อนประมาณ ๓ เมตร ทำให้ระดับน้ำที่กักเก็บเริ่มท่วมพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน พื้นที่นับสิบห้าไร่ ซึ่งเริ่มดำเนินการก่อสร้างมาตั้งแต่ปี ๒๕๔๒ โดยใช้งบประมาณจำนวน ๓๑๑.๘๙ ล้านบาท การดำเนินการดังกล่าว การสร้างเพื่อทดแทนฝายดั้งเดิมของชุมชนเพราะมีสภาพทรุดโทรมและต้องซ่อมแซมทุกปี และหากฝายวังไฮเต็มระดับกักเก็บที่ ๓ เมตรเมื่อไร พื้นที่ที่จะถูกน้ำท่วมต้องมีไม่ต่ำกว่า ๓๐-๔๐ ไร่แน่นอน แต่ปรากฏว่าหน่วยงานที่รับผิดชอบในการดำเนินการสร้างฝายดังกล่าวก็ไม่ได้แสดงความรับผิดชอบต่อความเสียหายที่เกิดขึ้นกับชาวบ้าน ทั้งที่ผ่านมานั้นชาวบ้านได้เรียกร้องให้มีการศึกษาผลกระทบต่างๆรวมทั้งชี้แจงให้ชาวบ้านทราบ แต่ขอเรียกร้องดังกล่าวไม่ได้รับการตอบสนอง แม้ว่าก่อนหน้านี้เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๕ ชาวบ้านทำหนังสือถึง พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรีในสมัยนั้น ให้มีการศึกษาและตรวจสอบผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับชุมชนต่อมาก็ได้มีหนังสือมาที่ อ.เชียงดาวให้มีการดำเนินการตามที่ชาวบ้านเรียกร้อง แต่จนถึงปัจจุบันหน่วยงานที่รับผิดชอบในการสร้างฝายยังไม่ได้มีการดำเนินการใดๆ และบอกชาวบ้านแค่การสร้างฝายจะไม่มีความกระทบต่อชุมชน พื้นที่ที่ถูกน้ำท่วมซึ่งมีพื้นที่กว่า ๑๕ ไร่ นั้น พื้นที่ของชาวบ้านจำนวน ๙ รายซึ่งอยู่เหนือฝาย โดยส่วนใหญ่ปลูกลำไย ลิ้นจี่ ส้มโอ หากพืชผลเหล่านี้ได้รับความเสียหายหรือล้มตายตนและชาวบ้านคนอื่นพร้อมที่เอาเรื่องกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง”^{๓๖} อีกทั้ง

^{๓๕} สัมภาษณ์ นายบุญเลิศ จันทิมา, แก่ฝาย บ้านทุ่งหลุก ต.เชียงดาว, ๑๙ เมษายน ๒๕๕๕.

^{๓๖} สัมภาษณ์ นายอาทิตย์ พรหมเสน, อดีตผู้ใหญ่บ้านวังจ้อม ต.เชียงดาว, ๒๐ เมษายน ๒๕๕๕.

นายสุชิน งามนิยม อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๗ บ้านดง ต.เชียงดาว อ.เชียงดาว ซึ่งเป็นที่ปรึกษา คณะกรรมการเหมืองฝาย อ.เชียงดาว เล่าว่า “ชาวบ้านไม่รู้ข้อมูลใด ๆ เลย เช่น การขุดคลองส่งน้ำไป ที่ไหนบ้างชาวบ้านก็ยังไม่รู้ นอกจากนี้กรณีการมีส่วนร่วมของชุมชนในการเปิดปิดน้ำก็ยังไม่มีการ ชี้แจงว่าจะเป็นอย่างใดและที่สำคัญคือพื้นที่ที่ถูกน้ำท่วมนั้นก็ยังไม่มีความรับผิดชอบ นายสุชินกล่าวต่อว่าคณะกรรมการเหมืองฝายนั้นตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะสิทธิการใช้น้ำ รวมถึงการจัดการทรัพยากรน้ำตนมองว่าหากปล่อยไป อย่างนี้ต่อไปชาวบ้านจะทำมาหากินลำบาก เพราะไม่มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ จึงหารือกันว่าต่อไปนี้ต้องตั้งคณะกรรมการขึ้นมาอีกชุดเพื่อ ศึกษาติดตามตรวจสอบการจัดการทรัพยากรน้ำของเจ้าหน้าที่”^{๓๗}

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๕๔ กลุ่มเหมืองฝายได้รับงบประมาณจากกรมชลประทาน ๓๖ ล้านบาท มาสร้างคันคลองชลประทาน เพื่อลดการสูญเสียน้ำ ทำให้เกิดธุรกิจเรือนแพริมน้ำ เป็นแหล่งท่องเที่ยวช่วงฤดูร้อน แม้ว่าจะสร้างรายได้เข้าหมู่บ้านจากธุรกิจท่องเที่ยวก็ตามแต่ก็ได้สร้างปัญหา ใหม่ๆ เช่น การทิ้งขยะและเศษอาหารลงแม่น้ำ ตลอดจนการดื่มสุราและร้านคาราโอเกะต่างๆ ได้ ทำลายวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชน จากการดำรงชีวิตที่เรียบง่าย ทำการเกษตร หาปลา และไม่พึ่งพาวัตถุ ภายนอกมากนัก แต่ปัจจุบันค่านิยมเรื่องวัตถุและเงินทองเริ่มเข้ามามีอิทธิพลต่อชุมชนมากขึ้น ทำให้ เยาวชนคนรุ่นใหม่มีมุมมองดื่มสุราตามเรือนแพมากขึ้น เด็กสาวในชุมชนได้กลายมา พนักงานเสิร์ฟตาม ร้านอาหารริมแพ ซึ่งน่าเป็นห่วงว่าจะส่งผลให้เกิดปัญหาสังคมและความเสื่อมโทรมทางศีลธรรมต่างๆ ตามมาในอนาคต

จากปัญหาการจัดการทรัพยากรน้ำโดยการแทรกแซงของรัฐ กลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำปิงฝาย วังโฮมมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับองค์กรภายนอกมากขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหา เช่น โครงการจัดการลุ่ม น้ำแม่ปิงตอนบน เครือข่ายป่าชุมชน กรมชลประทานจังหวัดเชียงใหม่ กลุ่มสมัชชาองค์กรเหมืองฝาย ลุ่มน้ำภาคเหนือ ก็ได้มีการสร้างพื้นที่หรือเวทีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อค้นหาความรู้ที่อยู่ในตัวบุคคล ให้กลายเป็น ความรู้เปิดเผย ซึ่งทำให้ผู้ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้สามารถเข้าถึงความรู้ได้ง่ายขึ้น นำไปสู่การ สร้างคลังความรู้และการสกัด แก่นความรู้เพื่อนำไป แนวทางในการแก้ไขปัญหาต่อไป

อีกทั้ง ปัญหาการตัดไม้ทำลายป่าต้นน้ำโดยชนเผ่าลีซู หรือลาหู่ ที่อาศัยหมู่ที่ ๙ บ้านปาง แดงนอก ส่วนหนึ่งได้อพยพมาจากที่อื่นตามกลุ่มเครือญาติเพื่อเข้ามาเข้าไปทำงานที่ศูนย์พัฒนา โครงการหลวงห้วยลึก แต่อีกส่วนหนึ่งเข้าไปตัดไม้ทำลายป่าหลายพันไร่ เพื่อปลูกข้าวโพด ทำไร่เลื่อน ลอย ส่งผลให้น้ำแห้งในช่วงฤดูแล้ง การแก้ไขปัญหาโดยการจัดสรรที่ดินให้พวกเขาอยู่ ยึดพื้นที่คืนจาก ชนเผ่าที่ตัดไม้ทำลายป่า และปลูกป่าเพิ่มเติม แต่ก็ยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาการตัดไม้ทำลายป่าให้ หมดไปได้ นายสมบัติ ประธานราษฎร กล่าวว่า “มีชนเผ่าลีซู ลาหู่เข้าไปตัดไม้ทำลายป่าเพื่อปลูก พืชเศรษฐกิจ เช่น ข้าวโพด ทำให้น้ำในฝายแห้งในฤดูแล้ง แก้ปัญหาโดยการเข้าไปยึดพื้นที่ป่าคืนจาก พวกเขา และปลูกป่าเพิ่มเติม แต่ชนเผ่านี้มักจะไปปรึกษา NGO เพื่อปกป้องสิทธิมนุษยชนไม่ให้คน พื้นที่เมืองรังแก มีการฟ้องศาลจึงทำให้ยึดพื้นที่ป่าคืนมาได้ยาก ทำให้ชาวบ้านต้องช่วยกันกั้นน้ำในฝาย

^{๓๗} สัมภาษณ์ นายสุชิน งามนิยม, อดีตผู้ใหญ่บ้านดง/ที่ปรึกษาคณะกรรมการเหมืองฝาย ต.เชียงดาว, ๒๐ เมษายน ๒๕๕๕.

วังไฮให้สูงขึ้นเพื่อกักเก็บน้ำในฤดูแล้ง โดยใช้กระสอบทรายซึ่งได้รับงบประมาณสนับสนุนจาก อบต. เชียงดาว”^{๓๘}

จะเห็นได้ว่าการจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำปิง ฝ่ายวังไฮ ต.เชียงดาว อ.เชียงดาวเป็นการจัดการด้วยระบบเหมืองฝาย มีการก่อสร้างฝายวังไฮจากเศษวัสดุในชุมชน การจัดการทรัพยากรน้ำมีทั้งการกักเก็บน้ำ การซ่อมแซมฝายที่เสียหาย การคัดเลือกหัวหน้าเหมืองฝาย หรือ แก่ฝาย ผู้ช่วยฝายและล่ามฝายจะสืบทอดจากรุ่นพ่อสู่ลูกให้ปฏิบัติตามกฎ กติกาของเหมืองฝาย เหมือนที่บรรพบุรุษถือปฏิบัติและพวกเราก็กทำสืบทอดกันมาจนถึงทุกวันนี้ ส่วนปัญหาที่พบและกระบวนการแก้ไขปัญหาได้ปรับไปตามสถานการณ์ เช่น ปัญหาฝายชำรุดก็อาศัยเศษวัสดุมาซ่อมแซม ฝายเพื่อให้สามารถรองรับน้ำได้ ส่วนปัญหาน้ำท่วมอันเกิดจากการพัฒนาของหน่วยงานภาครัฐทาง กลุ่มก็ได้ยื่นจดหมายเพื่อเรียกร้องให้หน่วยงานภาครัฐที่รับผิดชอบเข้ามาดำเนินการแก้ไขปัญหา ส่วน ต้นเหตุของปัญหายังแล้ง คือการลักลอบตัดไม้ทำลายป่า แก้ไขปัญหาด้วยการจัดสรรที่ดินทำกินให้ผู้ บุกรุกป่า และออกมาตรการทางกฎหมายที่เข้มงวดดำเนินการจับกุมผู้กระทำผิดมาลงโทษ

นอกจากนี้ยังมีการสร้างข้อตกลงร่วมกันในกลุ่ม ได้แก่ การตกลงร่วมกันทำกิจกรรมการ ซ่อมแซมฝาย จะจัดขึ้นประมาณเดือนเมษายนของทุกปีโดยจะต้องส่งตัวแทนแต่ละครอบครัวมา ช่วยกันซ่อมแซมฝาย โดยกำหนด ข้อตกลงสัญญาร่วมกันว่าด้วยการจัดสรรน้ำ การรับน้ำเข้านา รวมทั้งการซ่อมแซมเหมืองฝายในแต่ละปี และมีบทลงโทษสำหรับคนที่ทำผิดหรือฝ่าฝืนกฎระเบียบ เหมืองฝาย

การบริหารจัดการระบบเหมืองฝายก็ใช้แรงงานจากเจ้าของนาผู้ที่ได้รับผลประโยชน์จาก เหมืองฝาย มีการทำความสะอาดเหมือง (ล่องเหมือง) ในช่วงก่อนเดือนเมษายน เมื่อถึงฤดูน้ำหลาก ฝายวังไฮจะเสียหายทุกปี จึงต้องมีการซ่อมแซมฝาย โดยสมาชิกในกลุ่มผู้ใช้น้ำจะช่วยกันลงขันเพื่อนำ เงินมาซ่อมแซมฝาย ดอกหลักฝายใหม่ช่วงเดือนมิถุนายน หากไม่มาร่วมกิจกรรมจะปรับ เงินจำนวนไร่ ละ ๑๕๐ บาท^{๓๙}

รางวัลและความสำเร็จที่กลุ่มได้รับด้านการจัดการทรัพยากรน้ำ

กลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำปิงฝ่ายวังไฮ ต.เชียงดาว อ.เชียงดาว มีการดูแลรักษาสภาพลำน้ำ มี การจัดตั้งเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ มีกิจกรรมการรักษাপ่าชุมชน มีกลุ่มเหมืองฝายที่เข้มแข็ง จนได้รับ รางวัล ชุมชนที่ผลงานดีเด่น ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมประจำปี ๒๕๔๖ สาขากิจการจัดการทรัพยากรน้ำ จากมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพันธุ์พืชแห่งประเทศไทย ในพระบรม ราชานุอุปถัมภ์ ปัจจุบันกลุ่มรักษาน้ำปิงฝ่ายวังไฮได้มีนักวิชาการทั้งภาครัฐและนักพัฒนาเอกชนเข้ามา ศึกษาดูงานด้านการจัดการทรัพยากรน้ำทั้งน้ำที่นำมาใช้เพื่อเพาะปลูกและแหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลาที่ได้ สร้างความมั่นคงทางด้านอาหารและดูแลระบบนิเวศวิทยาของน้ำปิงได้เป็นอย่างดี

ในปี พ.ศ. ๒๕๕๔ กลุ่มเหมืองฝายได้รับงบประมาณจากกรมชลประทาน ๓๖ ล้านบาท มาสร้างคันคลองชลประทาน เพื่อลดการสูญเสีย น้ำ ฝ่ายวังไฮจึงมีภูมิทัศน์ที่สวยงามขึ้น ทำให้เกิด

^{๓๘} สัมภาษณ์ นายสมบัติ ประธานราษฎร, อ้างแล้ว.

^{๓๙} สัมภาษณ์ นายสมบัติ ประธานราษฎร, อ้างแล้ว.

ธุรกิจเรือนแพริมน้ำ เป็นแหล่งท่องเที่ยวและมีนักท่องเที่ยวตลอดปี เกิดรายได้เข้าหมู่บ้านจากการให้พื้นที่เพื่อทำธุรกิจเรือนแพ และร้านค้าต่างๆ

กระบวนการจัดการทรัพยากรน้ำผ่านรูปแบบความเชื่อและพิธีกรรม

การใช้พิธีกรรมเข้ามาจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำปิง ฝ่ายวังไฮ ต.เชียงดาวมีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรน้ำอย่างเหมาะสม เช่น การจัดพิธีกรรมแสดงความเคารพและบูชาแม่น้ำในเทศกาลลอยกระทง การยกย่องให้น้ำ แม่ผู้ให้กำเนิดแก่สรรพสิ่งทั้งหลาย การเลี้ยงผีฝ่ายซึ่ง ความเชื่อที่ปฏิบัติกันมายาวนาน และได้สื่อถึงการสร้างความเข้าใจความสามัคคีและความร่วมมือของชุมชนในพิธีกรรม และยังมีพิธีสืบชะตาปลา ที่ปลูกฝังให้คนมีเมตตา กรุณาต่อสัตว์น้ำ ไม่จับสัตว์น้ำในเขตอุทยานหรือเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา ส่งผลให้ปลาชุม และสามารถอนุรักษ์พันธุ์ปลาที่ใกล้สูญพันธุ์ เช่น ปลาแซ่ไว้ได้

การเลี้ยงผีฝ่าย จะทำในช่วงฤดูกาลเก็บเกี่ยวหรือในช่วงเดือนพฤษภาคม-มิถุนายน เพื่อให้คุ้มครองดูแลรักษาเหมืองฝ่ายที่ชุมชนได้ประโยชน์ตลอดฤดูกาล การเลี้ยงผีฝ่าย ความเชื่อที่ปฏิบัติกันมายาวนาน และได้สื่อถึงการสร้างความเข้าใจความสามัคคีและความร่วมมือของชุมชนในพิธีกรรม และยังมีพิธีสืบชะตาปลาที่ปลูกฝังให้คนรักธรรมชาติด้วย

นายวิลาศ ใจคำ กล่าวว่า “พิธีการเลี้ยงผีฝ่าย เกิดจากความเชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ปกปักรักษาป่า น้ำ ชุมชนหรือคนใดที่ใช้น้ำ ใช้ประโยชน์จากป่า ควรจะบูชาเคารพเพื่อขอขมาและให้ปกปักรักษาทรัพยากรให้คงความอุดมสมบูรณ์”^{๔๐} อีกทั้ง นายสมบัติ ประธานราษฎร กล่าวว่า “คนล้านนามีความเชื่อว่ามีธรรมชาติ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งที่ดิน ป่าไม้ สัตว์ แหล่งน้ำ มีผีป่า ผีน้ำ คุ้มครองดูแลรักษาอยู่ ชุมชนที่ใช้น้ำ ใช้ป่า จึงควรที่จะบูชาเคารพเสมือนหนึ่งว่าท่านได้คอยปกปักรักษาแหล่งน้ำให้ชุมชนได้ใช้”^{๔๑} ซึ่งการประกอบพิธีกรรมสมาชิกลูกฝ่ายจะมาช่วยกันจัดเตรียม เครื่องไทยทาน บูชาทำพิธีบริเวณหัวฝาย พร้อมสัตว์ที่เช่นไหว้เพื่อสักการบูชาผีฝ่ายโดยมีการสับเปลี่ยนหมุนเวียนประเภทของสัตว์ที่เช่นไหว้ เช่น ในรอบ ๓ ปีเลี้ยงไก่ สลั้ววัว ๓ ปี เป็นต้นจำนวนไก่ที่นำมาเลี้ยงมากถึง ๑๐๐ ตัว ถ้า การเลี้ยงหอยขนาดใหญ่ โดยคำนวณจากพื้นที่นา เช่น พื้นที่นา ๑๐ ไร่ ต่อไก่ ๑ ตัว เป็นต้น และขึ้นอยู่กับปริมาณคนไปร่วมพิธี ซึ่งจะ ผู้ชาย ประมาณ ๑๕๐-๒๐๐ คน จาก ๓ หมู่บ้านที่ใช้น้ำจากฝ่ายวังไฮ พร้อมกับดอกไม้ธูปเทียน เหล้าขาว ลาบจิ้น ข้าวหนึ่ง ชาวบ้านจะสร้างร้านสำหรับเลี้ยงผีและต้มไก่เลี้ยงผีในบริเวณนั้นด้วย เริ่มพิธีเลี้ยงผีตั้งแต่ ๙.๐๐ น. บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ให้คุ้มครองดูแลรักษาเหมืองฝ่ายที่ชุมชนได้ประโยชน์ตลอดฤดูกาล จนถึง ๑๕.๐๐น. ก็จะขอลาอาหารเจ้าที่และรับประทานอาหาร เหล้าร่วมกัน การเลี้ยงผีฝ่าย ความเชื่อที่ปฏิบัติกันมายาวนาน และได้สื่อถึงการสร้างความเข้าใจความสามัคคีและความร่วมมือของชุมชน ซึ่งการทำพิธีกรรมหรือความเชื่อดังกล่าว การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติไปในตัวด้วย

การเลี้ยงผีฝ่าย กิจกรรมเครือข่ายการเรียนรู้ของกลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำปิงฝ่ายวังไฮที่จัดรวมตัวกัน เพื่อพบปะพูดคุยกัน สนทนาปัญหาทรัพยากรน้ำร่วมกัน นำไปสู่การแก้ไขปัญหา แก้เหมือง ผู้นำพิธีกรรม และจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ซึ่งกันและกัน

^{๔๐} สัมภาษณ์ นายวิลาศ ใจคำ, อ่างแล้ว.

^{๔๑} สัมภาษณ์ นายสมบัติ ประธานราษฎร, อ่างแล้ว.

จนกระทั่งเกิด กระบวนการแก้ไขปัญหาร่วมกัน ทำให้กลุ่มผู้ใช้น้ำได้มีโอกาสคิด วิเคราะห์สาเหตุแนวทางแก้ไขปัญห ทดลองปฏิบัติและสรุปบทเรียนร่วมกัน ซึ่งจะช่วยให้กลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำปิงผายวงไฮสามารถจัดการปัญหาที่มีความซับซ้อนมากขึ้นได้

นอกจากนี้ยังมีพิธีบวชป่ามีความสำคัญที่เชื่อมโยงทรัพยากรป่าไม้ที่เป็นแหล่งกำเนิดของสายน้ำ หากไม่มีการดูแลรักษาป่าไม้ ก็จะไม่มทรัพยากรน้ำอีกต่อไป พิธีบวชต้นไม้เกิดขึ้นเพื่อต้องการยับยั้งการลักลอบตัดไม้ทำลายป่าและเพื่อ คุศโลบายห้ามมิให้คนตัดไม้ทำลายป่า การสมมติให้ทรัพยากรธรรมชาติมีชีวิตเหมือนกับ คนจริงๆ การบวชส่วนมากจะบวชผู้ชายที่ คนก็เปลี่ยนใหม่มาบวชต้นไม้แทนโดย เอาผ้าเหลืองมาห่มให้ต้นไม้ ทำให้ต้นไม้มีศักดิ์สิทธิ์ เพราะเชื่อว่าต้นไม้มีรุกขเทวดาอาศัยอยู่ จึงไม่มีคนกล้ามาตัดต้นไม้ พิธีบวชต้นไม้เพื่อป้องกันการลักลอบตัดไม้ทำลายป่า โดยเฉพาะป่าบริเวณต้นน้ำลำธาร ซึ่งพิธีกรรมดังกล่าว ได้เผยแพร่ไปสู่สาธารณชนเป็นอย่างไรก็ตามชาวบ้านมีความเชื่อว่า พญาต้นไม้ที่ผ่านการบวชแล้ว จะคุ้มครองรักษาต้นไม้ต่าง ๆ ในบริเวณนั้น ซึ่งจะมีผลทำให้น้ำไม่แห้ง ฝนตกต้องตามฤดูกาล ถือ การยับยั้งการทำลายธรรมชาติและช่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งรักษาป่าไม้ที่ ต้นน้ำลำธารให้อุดมสมบูรณ์ และที่สำคัญคือ สร้างความสำนึกให้แก่ชุมชนในการดูแลรักษาสภาพธรรมชาติ

พิธีการบวชป่าหรือ พิธีการบวชต้นไม้ จะเริ่มตั้งแต่การสำรวจต้นไม้ที่มีขนาดใหญ่และเกรงว่าน่าจะถูกลักลอบตัดซึ่งเชื่อกันว่า พญาไม้ จากนั้นชักชวนชาวบ้านให้ร่วมมือกันจัดเตรียมเครื่องเช่นสังเวจเจ้าป่าเจ้าเขา เครื่องสังเวจจะประกอบด้วย ข้าวเหนียวสุก ๑ ปั้น กล้วยสุก ๑ ลูกหมากคำ พลุใบ ผ้าเหลืองตามจำนวนต้นไม้ ด้ายสายสิญจน์ บาตรน้ำมนต์ และน้ำขมิ้นส้มป่อย

จากนั้นก็สร้างศาลเพียงตาสำหรับอัญเชิญรุกขเทวดามาคอยปกป้องรักษาต้นไม้ แล้วทำพิธีไหว้พระแม่ธรณี ใช้หมากพลูตามธรรมเนียมทางเหนือ สำหรับการบวชต้นไม้ จะมีผ้าเหลือง ด้ายสายสิญจน์ บาตรน้ำมนต์และส้มป่อยจากนั้นโยงด้ายสายสิญจน์ไปตามต้นไม้ในบริเวณป่า แล้วโยงมายังสถานที่ทำพิธี ซึ่งจะมีพระพุทธรูปตั้ง ประธานมีพระสงฆ์และอาจารย์ (หมอเวทมนตร์) ทำพิธีเชิญเทวดาอารักษ์ ผีป่า ผีเขาทำพิธีเช่นสังเวจเทพารักษ์ เจ้าป่าเจ้าเขา ให้รับรู้และให้มาอยู่ในป่าไม้ดูแลต้นไม้ หากมีผู้ใดมาตัดไม้ ทำลายป่า ขอให้ผู้นั้นมีอัน ไปต่าง ๆ ซึ่ง เรื่องของหมอเวทมนตร์ที่จะนำมากล่าวเมื่อเสร็จพิธีเช่นสังเวจแล้ว ก็ พิธีสงฆ์ เริ่มจากไหว้พระรัตนตรัย สมาทานศีลอาราธนาพระปริตรพระสงฆ์เจิมต้นไม้ เสร็จแล้วพระสงฆ์ จะห่มผ้าเหลืองให้ต้นไม้ พระสงฆ์เจริญชัยมงคลคาถา จากนั้นประพรมน้ำพระพุทธรูปตามต้นไม้ที่บวชไว้ เสร็จพิธี

พิธีบวชป่านี้นสอดคล้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำโดยตรง หากไม่มีป่าไม้ เมื่อฝนตกย่อมไหลลงสู่ดินได้อย่างรวดเร็ว ไม่มีต้นไม้คอยซับและอุ้มน้ำ ทำให้น้ำขุ่นและเสียกรวดเกิดปัญหาน้ำท่วมในฤดูน้ำหลาก อีกทั้งหากไม่มีต้นไม้คอยปกป้องหน้าดินแล้ว น้ำย่อมระเหยอย่างรวดเร็วทำให้เกิดปัญหาน้ำแห้งในฤดูแล้งได้อีกด้วย การบวชป่าเพื่อรักษาต้นไม้ อัน ป่าต้นน้ำ จึงมีความสำคัญต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำอย่างยิ่ง

กระบวนการจัดการทรัพยากรน้ำที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา

การจัดการทรัพยากรน้ำ และสัตว์น้ำ มีพิธีพิธีสืบชะตาปลา เนื่องจากจำนวนปลาในลุ่มน้ำเชียงดาวลดจำนวนลง การสืบชะตา การต่ออายุให้ยืนยาวเกิดความเจริญรุ่งเรืองจัดทำบริเวณลาน

หน้าวัดอินทาราม ซึ่ง เขตอภัยทานและเป็นแหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลาอีกด้วย ซึ่ง การเชื่อมโยงศาสนา พุทธกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู โดยการสวดเทรค้ำสอนทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อเรื่องดวงชะตาการสืบต่ออายุให้ยืนยาวด้วย การทำพิธีสืบชะตาปลามีการนิมนต์พระสงฆ์และเครื่องประกอบพิธี ได้แก่ ผ้าขาว ผ้าแดง ตาแหลว หย้าคา ธงสีขาและด้ายสายสิญจน์ เป็นต้นการสืบชะตาปลานี้ทำให้ผู้คนมีจิตสำนึกรักปลาและสัตว์น้ำ มีเมตตาต่อสัตว์ และยังมีความเชื่อเรื่องบาปจากการฆ่าสัตว์ในเขตอภัยทานด้วย

ทางด้านบทบาทของพระสงฆ์ต่อการจัดการทรัพยากรน้ำ ผู้วิจัยพบว่าพระสงฆ์มีบทบาทด้านศาสนธรรมคือ ผู้มีเมตตา การประพฤติตนอยู่กับธรรมชาติอย่างเรียบง่ายไม่เบียดเบียนทรัพยากรป่าไม้ อัน ป่าต้นน้ำ ด้านพิธีกรรม คือ จัดพิธีบวชป่าเพื่อให้ชาวบ้านมีจิตสำนึกรักษาป่าต้นน้ำให้มากขึ้น และมีการสืบชะตาปลาเพื่อให้เป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ ด้านศาสนบุคคล คือ เทศนาสั่งสอนชาวบ้านให้รู้จักคุณค่าของป่าต้นน้ำ ประสานงานกับกลุ่มเครือข่ายการอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิง ขอความร่วมมือจากหน่วยงานของรัฐและเอกชนในการจัดกิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำและป่าไม้ ผู้ประสานมิตรและระงับเหตุความขัดแย้งของคนในชุมชน และ ผู้นำในการพัฒนาท้องถิ่นด้านการจัดกิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ การขอความร่วมมือชุมชนให้ร่วมกิจกรรมขุดลอกลำเหมือง และซ่อมแซมเหมืองฝาย และการ ตัวแทนเจรจากับหน่วยงานของภาครัฐ เป็นต้น

“การดำเนินชีวิตแบบพระสงฆ์ท่ามกลางป่า เพื่อบำเพ็ญภาวนา ถือว่า สถานที่สัปปายะ เพราะสิ่งแวดล้อมเอื้ออำนวย และมีครูบาอาจารย์หลวงพ่ोजริญ ญาณพุทธโธได้คอยอบรมสั่งสอนการปฏิบัติธรรมยิ่งเจริญก้าวหน้า การอยู่วัดถ้าปากเปียงนี้ จะไม่ทำลายป่าไม้ ไม่เผาใบไม้ ใบไม้ที่ได้จากการกวาดลานวัดจะนำ กองทับถม ปุ๋ยให้แก่ต้นไม้ต่อไป และการอยู่ท่ามกลางธรรมชาติทำให้เข้าใจหลักไตรลักษณ์ได้เป็นอย่างดี ท่านเล่าว่าพระพุทธเจ้าท่านทรงประสูติในป่า ตรัสรู้และปรินิพพานในป่า ทั้งสิ้น อากาศดี อินทรีย์ดี ทำให้บรรลุนิพพาน เรื่องพิธีกรรมที่พระสงฆ์ได้มีส่วนร่วม เช่น การบวชป่า จะนิมนต์พระไปทำพิธี ผูกผ้าจิวไว้กับต้นไม้ มีการสืบชะตาป่าไม้ โยงสายสิญจน์รอบป่าไปยังวัดด้วย นอกจากนี้พระสงฆ์ยังเทศนาสั่งสอนชาวบ้านให้รักษาป่าต้นน้ำ ไม่ทำลายป่า แต่ไม่ได้เอาความเชื่อเรื่องผีเข้ามาเกี่ยวข้องแต่อย่างใด เพราะพระพุทธศาสนาสอนเรื่องเหตุและผล หากเราสร้างเหตุดีเช่น ไม่ตัดไม้ทำลายป่า ทรัพยากรน้ำก็ย่อมอุดมสมบูรณ์ตามไปด้วย”^{๔๒}

กระบวนการจัดการด้วยกิจกรรมอื่นๆ ของกลุ่ม

นอกจากพิธีกรรมเลี้ยงผีฝ่ายแล้ว ยังมีการจัดค่ายเยาวชน เพื่อวิจัยน้ำ มีการตั้งกลุ่มสตรี ทุกหมู่บ้านเพื่อให้เยาวชนอนุรักษ์แม่น้ำปิง และมีการดูแลป่าต้นน้ำ สงวนไว้ไม่ให้บุกรุกไป พื้นที่ทำกิน แต่ให้ใช้สอยได้ตามสมควร เช่น หาของป่า เห็ดป่า หน่อไม้ เป็นต้นโดยอบต.เชียงดาวได้สนับสนุนงบประมาณทำแนวกันไฟ มีคณะกรรมการชุด ชรบ.หมู่บ้านทำแนวกันไฟ และฝ่ายวังไฮได้รับงบประมาณจากกรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงาน (พ.พ.) กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อมได้ปรับปรุงฝ่ายวังไฮกันลำน้ำปิง บริเวณบ้านม่วงซ้อง ต.เชียงดาว อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่ให้ใหญ่ขึ้นกว่าเดิม จึงพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว มีธุรกิจเรือนแพ และร้านอาหารสร้างรายได้ให้กับ

^{๔๒}สัมภาษณ์ พระดร.นิตินัย ธีรวังโส, พระลูกวัดถ้ำปากเปียง ต.เชียงดาว, ๒๐ เมษายน ๒๕๕๕.

คนในชุมชน”^{๔๓} จะเห็นได้ว่ากลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำปิงฝ่ายวังไฮมีการประสานความร่วมมือกับเครือข่ายที่หน่วยงานภายนอกทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานของรัฐและ คนในชุมชนด้วยในด้านการจัดกิจกรรม งบประมาณในการจัดการทรัพยากรน้ำ

๒) วิธีการจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มกลุ่มฮักน้ำปิงฟ้าฮ่าม อ.เมือง

กลุ่มฮักน้ำปิงฟ้าฮ่ามมีการจัดการทรัพยากรน้ำในรูปแบบเครือข่ายมีการติดต่อประสานงานกับกลุ่มเครือข่ายซึ่งประกอบด้วย หน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิง โดยจัดกิจกรรมร่วมกัน อาทิ ประเพณีสืบทอดไหว้สาแม่น้ำปิงจะมีการเชิญตัวแทนหน่วยงานของภาครัฐ เช่น กรมประมง จังหวัดเชียงใหม่ นักวิชาการจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ รวมทั้งตัวแทนชุมชน ทั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และสมาชิกผู้ใช้้ำโดยมีเทศบาลตำบลฟ้าฮ่าม เจ้าภาพจัดเวทีชุมชนขึ้นหลังเสร็จสิ้นพิธีสืบทอดไหว้สาแม่น้ำปิง และกลุ่มฮักน้ำปิงฟ้าฮ่ามมีการติดต่อประสานงานและเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ กับกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิงจังหวัดเชียงใหม่ด้วย ในการเข้าร่วมประชุมเพื่อเสนอความคิดเห็นให้กับการจัดประชุมที่หน่วยงานของรัฐได้จัดการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำขึ้น การรณรงค์อนุรักษ์คลองแม่เข้าร่วมกับสมาชิกเครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิงกลุ่มอื่นในการเดินขบวนรณรงค์ และแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านในขบวนแห่ด้วย กลุ่มฮักน้ำปิงฟ้าฮ่ามมีการประสานความร่วมมือกับเทศบาลตำบลฟ้าฮ่าม อย่างดี และให้ความร่วมมือกับทุกกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำที่ทางเทศบาลจัดขึ้น ส่วนทางเทศบาลได้สนับสนุนและ เจ้าภาพจัดกิจกรรมต่างๆ อาทิ ประเพณีลอยกระทงได้จัดร่วมกับองค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นข้างเคียงด้วย และประเพณีสืบทอดไหว้สาแม่น้ำปิง โดยพระสงฆ์ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการจัดการทรัพยากรน้ำด้วยพิธีกรรม

ความเป็นมาของกลุ่ม

เนื่องจากชุมชนฟ้าฮ่าม ชุมชนที่ตั้งอยู่ในเขตตัวเมือง มีอาณาเขตติดแม่น้ำปิงซึ่งประกอบด้วย หมู่บ้านท่ากระดาศ หมู่บ้านท่ากระดาศเหนือ หมู่บ้านลังกา และหมู่บ้านไร่ ดังนั้นวิถีชีวิตของผู้คนดั้งเดิมจึงมีความผูกพันอยู่กับแม่น้ำ ใช้น้ำในการอุปโภคบริโภค การเกษตรกรรม ในอดีตอาชีพหลักของคนในชุมชนเดิมคืออาชีพเกษตรกรรม การทำไร่ การทำสวน การประมงน้ำจืดโดยอาศัยแม่น้ำปิง ชาวบ้านมีการทำสวนลำไยติดฝั่งแม่น้ำปิง ปลูกพืชผักในสวนบริเวณริมฝั่งซึ่งสามารถเพาะปลูกได้ตลอดทั้งปี ในฤดูแล้งชาวบ้านสามารถลงไปปลูกผักในเกาะกลางลำน้ำปิง ซึ่งทุกคนมีสิทธิที่จะปลูกได้ สมาชิกในครอบครัวต่างปลูกผักสวนครัวเอาไว้กินและส่วนหนึ่งเอาไปขายที่ตลาดลังกาและตลาดบ้านไร่ แต่ในปัจจุบันเนื่องจากความเจริญของตัวเมืองแพร่เข้าไปถึงชุมชน จึงมีการถมที่ดินสร้างที่อยู่อาศัยอย่างหนาแน่น สภาพแม่น้ำปิงเริ่มต้นขึ้น เกิดเกาะขนาดใหญ่ และพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำถูกบุกรุกสร้างบ้านเรือนหรือร้านอาหารริมน้ำ ทำให้อาชีพเกษตรกรรมลดลงไปด้วย รูปแบบการจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มฮักน้ำปิงฟ้าฮ่าม อ.เมืองจึงต้องพึ่งพาทั้งศาสตร์สมัยใหม่ของเทศบาลตำบลฟ้าฮ่าม นักวิชาการต่างๆ และประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ อัน ภูมิปัญญาท้องถิ่นควบคู่กันไป มีการ

^{๔๓} สัมภาษณ์ นายสมบัติ ประธานราษฎร, อ้างแล้ว.

จัดการด้วยพิธีกรรม ได้แก่ พิธีสืบทอดน้ำผึ้งสาแม่น้ำปิง ประเพณีลอยกระทง พิธีปล่อยปลาและสัตว์น้ำ เป็นต้น

ต่อมาพ.ศ. ๒๕๔๒ เริ่มมีสมาชิกกลุ่มอาสาพิทักษ์แม่น้ำปิง ต.ฟ้าฮ่าม (ค.อ.ป.ส.) เพื่ออนุรักษ์แม่น้ำปิงและสิ่งแวดล้อม ซึ่งโครงการนี้จะให้สมาชิกกลุ่มเข้าร่วมประชุมสัมมนาเพื่อให้ได้รับรู้ถึงความสำคัญและวิธีการอนุรักษ์และร่วมกันแสดงความเห็นในการดูแลแม่น้ำปิงอย่าง รูปธรรม เช่น การจัดพิธีสืบทอดน้ำผึ้งสาแม่น้ำปิง โดยเริ่มขึ้นเมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๒ และสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน จากการก่อตั้งกลุ่มอาสาพิทักษ์ลำน้ำปิง ต.ฟ้าฮ่ามจึงมีการก่อตั้งกลุ่มโดยให้ชื่อกลุ่มอย่างเป็นทางการว่า “กลุ่มฮักน้ำปิง ต.ฟ้าฮ่าม” ขึ้น^{๔๔}

จากกรณีที่มีการบุกรุกที่ดินสองฝั่งลำน้ำปิง โดยเฉพาะกรณีที่ดินงอกอันเนื่องมาจากแม่น้ำเปลี่ยนเส้นทาง หรือตะกอนดินทรายทับถม ปัญหาการบุกรุกดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมของแม่น้ำปิง ทำให้แม่น้ำปิงเสื่อมโทรมและมีปัญหาน้ำเน่าเสียมากขึ้น ทำให้กลุ่มฮักน้ำปิง ฟ้าฮ่ามร่วม กับองค์กรสิ่งแวดล้อมในพื้นที่และเครือข่ายเทศบาลหลายแห่งได้ตื่นตัวและเรียกร้องให้มีการอนุรักษ์ลำน้ำปิงอย่างต่อเนื่อง โดยเทศบาลตำบลฟ้าฮ่าม หน่วยงานตัวอย่างที่ริเริ่มจัดทำแผนอนุรักษ์แม่น้ำปิง แห่งแรก โดยสามารถนำที่ดินงอกคืนเพื่อเป็นพื้นที่สาธารณะประโยชน์ริมแม่น้ำปิงได้ กลุ่มฮักน้ำปิงตำบลฟ้าฮ่าม มีการปรับปรุงภูมิทัศน์ริมน้ำปิงตลอดเส้นทาง ปลูกต้นไม้ตามที่สาธารณะ มีการขนถ่ายขยะและการกำจัดขยะ การคัดแยกขยะเพื่อลดปริมาณขยะ เป็นต้นเพื่อสร้างจิตสำนึกในการรับผิดชอบการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ

กระบวนการจัดการทรัพยากรน้ำด้วยประเพณีและพิธีกรรม

กลุ่มฮักน้ำปิง ต.ฟ้าฮ่ามร่วมกับเทศบาลตำบลฟ้าฮ่าม และชาวตำบลฟ้าฮ่าม ได้จัดทำโครงการถวายนดินให้พ่อ เพื่อพ่อของแผ่นดิน ในงาน “สืบสานวิถีฮักน้ำปิง” ตามประเพณี “ปีใหม่เมือง” ในพื้นที่สาธารณะประโยชน์ และการส่งเสริมขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของท้องถิ่น จึงมีการประกอบพิธีบวงสรวง เพื่อขอขมาแม่น้ำปิง มีการแห่พระพุทธรูปและพระบรมฉายาลักษณ์ล่องเรือกลางลำน้ำแม่ปิง มีพิธีการตักบาตรชัยมงคลพระสงฆ์ ๙ รูป พิธีสืบทอดน้ำผึ้งสาแม่น้ำปิงและสืบทอดผู้มาร่วมในงาน พิธีสงฆ์น้ำพระ พิธีดำหัวผู้สูงอายุในตำบล จำนวนกว่า ๔๐๐ คน และพิธีปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ จำนวน ๘๘,๘๘๘ ตัว ลงสู่แม่น้ำปิง นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมพื้นบ้านล้านนาต่าง ๆ อาทิ การแข่งขันพายเรือยาว การตีกลอง การละเล่น ฟ้อนรำ เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ส่งผลดีต่อชุมชนจะได้มีพื้นที่สาธารณะประโยชน์น้ำไว้ ที่พบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ต่างๆ ซึ่งกันและกัน พิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับน้ำแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่มีความผูกพันกับสายน้ำ และช่วยปลูกฝังจิตสำนึกให้ผู้คนในชุมชนเกิดการตระหนักถึงคุณค่าของแม่น้ำ จะได้ช่วยกันอนุรักษ์แม่น้ำให้ใสสะอาด ไม่ทิ้งสิ่งปฏิกูลลงในแหล่งน้ำ

การจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มฮักน้ำปิง ต.ฟ้าฮ่ามมีการจัดกิจกรรมประเพณี ๑๒ เดือน ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับทรัพยากรน้ำ ดังนี้ เดือนยี่เหือน ตรงกับเดือนพฤศจิกายน ประกอบด้วยประเพณีลอยกระทง ลอยสะเปา เดือน ๓ เหือน ตรงกับเดือนธันวาคม มีประเพณีดังนี้ประเพณีการ

^{๔๔}สัมภาษณ์ นายปรีชา สัมมาทรัพย์, สมาชิกกลุ่มอาสาพิทักษ์แม่น้ำปิง บ้านชะจาว ต.ฟ้าฮ่าม, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๖.

เกี่ยวข้าว ตานข้าวใหม่ เกี่ยวข้องกับน้ำ คือ เรื่องการทำนา ซึ่งสอนเรื่องความกตัญญูทเวทีเมื่อทำนาเสร็จแล้วชาวบ้านจะเอาข้าวใหม่ไปทำบุญที่วัด และมอบให้พ่อแม่บุพการี การได้ทั้งบุญกุศลและการสำนึกในพระคุณของพ่อแม่ที่ได้เลี้ยงดูเรามาด้วย และประเพณีเดือน ๗ เหนือ ตรงกับเดือนเมษายน มีประเพณีที่สำคัญซึ่งชาวล้านนาปฏิบัติกันมาตั้งแต่สมัยปู่ย่า ตายายหลายประเพณีด้วยกันคือ ประเพณีปีใหม่สงกรานต์ประเพณีไล่สิ่งขานต์ประเพณีขนทรายเข้าวัดประเพณีสงน้ำพระประเพณีทานตุงและเจดีย์ทรายประเพณีสืบชะตาบ้าน ชะตาเมือง และสืบชะตาแม่น้ำปิง เป็นต้น

ประเพณีที่มีบทบาทสำคัญต่อการจัดการทรัพยากรน้ำ ประเพณีแรก คือ ประเพณีลอยกระทงเพื่อสำนึกบุญคุณของแม่น้ำ ซึ่ง ประเพณีที่จัดยิ่งใหญ่โดยเทศบาลตำบลฟ้าฮ่ามได้รับแรงค์ให้ ตกแต่งพื้นที่ริมน้ำในงานประเพณีให้ สถานที่ท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงใหม่ด้วยเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวจากที่ต่างๆ ให้มาลอยกระทงที่แห่งนี้^{๔๕} ประเพณีลอยกระทงมีส่วนสำคัญต่อการจัดการทรัพยากรน้ำ โดยประเพณีลอยกระทงจะจัดขึ้นในช่วงเดือนพฤศจิกายน เทศบาลตำบลฟ้าฮ่ามร่วมกับ องค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ สภาวัฒนธรรมตำบลฟ้าฮ่าม กำนัน-ผู้ใหญ่บ้าน และประชาชนในพื้นที่ จัดงานประเพณียี่เป็งฟ้าฮ่าม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่ออนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณียี่เป็ง และเพื่อ การเกิดพระเกียรติถวายแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ โดยมีพิธีบวงสรวงพระอุปคุตและพระแม่คงคา บริเวณสวนสาธารณะริมฝั่งแม่น้ำปิง นอกจากนี้ ภายในงานยังมี การประกวดหนูน้อยนพมาศ การแสดงร้องเพลง การแสดงศิลปะพื้นบ้าน การประกวดโคมโพลอดบ่วง พร้อมริ้วขบวน และขบวนการแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านของแต่ละหมู่บ้าน โดยจะมีการแห่สะเปาของแต่ละหมู่บ้านเพื่อเอาไปวัด ระหว่างที่แห่สะเปาก็จะมีเครื่องดนตรีพื้นเมืองตีฆ้อง ตีกลองยาว และมีพานใส่เงินสำหรับผู้มีจิตศรัทธาร่วมทำบุญ โดยเงินที่ได้จากการแห่สะเปาของหมู่บ้านจะนำไปถวายวัด พระสงฆ์ก็จะให้พรแก่ผู้มาทำบุญ ส่วนสะเปาจะถูกเก็บไว้ที่วัด ๑ วันและจะนำมาลอยในวันยี่เป็ง

วัตถุประสงค์ของการลอยสะเปา ตามความเชื่อของคนล้านนา ว่า “๑.เพื่อบูชารอยพระพุทธรูปของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่เชื่อว่าอยู่กลางน้ำ ๒. เพื่อขอขมาแม่น้ำคงคาที่เราได้นำน้ำมาอุปโภคบริโภคทำให้แม่น้ำสกปรก ๓. เพื่อบูชาพระคุณของพระแม่คงคา ๔. เพื่อสะเดาะห์เคราะห์ให้ลอยไปกับสายน้ำ จะได้เกิดความโชคดีตลอดไป”^{๔๖} นอกจากนี้ที่วัดชะจาวจะมีประเพณีทอดกฐินกลางน้ำปิงทุกปี โดยจะสมมุติพันธสีมา อุโบสถขึ้นกลางลำน้ำ และมีวัตถุประสงค์ คือ ๑.เพื่อระลึกถึงพุทธรูป และการปล่อยบาปกรรมลงไปกับน้ำ ๒.เพื่อให้คนเห็นความสำคัญของทรัพยากรน้ำ และ ๓.เพื่อสืบสานประเพณี การบูรณาการความเชื่อพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาในการจัดการทรัพยากรน้ำ นอกจากนี้จะได้ประโยชน์ในปัจจุบันแล้วยังได้ประโยชน์ถึงเบื้องหน้าในอนาคตที่ลูกหลานจะได้มีทรัพยากรน้ำไว้ใช้ต่อไป

นอกจากนี้ยังมีพิธีสืบชะตาไห้วสาละน้ำปิง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการสร้างจิตสำนึก และเกิดความตระหนักสำนึกบุญคุณต่อแม่น้ำปิง ให้เกิดความรัก ความผูกพัน และหวงแหนอยากเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลรักษาแม่น้ำปิง และวัตถุประสงค์ที่สอง เพื่อให้รักษาพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำซึ่งมีความยาว ๑ กิโลเมตร ให้ พื้นที่สาธารณะประโยชน์ ทั้งจัดกิจกรรมต่างๆ และปลูกผักสวนครัวโดย

^{๔๕}สัมภาษณ์ นางปราณี ขอดคำ, ประธานกลุ่มสตรี หมู่ ๒ บ้านชะจาว ต.ฟ้าฮ่าม, ๒๒ มีนาคม ๒๕๕๖.

^{๔๖}สัมภาษณ์ พระสุรพล ชยธมโม, อ่างแล้ว.

ชุมชนมีส่วนร่วมในการดูแลรักษา^{๔๗} ซึ่งในช่วงเดือนเมษายนทางวัดจะจัดประเพณีสืบทอดแม่บ้านขึ้น โดยมีผู้คนเข้าร่วมพิธีมีการสืบทอดให้สาธิตแม่บ้านปึงก็เหมือนกับสืบทอดของคน มีเสาค้ายัน ๓ เส้า มีเครื่องสักการะมักที่เสาค้ายัน มีทั้งอาหารคาวหวาน และสายสิญจน์โยงจากซุ้มไปยังผู้มาร่วมพิธีกรรม การสืบทอดแม่บ้านทำให้คนรู้สึกสำนึกในคุณค่าของแม่บ้าน อยากให้แม่บ้านใสสะอาดมีอายุยืนยาวต่อไป ส่วนผู้มาร่วมพิธีกรรมก็จะมีการทักทายพูดคุยกันเพราะ ช่วงวันหยุดเทศกาลสงกรานต์ผู้คนไม่ต้องเร่งรีบออกไปทำงาน คนที่ย้ายมาอยู่ใหม่ก็จะได้ทำความรู้จักกับคนที่อาศัยอยู่เดิมในชุมชนทำให้เกิดความสามัคคีกันในชุมชนด้วย

พิธีสืบทอดแม่บ้าน เพื่อให้แม่บ้านมีความอุดมสมบูรณ์และใสสะอาดจึงเกิดพิธีสืบทอดแม่บ้านขึ้น ซึ่ง พิธีกรรมของภาคเหนือ จัดขึ้นในช่วงเดือน ๑๒ เหนือ ขึ้น ๖ ค่ำพิธีสืบทอดแม่บ้าน ประยุกต์มาจากพิธีสืบทอดคนและสืบทอดหมู่บ้าน พิธีสืบทอดแม่บ้าน ยังคงทำสืบเนื่องมาตลอดจนถึงปัจจุบันนี้ และมีผู้นำไป แบบอย่างปฏิบัติอย่างกว้างขวางในหลายพื้นที่ ในทางพระพุทธศาสนาถือว่า ถ้าพระสงฆ์จะมีจริยธรรมดี (ศีล) มีความ ผู้นำทางจิตใต้ (สมาธิ) และมีความรู้ (ปัญญา) แล้ว ย่อมมีอิทธิพลถึงระบบธรรมชาติทั้งหมด ด้วยเหตุนี้หากฝนไม่ตกหรือเกิดไฟไหม้ ก็จะนิมนต์พระสงฆ์ไปเจริญพระพุทธมนต์ ถ้านพระภิกษุสงฆ์ทรงคุณธรรมครบทั้งศีล สมาธิ ปัญญา เชื่อว่าสามารถกลับร้ายกลายเป็นดีได้ด้วยอำนาจพระพุทธคุณ

การสืบทอดแม่บ้านมีความสำคัญ คือ ก่อให้เกิดความร่วมมือ ความสามัคคีและช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในชุมชน ทำให้เกิดความเลื่อมใส เคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกป้องรักษาแม่บ้านและเกิดความรักหวงแหนและสำนึกในการดูแลรักษาแม่บ้าน ตลอดจนถึงต้นน้ำลำธาร

พิธีสืบทอดแม่บ้าน ประยุกต์มาจากพิธีสืบทอดคนและสืบทอดหมู่บ้าน โดยมีท่อนไม้ ๓ ท่อนมาประกอบด้วยกันคล้ายกระโถม ไหม่ท่อนแรกเรียกว่าสะพานเงิน-สะพานทอง หรือภาษาพื้นเมืองภาคเหนือเรียกว่า ชั่วเงิน-ชั่วคำ ส่วนไม้อีก ๒ ท่อน ท่อนหนึ่งจะมีกิ่งไม้ก้ามปูหรือฉาฉาเล็ก ๆ ตัด กำเท่ากับอายุของแม่บ้าน โดยสมมุติอายุของแม่บ้านขึ้นมา มัดติดปลายไม้ สำหรับท่อนสุดท้ายใช้เทียน รูปดอกไม้วีเมียง บุหรี่ผูกติด เมื่อตั้ง สามขา จะปล่อยด้านสีขาวห้อยลงมาจากจุดที่ไม่สามท่อนผูกรวมกันทางด้านบน เพื่อโยงไปหาสิ่งที่เราต้องการสืบทอด ซึ่งมีคุณค่าและความหมายต่อชาวบ้าน ก่อนทำพิธีสืบทอดแม่บ้าน ชาวบ้านจะร่วมแรงร่วมใจกัน ขุดลอกลำคลองและแหล่งน้ำ โดยใช้เครื่องมือเครื่องมือพื้นบ้าน เครื่องสืบทอดประกอบด้วย กระโถมไม้สามขา ท่อนแสด เรียกว่าสะพานเงิน สะพานทอง อีกท่อนหนึ่ง จะผูกติดด้วยไม้ค้ำท่อนเล็ก ๆ จำนวนพอประมาณแต่ลงท้ายด้วยเลข ๙ เครื่องประกอบอื่น ๆ ได้แก่กระบอกน้ำ หน่อกล้วย อ้อย ลูกมะพร้าว หม้อเงิน หม้อทอง เทียนถุง เมียง บุหรี่ หมากพลู ข้าวตอกดอกไม้รวมกันในดั่ง บทสวดที่ใช้ในการสืบทอดแม่บ้าน คือบทสืบทอดหลวง อินทชาตา, ชินบัญชร อัญมณีสถาและธรรมสาวิจารสูตร ในวันกระทำพิธีจะมีการบวงสรวงเทวดา เพื่อ ขอขมาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกป้องรักษาแม่บ้าน

อีกทั้งยังมีการตั้งหอพระอุปคุตและศาลพระภูมิริมฝั่งแม่น้ำที่บริเวณทำนน้ำด้วยการตั้งหอพระอุปคุตและศาลพระภูมิ ริมฝั่งแม่น้ำปึงที่ทำน้ำ ทำให้คนไม่กล้ามาขยะมาทิ้งในบริเวณนั้น และยังช่วยรักษาความสะอาดสถานที่อีกด้วย^{๔๘} และการตั้งศาลพระภูมิริมน้ำ เช่น หอเจ้าพ่อท่าช้าง

^{๔๗} สัมภาษณ์ นายปรีชา สัมมาทรัพย์, อ่างแล้ว.

^{๔๘} สัมภาษณ์ นายปรีชา สัมมาทรัพย์, อ่างแล้ว.

และ หอพระอุปคุต โดยชาวบ้านจะเคารพในความศักดิ์สิทธิ์ใครผ่านไปมาต้องยกมือไหว้ เมื่อถึงประเพณี สงกรานต์หรืองานบุญสำคัญๆ จะนิมนต์พระอุปคุตขึ้นจากน้ำ โดยสมมุติก่อนหินทิ้งมได้จากในน้ำมาไว้ในหอพระอุปคุตด้วยเพื่อให้งานบุญวันนั้นสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีไม่มีสิ่งใดมาทำลายงานพิธีได้ และยังมีผู้เฒ่าผู้แก่เล่ากันว่าหอเจ้าพ่อท่าช้างนี้ศักดิ์สิทธิ์นักบ้างก็เคยเห็นงูเหลือมขนาดใหญ่ในหอนี้ บางคนพูดจาหลบหลู่ศาลก็มีอัน ไป เป็นต้น^{๔๙}

กระบวนการจัดการทรัพยากรน้ำในรูปแบบอื่นๆ และการแก้ไขปัญหาการจัดการทรัพยากรน้ำ

การจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มฮักปิง ต.ฟ้าฮ่าม มีการจัดการทรัพยากรน้ำโดยเข้าร่วมกลุ่มฮักน้ำปิงฟ้าฮ่าม เมื่อจัดโครงการเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำในที่ต่างๆ ก็จะเข้าร่วมกิจกรรม เช่น โครงการอนุรักษ์คลองแม่ข่า ของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วสันต์ จอมภักดี ก็จะนำกลุ่มสลีปิงจัย แก้วกว้างมาแสดงศิลปะพื้นเมือง ตีฆ้องกลองให้ประชาชนเกิดความตระหนักถึงปัญหาน้ำแม่ข่าเน่าเสีย

ส่วนบทบาทของกำนันผู้ใหญ่บ้านที่มีส่วนร่วมจัดการทรัพยากรน้ำคือการพัฒนาพื้นที่ นำชาวบ้านมาลงหาที่รกร้างริมฝั่งแม่น้ำปิง เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงเส้นทางคมนาคมโดยใช้ถนนแทนการคมนาคมทางน้ำ ทำให้พื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำปิงรกร้างมานาน และมีกลุ่มผู้มีฐานะเริ่มเข้ามาซื้อที่ดินเพื่ออยู่อาศัยและทำธุรกิจต่างๆ ริมน้ำมากขึ้น การพัฒนาพื้นที่รกร้างทำให้ชุมชนสามารถเข้ามาจัดกิจกรรมในพื้นที่ริมแม่น้ำได้ และทุกปีจะมีกิจกรรมที่ช่วยให้ชาวบ้านได้ใกล้ชิดกับกระแสน้ำมากขึ้น

นอกจากนี้ยังมีการทำบุญปล่อยนกปล่อยปลา และแสดงดนตรีพื้นเมืองและฟ้อนแบบล้านนาอีกด้วยโดยร่วมกับเทศบาลตำบลฟ้าฮ่าม จัดกิจกรรมปลูกจิตสำนึกให้ชาวบ้านเกิดความรักและหวงแหนแม่น้ำซึ่งมีความสำคัญต่อชีวิตโดยให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมรักษาสภาพท้องถิ่นของตนเอง เช่น ปลูกผักสวนครัว ทำสวนดอกไม้ และไม่ทิ้งขยะลงแม่น้ำ ไม่ถมตลิ่ง เป็นต้นและหลังจากพิธีสืบชะตาไว้สาแม่น้ำปิงเสร็จแล้ว จะมีการแสดงดนตรีพื้นเมืองและการฟ้อนรำของล้านนา อีกทั้งยังมีการฟื้นฟูการประกอบอาชีพทำเครื่องดนตรีพื้นบ้านล้านนา ฟ้อนฟุอาชีฟเพาะปลูกและจักสาน และส่งเสริมการท่องเที่ยวตามลำน้ำปิง เพื่อศึกษาวัฒนธรรมความ อยู่ของชาวบ้านริมน้ำที่แท้จริง ไม่ใช่ เพียงการจัดฉากเพื่อการท่องเที่ยวเท่านั้น แต่ วิธีการดำรงชีวิตของชาวบ้านริมลำน้ำปิงตามความเป็นจริง”^{๕๐}

จากปัญหาขยะมูลฝอยที่เพิ่มมากขึ้น เนื่องจากเทศบาลตำบลฟ้าฮ่าม พื้นที่ที่มีลักษณะทางกายภาพที่ใกล้เคียงกับบริเวณเมือง ดังนั้นจึงมีลักษณะความหนาแน่นของประชากรสูง ทำให้เกิดปัญหาขยะมูลฝอยที่เพิ่มมากขึ้น ขยะและน้ำเสียจากชุมชนบางส่วนได้ไหลลงลำน้ำปิงสร้างความสกปรกให้แก่แม่น้ำด้วย กลุ่มฮักน้ำปิง ต.ฟ้าฮ่ามจึงได้มีการรณรงค์เรื่องการรักษาความสะอาดบริเวณริมฝั่งแม่น้ำ ห้ามทิ้งขยะลงในน้ำ ในตอนกลางคืนจะปิดทางเข้าถนนริมฝั่งแม่น้ำเพื่อป้องกันปัญหาขยะการก่ออาชญากรรมและการมั่วสุมเสพยาเสพติดด้วย และใช้พื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำ

^{๔๙} สัมภาษณ์ นายอานนท์ ไชยรัตน์, ผู้ใหญ่บ้านสันทรายต้นกอก/ผู้ก่อตั้งศูนย์การเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน “สลีปิงจัยแก้วกว้าง”/กรรมการอนุรักษ์กลุ่มน้ำปิง/ไวยาวัจกรวันสันทรายต้นกอก/กรรมการ “โสมเขียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา ต.ฟ้าฮ่าม, ๒๑ มีนาคม ๒๕๕๖.

^{๕๐} สัมภาษณ์ นายปรีชา สัมมาทรัพย์, อ่างแล้ว.

ส่วนปัญหาบริษัทเอกชนดูทรายในแม่น้ำปิง กลุ่มฮักน้ำปิงฟ้าฮ่ามจึงจัดกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน เช่น การแข่งกีฬาทางน้ำประเภทเรือพาย เรือแคนูมีที่วัดฟ้าฮ่ามด้วย นอกจากนี้พ่อหลวงยังลงทุนซื้อเรือพามาเพื่อจะพาเด็กๆ และเยาวชนที่สนใจไปดูแม่น้ำ เล่าเรื่องอดีตแม่น้ำปิงให้เด็กๆ ฟังว่าเคยสวยงามมีปลาและสัตว์น้ำต่างๆ ทรายสะอาด แม่น้ำใสสะอาด ผู้คนมีการปลูกผักยามน้ำลดในเกาะกลางแม่น้ำ บางคนก็รับจ้างขนหินแม่น้ำที่ละบับ จำนวนไม่มากพอ ค่าอาหาร เวลาจะทำอาหารเพียงแค่ตั้งหม้อน้ำไว้แล้วลงไปทำน้ำก็ได้ปลามาแล้วไม่ต้องไปซื้อหาอาหาร ส่วนผักกาด ผักกวาดตุงจะได้กินปีละครั้งช่วงน้ำลดแล้วได้ปลูกผักกลางน้ำ ต่อมามีการดูทรายโดยบริษัทเอกชนทำให้ปลาและสัตว์น้ำตาย น้ำเน่าเสีย และลึกเขียว อันตรายต่อผู้ลงไปในน้ำ อีกทั้งชุมชนหนาแน่น มีการปล่อยน้ำเสียจากบ้านเรือนลงสู่แหล่งน้ำทำให้น้ำเน่าเสียยิ่งขึ้น จึงรณรงค์ให้เยาวชนคนรุ่นใหม่หันมารักษาแม่น้ำที่บ้านของตนไม่ทิ้งขยะ ในโรงเรียนก็มีกลุ่ม “นักสืบสายน้ำน้อย” ที่ครูโรงเรียนชะจาวนำนักเรียนไปสังเกตการณ์แม่น้ำว่าสกปรกหรือไม่พร้อมทั้งให้ความรู้เรื่องการอนุรักษ์แม่น้ำไปด้วย^{๕๑}

กระบวนการจัดการทรัพยากรน้ำโดยผ่านบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและการแก้ไขทรัพยากรน้ำ

ปัจจุบันองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในการช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน เพื่อช่วยเหลือในการปรับปรุงศักยภาพทางด้านอาชีพรับน้ำและการประมง ซึ่งประชากรส่วนใหญ่ไม่ค่อยเห็นความสำคัญทำให้มีการจัดทำกิจกรรมที่ให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ดูแลรักษาแม่น้ำลำคลอง เช่น การมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนที่ช่วยการดูแลรักษาแม่น้ำปิง โดยมีกิจกรรมที่สร้างจิตสำนึกและความตระหนัก รักแม่น้ำปิงมากยิ่งขึ้น เทศบาลตำบลฟ้าฮ่ามได้ทำการประสานงานกับร่วมกับอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ประชาชน สถาบันการศึกษา หน่วยงานราชการอื่นๆ องค์กรพัฒนาเอกชน เช่น มูลนิธิวายเอ็มซีเอเพื่อการพัฒนาภาคเหนือ คณะกรรมการประสานงานอนุรักษ์แม่ปิงและสิ่งแวดล้อม เป็นต้นอย่างสม่ำเสมอ เพื่อ เครือข่ายร่วมพิทักษ์รักษาแม่น้ำปิงซึ่งกิจกรรมการรณรงค์สร้างจิตสำนึก ได้แก่ โครงการคืนธรรมชาติสู่ลำน้ำปิง โดยการปล่อยปลาร่วมกับกรมประมง โดยอธิบดีกรมประมง รวมทั้งเชิญองค์กรต่างๆ ทั้งในระดับตำบลและระดับจังหวัดและประชาชนมาร่วมงาน พร้อมทั้งประกาศ เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำประจำตำบลฟ้าฮ่าม ณ บริเวณที่ชายตลิ่งแม่น้ำปิง หลังวัดชะจาว ประกอบด้วยพันธุ์สัตว์น้ำหลายชนิด เช่น ปลาสร้อย ปลาบึก กุ้งแม่น้ำ เป็นต้นเพื่อ การขยายพันธุ์สัตว์น้ำในแหล่งน้ำธรรมชาติ และเป็นแหล่งอาหารต่อไป

นอกจากนี้ได้ทำการรณรงค์โดยการไม่ทิ้งขยะลงในแม่น้ำ รักษาพื้นที่ชายตลิ่ง โดยมีกลุ่มอาสาสมัครพิทักษ์แม่น้ำปิง เป็นแกนนำและยังส่งเสริมให้ประชาชนและเยาวชนปลูกต้นไม้ริมแม่น้ำตามโครงการพระราชเสาวนีย์ รวมถึงวิทยากรให้ความรู้แก่ชุมชนอื่นๆ ในเวทีประชุมสัมมนาที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ลำน้ำแม่ปิงและทำการส่งเสริมกิจกรรมด้านวัฒนธรรมท้องถิ่น ให้คนผูกพันกับสายน้ำบริเวณแม่น้ำปิง เช่น ประเพณีลอยกระทงของชุมชน ประเพณีรดน้ำคำหัวในช่วงสงกรานต์ บริเวณริมแม่น้ำปิงเป็นประจำทุกๆ ปี

^{๕๑} สัมภาษณ์ นายอานนท์ ไชยรัตน์, อ้างแล้ว.

อีกทั้งจัดกิจกรรมพัฒนาทำความสะอาด เก็บขยะตามชายฝั่งแม่น้ำปิง โดยการนำของเทศบาล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน วัด โรงเรียน ตำรวจชุมชน และนักเรียนนักศึกษาต่างๆ จัดกิจกรรมพัฒนาดังกล่าว โดยการนำของ อบต.กำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ใหญ่บ้าน วัด โรงเรียน ตำรวจชุมชน โดย อบต.จะได้จัดงบประมาณเพื่อพัฒนาพื้นที่ชายตลิ่งแม่น้ำปิงให้ สวมสุขภาพ ให้ประชาชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน โดยไม่สร้างสิ่งปลูกสร้างให้เกิดความเสียหายต่อพื้นที่ชายตลิ่ง รวมทั้งส่งเสริมให้ประชาชนปลูกพืชผักสวนครัวปลอดสารพิษ เพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนในพื้นที่ด้วย

นายปรีชา วรกุล นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลฟ้าฮ่าม กล่าวว่า “บทบาทของนายกเทศมนตริต.ฟ้าฮ่าม ได้จัดตั้งกลุ่มองค์กรหลายกลุ่มและจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาด้านเศรษฐกิจสังคมของผู้คนในชุมชนให้ดีขึ้น และยังพัฒนากลุ่มเยาวชนโรงเรียนชะจาวส่งเสริมการปลูกไม้ดอกไม้ประดับ ส่งเสริมสุขภาพชมรมผู้สูงอายุ ส่งเสริมกิจกรรมทำบุญตักบาตร ส่งเสริมวัฒนธรรมล้านนา ในการแต่งกาย และศิลปะการแสดงดนตรีพื้นเมือง และการฟ้อนรำล้านนาของกลุ่มหนุ่มสาว ส่วนกลุ่มอาสาสมัครพิทักษ์แม่น้ำปิง สมาชิกจะได้แก่เยาวชนและประชาชนทั่วไปในหมู่บ้าน เข้าร่วมอบรมปลูกจิตสำนึกรักสิ่งแวดล้อม กิจกรรมที่สำคัญ เช่น การเกษตรในพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำปิง การรักษาความสะอาดริมน้ำ การรณรงค์ไม่บุกรุกที่ดินริมฝั่งแม่น้ำปิง การส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชนท้องถิ่นริมฝั่งแม่น้ำ โครงการก่อสร้างทางเท้าริมแม่น้ำปิงระยะทาง ๑ กิโลเมตร”^{๕๒}

เมื่อเกิดปัญหาน้ำท่วมพื้นที่ตำบลฟ้าฮ่าม นายปรีชา วรกุล กล่าวว่า “ได้นำทีมคณะผู้บริหาร สมาชิกสภาเทศบาล ผู้นำชุมชน พนักงานส่วนตำบลฟ้าฮ่าม ออกสำรวจเส้นทางระบายน้ำ หมู่บ้านฟ้าฮ่ามวิลเลจ หมู่ที่ ๗ บ้านสันทรายต้นกอก ซึ่ง รางระบายน้ำที่เชื่อมต่อกับบริเวณโรงน้ำปลา หมู่ที่ ๒ บ้านลังกา เพื่อระบายน้ำลงสู่แม่น้ำปิงโดยทางเทศบาลได้ทำการขุดลอกรางระบายน้ำ จากการที่มีฝนตกหนักติดต่อกันหลายวัน ทำให้เกิดน้ำท่วมขัง อีกทั้งลำเหมืองแก้วที่ระบายน้ำลงน้ำปิงไม่สามารถระบายน้ำได้เต็มที่ เนื่องจากช่วงนี้กำลังมีการปรับปรุงก่อสร้างรางระบายน้ำของกรมทางหลวง และที่สำคัญพื้นที่ตำบลฟ้าฮ่าม เส้นทางท้ายน้ำ ทำให้น้ำทางเหนือที่ไหลมาไม่สามารถระบายได้ทันเพราะพื้นที่มีลักษณะ คอขวด เกิดผลกระทบต่อนักชาวบ้านหลายพื้นที่ในเขตตำบลฟ้าฮ่าม พื้นที่หมู่ที่ ๗ บริเวณหมู่บ้านฟ้าฮ่ามวิลเลจ หมู่ที่ ๖ หมู่บ้านธนาวัลย์ หมู่ที่ ๓ บ้านไต้ง ให้ความช่วยเหลือชาวบ้านด้วยการนำกระสอบทรายมากั้นทางน้ำ ขนย้ายข้าวของเครื่องใช้ จำเป็นต่างๆ ให้กับชาวบ้านที่ได้รับความเดือดร้อนไปแล้วบางส่วนและได้มีแนวทางการป้องกันและแก้ไขปัญหาน้ำท่วม ๓ แนวทาง คือ ๑) แผนป้องกัน คือได้มีการขุดลอกรางระบายน้ำ คู คลอง การกำจัดผักตบชวา ซึ่งได้ดำเนินการมาตั้งแต่เดือนมิถุนายนที่ผ่านมาแล้ว ๒) แผนช่วยเหลือ โดยการใช้กระสอบทรายกั้นแนวน้ำท่วม ตลอดจนการระบายพาสน้ำท่วมขังออกให้แก่บ้านเรือนที่ได้รับผลกระทบจากน้ำท่วม ๓) แผนบำบัด คือหลังจากน้ำท่วม ทางเทศบาลมีการล้างถนนหนทางภายในตำบล ตลอดจนเร่งระดมพนักงาน อปพร.ช่วยเหลือในการทำความสะอาดล้างบ้านเรือนที่ได้รับผลกระทบจากภัยน้ำท่วม”^{๕๓} จากการจัดการทรัพยากรน้ำของเทศบาลตำบลฟ้าฮ่ามด้วยมีการพัฒนา

^{๕๒} สัมภาษณ์ นายปรีชา วรกุล, นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลฟ้าฮ่าม หมู่ ๓ บ้านไร่ ต.ฟ้าฮ่าม,

๒๓ มีนาคม ๒๕๕๖.

^{๕๓} สัมภาษณ์ นายปรีชา วรกุล, อ่างแล้ว.

แหล่งน้ำ ทั้งชุดลอกลำเหมือง และกำจัดวัชพืชในแม่น้ำ ในลำเหมืองสาธารณะ ก่อสร้างพนังกั้นดิน เพื่อป้องกันลำน้ำตื้นเขิน ส่งผลให้แม่น้ำและลำเหมืองสาธารณะประโยชน์มีการไหลเวียนของน้ำอย่าง สะดวก ไม่มีสิ่งกีดขวางและตื้นเขิน

กระบวนการจัดการทรัพยากรน้ำผ่านบทบาทของพระสงฆ์และการแก้ไขปัญหาคา การจัดการทรัพยากรน้ำ

จากปัญหาความตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติลดลง เนื่องจากชุมชนฟ้า อำมีชุมชน ๒ ส่วน คือชุมชนดั้งเดิมและชุมชนใหม่ ชุมชนดั้งเดิมจะ ผู้สูงอายุ และคนที่ประกอบ อาชีพดั้งเดิมในชุมชน การอนุรักษ์และฟื้นฟูแม่น้ำปิงจะมีเฉพาะกลุ่มชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมที่เสียสละ เวลาเข้ามาเข้าร่วมกิจกรรม ประเพณีต่างๆ อย่างสม่ำเสมอ ส่วนคนรุ่นใหม่หรือคนที่ย้ายเข้ามาอยู่ใน หมู่บ้านจัดสรรจะช่วยสนับสนุนกิจกรรมด้วยการบริจาคเงินและมอบสิ่งของแทนการเข้าร่วมกิจกรรม เพราะต้องไปทำงานที่อื่น นอกจากนี้ยังมีคนที่ แรงงานรับจ้างและนักศึกษาที่เข้ามาเช่าบ้านอยู่จะไม่เข้า ร่วมกิจกรรมของชุมชนเลยเพราะไปเข้าเย็นกลับและต่างคนต่างอยู่ตามลักษณะของสังคมสมัยใหม่ มากขึ้นและมีการขยายที่ดินริมฝั่งแม่น้ำปิงเพื่อทำร้านอาหาร หมู่บ้านจัดสรรเพิ่มมากขึ้นเนื่องจาก ชุมชนฟ้าอำมีเดินทางไปมาสะดวกเพราะอยู่ใกล้ตัวเมือง ส่งผลให้เกิดปัญหาสภาพแวดล้อมริมแม่น้ำปิง เสื่อมโทรม มีการถมที่ดินริมฝั่ง ทำให้แม่น้ำแคบลง และเปลี่ยนแปลงทิศทางการไหลของน้ำ

พระสงฆ์จึงบทบาทสำคัญในการจัดการทรัพยากรน้ำ ด้านศาสนธรรมคือ สอนเรื่องให้มี เมตตาต่อสัตว์ เช่น ปล่อยกปล่อยปลา ไม่จับสัตว์น้ำในเขตอุทยาน สอนให้รู้จักบาปบุญคุณโทษ บทบาทของพระสงฆ์ด้านพิธีกรรมคือจัดพิธีสืบพิธีสืบชะตาไหว้สาแม่น้ำปิง ประเพณีลอยกระทง พระ สุรพล ชยธมฺโม กล่าวว่า “ในประเพณีลอยกระทงจะจัดที่ท่าหน้าของวัด ทางวัดจะมีประเพณีลอยสะ เปด้วย โดยพระสงฆ์จะ ผู้ควบคุมดูแลเครื่องสักการะในสะเปา ให้คำแนะนำการก่อสร้างสะเปา และ สมาชิกในหมู่บ้านต่างมาร่วมกันทำสะเปา มีการประกวดสะเปาลอยน้ำ ก่อให้เกิดความสนุกสนานและ แฝงไปด้วยการสำนึกบุญคุณของพระแม่คงคาที่หล่อเลี้ยงให้ชีวิตผู้คนในชุมชนมาเสมอ หากได้ล่วงเกิน แม่น้ำไปทั้งตั้งใจและไม่ตั้งใจก็ตามก็จะมาขอขมาพระแม่คงคาและบูชาเครื่องสักการะต่างๆ เพื่อ ขอบพระคุณพระแม่คงคาคด้วย”^{๕๔} และบทบาทด้านศาสนบุคคลคือมีส่วนร่วมร่วมกับชุมชน เช่น ให้พรแก่ ผู้มาทำบุญ เทศนาสั่งสอนชาวบ้านวัดงานบุญต่างๆ เช่น งานกฐิน ผ้าป่า หรืองานบุญในวันประเพณี สำคัญ เช่น ประเพณีลอยกระทงและแห่สะเปาช่วงเดือนพฤศจิกายน ทำพิธีสืบชะตาไหว้สาแม่น้ำปิง บทบาทของพระสงฆ์ที่วัด สันทรายต้นกอก พระสงฆ์จะมีการเทศนาที่สอดคล้องคำสอนเรื่องการ อนุรักษ์ทรัพยากรน้ำอยู่เสมอทุกงานบุญ^{๕๕} และพระสงฆ์ยังช่วยดูแลการบูรณปฏิสังขรณ์แม่น้ำปิง

จากปัญหาบุกรุกที่ดินริมแม่น้ำปิง พระสุรพล ชยธมฺโม เล่าว่า “แม่น้ำปิงในอดีตมีเกาะ กลางลำน้ำที่กว้างมาก สามารถเดินไปพักยังเกาะกลางลำน้ำก่อนจะเดินข้ามไปอีกฝั่งหนึ่ง ในช่วงฤดู แล้ง เดือนเมษายน ชาวบ้านจะมาจุดพลุไฟ “สะโตก” ที่ทำจากก้านและใบมะพร้าวหุ้มดินป็น ใน ประเพณีสังขารล่อง คืนวันที่ ๑๒ เมษายนของทุกปี คนพื้นเมืองภาคเหนือเชื่อว่าการจุดสะโตกนี้เพื่อ ขับไล่สิ่งอัปมงคลให้ออกไป ล่องไปตามแม่น้ำลำคลอง ชีวิตจะมีแต่ความสุขสวัสดิ์ตลอดปี บางคนก็ไป

^{๕๔} สัมภาษณ์ พระสุรพล ชยธมฺโม, อ้างแล้ว.

^{๕๕} สัมภาษณ์ นายอานนท์ ไชยรัตน์, อ้างแล้ว.

หาที่นอนบนเกาะกลางแม่น้ำเพื่อรอเวลากลางคืนจะได้เล่นพลุไฟอย่างสนุกสนาน ซึ่งเกาะกลางแม่น้ำนี้มีความยาวหลายกิโลเมตร ตลอดลำน้ำปิง ต่อมาเส้นทางการไหลของแม่น้ำปิงเริ่มเปลี่ยนแปลงจากการถมที่ดิน เกิดพื้นที่งอกริมฝั่งแม่น้ำปิง ซึ่งอาจไปได้ว่า พื้นที่งอกเกิดจากน้ำได้พัดพาตะกอนดินทรายจากเกาะกลางลำน้ำมาทับถมกันบริเวณริมฝั่งทั้งสองด้าน เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศของสายน้ำปิงซึ่งมีต้นกำเนิดจากอำเภอเชียงดาว เพียงสายน้ำเล็กๆ แคบๆ แต่ไหลมารวมกันที่ตำบลสันผีเสื้อ ตำบลฟ้าฮ่ามทำให้แม่น้ำปิงขยายขนาดกว้างขึ้นจากวัดฟ้าฮ่ามไปจนถึงวัดป่าแดด ตำบลสารภีเลยทีเดียว กรณีเรื่องพื้นที่งอกนี้ ทางวัดชะจาวมีกรณีพิพาทกับทางเทศบาลตำบลฟ้าฮ่ามเรื่องการขอก่อสร้างกำแพงหลังวัดเพื่อกำหนดขอบเขตพื้นที่ธรณีสัณฐานวัดชะจาว แต่ไม่อาจจะดำเนินการก่อสร้างกำแพงวัดได้ตั้งแต่ครั้งแรกเนื่องจากเกรงว่าอาจจะ พื้นที่งอกของแม่น้ำปิง แต่ท่านเจ้าอาวาสได้หาหลักฐานโฉนดที่ดิน และบ้านเรือนชาวบ้านที่อยู่ติดวัดแต่เดิมนั้น เกณฑ์ว่าที่ดินเดิมของชาวบ้านไม่ได้เกิดพื้นที่งอกขึ้น จึงมีมติให้ทางวัดก่อสร้างแนวรั้วกำแพงหลังวัดได้ และได้อาศัยแนวรั้ววัด เกณฑ์ในการตัดสินที่ดินงอกริมฝั่งแม่น้ำปิงในเขตนั้นเรื่อยมา จากนั้นทางเทศบาลได้มีโครงการเรือโดยสารจากท่าน้ำวัดชะจาวไปยังท่าน้ำโอวจินเฮง กาดหลวง (ตลาดวโรรส) ได้จำหน่ายตั๋วเรือโดยสารที่ท่าน้ำหลังวัดชะจาว ราคา ๒๐ บาท และก่อสร้างอาคารเพื่อจำหน่ายตั๋วด้วย แต่พอมาถึงช่วงปี ๒๕๔๕ เกิดเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ ทำให้พัดพาเอาเทียบเรือโอวจินเฮง กาดหลวงหายไป จึงยุติโครงการเรือโดยสารในปี พ.ศ. ๒๕๔๗ แต่ทว่า อาคารจำหน่ายตั๋วโดยสารหลังวัดชะจาวยังไม่ได้ถูกรื้อถอนและมีชาวบ้านเข้ามาอาศัยอยู่โดยไม่ได้ปฏิบัติหน้าที่จำหน่ายตั๋วแต่อย่างใด ทางวัดและชาวบ้านจึงแจ้งกรมเจ้าท่าให้ตรวจสอบเพราะถือว่า พื้นที่ธรณีสัณฐาน ที่สาธารณประโยชน์จึงไม่ควรมิให้ผู้ใดมาบุกรุกหรือครอบครองพื้นที่ริมแม่น้ำปิง”^{๕๖}

^{๕๖} สัมภาษณ์ พระสุรพล ชยธมโม, อ่างแล้ว.

๓) วิธีการจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มอนุรักษ์เหมืองฝาย อ.จอมทอง

กลุ่มอนุรักษ์เหมืองฝาย อ.จอมทอง มีวิธีการจัดการทรัพยากรน้ำเป็นลักษณะกลุ่มเครือข่าย มีการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานจากภาครัฐ ได้แก่ โครงการชลประทานเชียงใหม่ กรมชลประทาน องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร เกษตรอำเภอ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิงกลุ่มอื่นๆ มีการน้อมนำแนวพระราชดำรินำมาใช้ในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ โดยการสร้างฝายชะลอน้ำ ดำรงวิถีชีวิตแบบพอเพียง มีการเข้าร่วมเวทีเสวนาชุมชนปีละครั้ง การจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่ม การจัดการด้วยระบบเหมืองฝาย เหมืองฝายจอมทอง มีสมาชิกกลุ่มเหมืองฝายประกอบด้วยแก่งเหมือง แก่งฝายจากลุ่มน้ำต่างๆ เช่น แม่กลาง แม่ยะ แม่แปะ แม่สอย ฯลฯ มีการจัดสร้างศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญา เหมือง ฝาย เพื่อให้เป็นแหล่งรวบรวมและเผยแพร่ความรู้ด้าน การจัดการเหมืองฝาย ทรัพยากรน้ำ ดิน ป่าไม้ และสิ่งแวดล้อมให้กับนักเรียน นักศึกษา เกษตรกร ประชาชนและผู้สนใจจากลุ่มน้ำปิง และลุ่มน้ำอื่นๆ ทั่วประเทศ รวมทั้งผู้มาศึกษาดูงานจากต่างประเทศ และ พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านขนาดเล็กซึ่งรวบรวมข้อมูล เรื่องราวของวิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรมของชุมชน ที่เกี่ยวกับกับเหมืองฝาย ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยพระสงฆ์เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรน้ำด้วย ผลที่ได้คือคนในชุมชนมีน้ำใช้ในการเกษตร อุปโภคบริโภค อยู่อย่างพอเพียง คนในชุมชนเกิดความรักและสามัคคีกัน เอื้อเฟื้อกันและกัน มีกฎระเบียบและข้อบังคับในการใช้น้ำ การใช้ทรัพยากรในชุมชน คนในชุมชนมีจิตสำนึกสาธารณะ ร่วมรณรงค์อนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ แหล่งน้ำ ลำธาร และชีวิตความ อยู่ดีขึ้น

ความเป็นมาของกลุ่มอนุรักษ์เหมืองฝายจอมทอง

เหมืองฝายจอมทองเกิดจากน้ำแม่กลาง และน้ำแม่สกาจากยอดดอยอินทนนท์ บริเวณบ้านหลวง ต.ดอยแก้ว และ ต.ช่วงเปา ฝายจอมทอง ฝายไม้ เหมืองเดี่ยว เหมืองหลวง ยุคแรกชุมชนประกอบอาชีพแบบยังชีพการจัดการพืชผลทำได้ไม่ดี ชุมชนบนพื้นที่สูงมีการปลูกพืชเสพติด ยุคต่อมา มีการปราบปรามสิ่งเสพติด เริ่มมีการส่งเสริมพืชเศรษฐกิจทำให้คนเริ่มมีความต้องการใช้น้ำมากขึ้น ทำให้เกิดข้อพิพาทเรื่องการใช้ น้ำ เพราะไม่มีการจัดการร่วมระหว่างหน่วยงานต่างๆ ต่างคนต่างดำเนินการ ทำให้ชุมชนขาดการมีส่วนร่วม เกิดความขัดแย้งระหว่างคนต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ เนื่องจากไม่มีระบบการจัดสรรน้ำ ทำให้ขาดแคลนน้ำในช่วงฤดูแล้งบางปี อีกทั้งไม่มีกลุ่มบริหารจัดการน้ำและกฎระเบียบในการจัดการน้ำแหล่งกักเก็บน้ำเพื่อการเกษตร อุปโภคบริโภค มีปริมาณจำกัด

ต่อมา มีการเรียนรู้ และการจัดการตามแนวพระราชดำริ เรียนรู้การอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าตามแนวพระราชดำริ สร้างฝายชะลอน้ำตามลำห้วยทุกลำห้วย พร้อมทั้งปลูกหญ้าแฝกน้อมนำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำเนินชีวิตของชุมชน ทำการเกษตรผสมผสานรักษาสภาพสิ่งแวดล้อม และอนุรักษ์แหล่งต้นน้ำลำธาร มีการจัดตั้งกลุ่มกรรมการผู้ใช้น้ำ และกรรมการน้ำบนพื้นที่สูง และมีการประชุมหารือกรรมการเครือข่ายลุ่มน้ำ การพัฒนาศักยภาพเครือข่ายโดยชุมชนมีส่วนร่วมทำกิจกรรมต่างๆ เพื่ออนุรักษ์ป่า เช่น การทำแนวกันไฟ การทำกิจกรรมสืบชะตาน้ำ การปลูกหญ้าแฝก การปล่อยปลาคืนสู่แหล่งน้ำ มีการวางหลักหมุดแนวเขตป่า ทำรายนามบนพื้นที่สูง กลุ่ม

เครือข่ายประกอบด้วยชุมชน หน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานภาคเอกชน กรมชลประทาน เครือข่ายลุ่มน้ำแม่แปะ กลุ่มอนุรักษ์บนพื้นที่สูง สังคมชนบทเชียงใหม่ หน่วยจัดการต้นน้ำแม่เตี๊ยะ โครงการชลประทานเชียงใหม่ มูลนิธิโครงการหลวงพัฒนาส่งเสริมอาชีพให้เกษตรกร ศูนย์ศุนย์นิคมแห่งประเทศไทยช่วยเหลือเด็กนักเรียนฐานะยากจน มูลนิธิรักษไทย องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น สำนักงานนวัตกรรมและโครงการจัดการพื้นที่คุ้มครองอย่างมีส่วนร่วม โดยมีแผนงานชุมชนต่อเนื่อง รวมถึงเสนอแผนงานชุมชนต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีกลุ่มผู้ใช้น้ำแบ่ง กลุ่มต้นน้ำ และกลุ่มปลายน้ำ มีการร่างกฎระเบียบข้อบังคับชัดเจน ลายลักษณ์อักษร ทำให้การจัดสรรน้ำในเครือข่ายมีประสิทธิภาพ ชุมชนมีจิตสำนึกสาธารณะ ร่วมรณรงค์อนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ แหล่งน้ำ ลำธาร รวมถึงการอนุรักษ์สัตว์น้ำตามระบบนิเวศมีการจัดการที่ดิน จัดทำแนวเขตแบ่งเขตป่าและที่ทำกินมีขอบเขตการใช้ประโยชน์จากที่ดินชัดเจน ควบคุมการใช้การเคมีในวิถีเกษตรกรรม มีกฎระเบียบและข้อบังคับ ในการใช้น้ำ การใช้ทรัพยากรภาระหนี้สินในครัวเรือนเริ่มลดลง ชาวบ้านทำเกษตรแบบผสมผสาน และปลูกป่าเศรษฐกิจ เกิดระบบชลประทานที่ได้รับการพัฒนาแล้ว มีการแบ่งสรรน้ำอย่าง ระบบ ทำให้สามารถส่งน้ำบนพื้นที่สูงได้

ปัจจุบันการจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มเหมืองฝาย อำเภอจอมทองประสบความสำเร็จ สมาชิกเหมืองฝายได้รับการจัดสรรน้ำทำการเกษตรอย่างทั่วถึงตลอดทั้งปี ทำให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากปัญหาการตัดไม้ทำลายป่าบนแหล่งต้นน้ำลดลงส่งผลให้ทรัพยากรน้ำมีอุดมสมบูรณ์ตลอดทั้งปี

กระบวนการจัดการทรัพยากรน้ำด้วยระบบเหมืองฝาย ปัญหาที่พบและการจัดการแก้ไขปัญหา

การจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มด้วยระบบเหมืองฝาย ประกอบด้วยแก้มือ่ง ผู้ช่วยและล่ามเหมือง การจัดการทรัพยากรน้ำจะขึ้นอยู่กับแก้มือ่ง หากผู้บริหารหรือแก้มือ่งให้ความสำคัญดูแลเอาใจใส่การบริหารจัดการน้ำในสมัยน้ำก็จะมีประสิทธิภาพ แก้มือ่งจะกำหนดปฏิทินการขุดลอกลำเหมือง โดยมีแก้มือ่ง ผู้ดูแลควบคุมดูแล

ปัญหาที่พบคือไม่มีระบบการจัดสรรน้ำ ทำให้ความขัดแย้งที่เกิดจากการใช้น้ำ เพราะไม่มีกฎระเบียบในการใช้น้ำ และการเพิ่มขึ้นของประชากรทำให้ต้องการใช้น้ำเพิ่มขึ้น และ ปัญหาความไม่ยุติธรรมในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของหัวหน้าเหมืองหรือแก้มือ่ง เนื่องจากหัวหน้าเหมืองที่ได้รับการคัดเลือกจะ ผู้มีฐานะดี แต่หัวหน้าเหมืองบางคนเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวไม่ยอมจ่ายเงินค่าน้ำของตนเองเข้ากองกลาง ทำให้สมาชิกเหมืองคนอื่นๆ ไม่เห็นด้วย และอีกปัญหาหนึ่งก็คือ แก้มือ่งถูกคัดเลือกโดยคนภายนอก โดยจะรับจ้างนำน้ำเข้าพื้นที่การเกษตรไม่เท่ากันดูแลเอาใจใส่สมาชิกไม่เสมอภาค เพราะเป็นเรื่องการเมืองจะเอาพวกพ้องของตนเองเป็นหลัก

การเก็บค่าธรรมเนียมการใช้น้ำ เช่น ที่นา ๔๐ บาทต่อ ๑ ไร่ ที่สวน ๖๐ บาทต่อ ๑ ไร่ เป็นต้นจากการเรียนรู้และการจัดการของชุมชน ทำให้มีแบ่ง รอบเวรการใช้น้ำ “การแบ่งเวรส่งน้ำในช่วงฤดูแล้งจะส่งน้ำจากต้นน้ำไปยังปลายน้ำที่ละ ๗ วัน แก้มือ่งต้องจัดการให้สมาชิกกลุ่มได้รับน้ำอย่างยุติธรรม หากพบว่าใครเข้าไปแอบขโมยใช้น้ำเมื่อยังไม่ถึงรอบเวรของตนจะถูกปรับครั้งละ

๕๐๐-๑,๐๐๐ บาท^{๕๗} อีกทั้งการดำเนินชีวิตด้วยวิถีชีวิตแบบพอเพียง ทำให้คนในชุมชนเกิดความรักและสามัคคีกัน เอื้อเฟื้อกันและกัน และมีการสร้างมีกฎระเบียบและข้อบังคับในการใช้น้ำร่วมกัน นอกจากนี้ ทางกลุ่มยังได้รับความร่วมมือจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรน้ำด้วย “การส่งน้ำเข้าเหมืองฝายในอดีตได้ขอเครื่องสูบน้ำจากอบต.ช่วงเปมาช่วย แต่ปัจจุบันน้ำในฝายอุดมสมบูรณ์จึงไม่ได้ขอเครื่องสูบน้ำ”^{๕๘}

กิจกรรมในการจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่ม จะรวบรวมเงินของสมาชิกมาทำพิธีสืบชะตาออยอินทนนท์ และส่วนหนึ่งนำมาซ่อมแซมฝายซึ่งสมาชิกเหมืองฝายทุกคนต้องมาช่วยกันซ่อมแซมฝายหากไม่มาจะเสียค่าปรับ วันละ ๒๐๐-๓๐๐ บาท ตามอัตราค่าแรงในปัจจุบัน “เมื่อถึงเดือนมิถุนายน-กรกฎาคม แก่ฝายก็จะกำหนดวันซ่อมแซมฝาย ชุดลอกเหมืองฝาย โดยล่ามฝายจะต้องแจ้งข่าวให้แก่สมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำทราบและมาร่วมอย่างพร้อมเพรียงกัน ซึ่งเหมืองฝายจอมทองครอบคลุมพื้นที่ ๑๔ ตำบลมีสมาชิก ประมาณ ๕๐๐ คน สมาชิกเหมืองฝายต้องเคารพกฎเหมืองฝายอย่างเคร่งครัด “หากใครไม่มาช่วยชุุดลอกเหมืองฝายจะถูกปรับเงิน ๒๐๐-๓๐๐ บาท ซึ่งไม่มีผู้ใดขาดกิจกรรม ต่างมาเข้าร่วมกิจกรรมชุุดลอกเหมืองฝายด้วยความเต็มใจ แต่หากคนใดป่วยหรือติดกิจธุระจำเป็นสามารถทำหนังสือแจ้งแก่ฝายได้เพื่อขอผ่อนผันยกเว้นกิจกรรมครั้งนี้ การเลือกตั้งแก่ฝายจะจัดที่วัดในหมู่บ้าน โดยแก่เหมือง แก่ฝายจะมีผู้ช่วย ๓-๕ คน มีสมาชิกผู้ดูแลเหมืองฝาย ๑๐-๑๓ คน ส่วนการประชุมสมาชิกเหมืองหลวงจะจัดที่อำเภอจอมทอง”^{๕๙}

นอกจากนี้ ยังมีปัญหาการปรับเปลี่ยนพื้นที่การเกษตรเป็นกิจการอื่นๆ เช่น ที่อยู่อาศัย อาคารพาณิชย์ ทำให้มีการถมดินทับลำเหมือง ซึ่งมักจะเป็นคนต่างถิ่นที่เข้ามาซื้อที่ดินจึงจะไม่เข้าใจระเบียบกฎเกณฑ์ของกลุ่มเหมืองฝาย จึงต้องอาศัยการเจรจาต่อรองเพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบต่อระบบเหมืองฝาย

กระบวนการจัดการทรัพยากรน้ำด้วยพิธีกรรม

พิธีกรรมที่กลุ่มอนุรักษ์เหมืองฝายจอมทองจัดขึ้นทุกปี ได้แก่ การสืบชะตาออยอินทนนท์ หรือเรียกว่าการเลี้ยงผีขุนน้ำจะจัดเป็นประจำทุกปี การเลี้ยงผีขุนน้ำ คือการทำพิธีสังเวยผีหรือเทวดาอารักษ์ผู้ หัวหน้าของเทวดาทั้งหลายที่ทำหน้าที่ปกปักรักษาป่าไม้อัน ต้นน้ำลำธาร เพื่อ การขอบคุณเทวดาดังกล่าวที่บันดาลให้มีน้ำใช้ในการเกษตรกรรม ขอให้ผีขุนน้ำบันดาลให้ฝนตกและมีน้ำจากขุนน้ำมาสู่พื้นที่ราบ ผีขุนน้ำจะสถิตยบนดอยสูง ก็จะอันเชิญมาสถิตอยู่ในหอยผีที่ปลูกไว้ใต้ต้นไม้ใหญ่ การเลี้ยงผีจะกระทำในเดือน ๘-๙ เหนือ ประมาณเดือนพฤษภาคม-มิถุนายน ชาวบ้านจะทำพิธีเลี้ยงผีขุนน้ำทุกปี โดยแก่ฝายจะ หัวหน้าในการประกอบพิธี และหาฤกษ์ยามที่เหมาะสม โดยจะต้องไม่ตรงกับวันพระ (วันศีล) จากนั้นให้ล่ามฝาย ซึ่ง ผู้กระจายข่าวสารแจ้งข่าวแก่ผู้ใหญ่บ้านเพื่อ

^{๕๗} สัมภาษณ์ นายหมื่น กันธิยะ, สมาชิกกลุ่มอนุรักษ์เหมืองฝายจอมทอง หมู่ ๑๑ ต.ช่วงเป อ. จอมทอง, ๓ มีนาคม ๒๕๕๖.

^{๕๘} สัมภาษณ์ นางบุญ กรัญญา, สมาชิกกลุ่มอนุรักษ์เหมืองฝายจอมทอง หมู่ ๑๑ ต.ช่วงเป อ. จอมทอง, ๓ มีนาคม ๒๕๕๖.

^{๕๙} สัมภาษณ์ นายวรเทพ มหยาโย, ประธานกลุ่มอนุรักษ์เหมืองฝายจอมทอง หมู่ ๕ ต.ช่วงเป อ. จอมทอง, ๓ มีนาคม ๒๕๕๖.

แจ้งให้ลูกบ้านทราบต่อไป จากนั้นจะรวบรวมเงินบริจาคมาสมทบทุนทำพิธี เครื่องสังเว
ประกอบด้วยเทียน ๔ แท่ง ดอกไม้ ๔ กรวย หมาก ๔ ขด ธงสามเหลี่ยมเล็ก สีขาว ๘ ธง มะพร้าว ๒
ทะลาย กล้วย ๒ หวี อ้อย ๒ ท่อน หม้อใหม่ ๑ ใบ แกงส้อม แกงหวาน อาหาร ๗ อย่าง หัวหมู ไก่ต้ม ๑
คู่ หรือหมู ๑ ตัว เหล้าขาว ๑ ขวด เมี่ยงและบุหรี จากนั้นชาวบ้านจะนำเครื่องสังเวบรรจุในชะลอม
๓ ใบ ให้คนหาบชะลอมไปยังพิธี เมื่อเตรียมเครื่องสังเวพร้อมแล้ว แก่ฝ่ายหรืออาจารย์ผู้ประกอบพิธี
จะทำพิธีอัญเชิญเทวดาอารักษ์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายมารับเครื่องเช่นนี้ และขอให้น้ำอุดมสมบูรณ์
และมีฝนตกต้องตามฤดูกาล เมื่อประกอบอาหารเสร็จแล้ว อาจารย์ผู้ประกอบพิธีจะยกอาหารไปเลี้ยง
ที่หอผี และทิ้งระยะเวลาให้รูปหมอดอก รอดีรับประทานเสร็จ ก็จะเชิญชาวบ้านที่มาร่วมพิธีมาร่วม
รับประทานอาหารด้วยกัน แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน การสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นใน
ชุมชน

จากการสอบถามเรื่องการสืบชะตาโดยอินทนนท์จะขึ้นไปบนยอดดอยเลยพระธาตุไป
อีก จะมีสถูปเจ้าอินทนนท์อยู่ จะนิมนต์พระ ๙ รูป เครื่องสักการบูชาด้วยผลไม้ ไม่มีการฆ่าสัตว์
ชาวบ้านมาทำบุญเพื่อขอพรให้แม่น้ำอุดมสมบูรณ์ เมื่อถวายอาหารพระเสร็จก็จะรับประทานอาหาร
ร่วมกัน เจ้าคณะอำเภอท่านจะให้โอวาทในพิธีสืบชะตาให้รักษาสิ่งแวดล้อม ป้องกันไฟฟ้า ไม่ตัดไม้
ทำลายป่า และยังมีการสืบชะตาแม่น้ำที่วัดขวงเปาด้วยหากปีใดฝนไม่ตกจะจัดเทศนา ๒ ถิ่นต์ เรื่อง
พญาปลาช่อน กับ พญาคางคก ซึ่งพิธีเทศนาปลาช่อนจะจัดขึ้นนานๆ ครั้ง^{๖๐}

การจัดพิธีกรรมเลี้ยงผีขุนน้ำ พิธีกรรมที่ทำให้คนสองกลุ่มรวมกันได้ ระหว่างคนที่อาศัย
อยู่ต้นน้ำและปลายน้ำได้ ซึ่ง การจัดการทรัพยากรร่วมกัน ทั้งชาวปะกาเกอญอและคนเมือง ในการมี
ส่วนร่วมดูแลรักษาป่าต้นน้ำแม่กลาง เป็นการแสดงความกตัญญูต่อธรรมชาติที่อำนวยความอุดม
สมบูรณ์ต่อชาวบ้านในพื้นที่ ตอบแทนพระคุณผีขุนน้ำและผีป่าที่ช่วยปกป้องรักษาป่าไม้ ให้ฝนตกต้อง
ตามฤดูกาล มีน้ำในการทำนา สามารถอยู่ดีกินดี มีความอุดมสมบูรณ์ตลอดปี อีกทั้งยัง การเพิ่มขวัญ
และกำลังใจให้แก่ชาวบ้าน และยังสร้างความสามัคคีในชุมชน ให้ชาวบ้านในหมู่บ้านต่างๆ มีโอกาสมา
ประชุม พบปะพูดคุยกันก่อนที่จะทำพิธีเลี้ยงผีขุนน้ำ ความบาดหมาง หรือเรื่องต่างๆ ที่เคย
กระทบกระทั่งกันระหว่างผู้ที่ร่วมใช้น้ำก็บรรเทาเบาบางลง หลังจากจัดพิธีกรรมเลี้ยงผีขุนน้ำ

การจัดพิธีกรรมเทศนาที่เรียกว่า “ธรรมปลาช่อน” พระธรรมเทศนาพื้นเมืองเหนือ หรือ
เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “มัจฉาราชาปลาช่อน” หรือ “ธรรมพระยาปลาช่อน” ตามคติธรรมเชื่อว่า ธรรม
ที่ใช้เทศนาให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล การฟังธรรมปลาช่อนจะเกิดขึ้นเกิดเหตุการณ์ฝนแล้ง การทำไร
ทำนาไม่ได้ผล ผู้คนในบริเวณลุ่มน้ำได้มีการจัดการแก้ปลาช่อนตามลุ่มน้ำจากปลายน้ำสู่ต้นน้ำโดยมี
การส่งต่อๆ กันไป ทอด ๆ เมื่อถึงบริเวณต้นน้ำแล้วก็จะมีการทำพิธี “เทศนาธรรมปลาช่อน” เพื่อเป็น
การให้สติเตือนใจให้ผู้คนได้รักษาป่ารักษาน้ำ ซึ่ง ธรรมปลาช่อนนี้มีเรื่องเล่ามาช้านานว่า ในดินแดน
แห่งหนึ่งได้เกิดภัยแห้งแล้งอย่างหนักทุกข์ยากลำเค็ญ อย่างยิ่งแม่น้ำลำธารแห้งขอดจนนก กา อีแร้ง
บินลงมากินกินหอย ปู ปลาในแม่น้ำลำธารที่แห้งขอด นอกจากนี้ยังทำให้นาข้าวในไร่นาได้แห้งตายไป
ด้วย พระยาปลาช่อนผู้มีใจอัน กุศลซึ่งหมายถึงพระโพธิสัตว์ได้แสดงปาฏิหาริย์ ดลบันดาลให้มีฝนฟ้า

^{๖๐} สัมภาษณ์ นายวรเทพ มหายาโณ, อ้างแล้ว.

ตกลงมาโปรดสรรพสิ่งทั้งหลายทั้งปวงซึ่งหมายถึงการสั่งสอนให้มนุษย์ทุกคนมีใจรักในหมู่ญาติพี่น้องของตนเมื่อญาติพี่น้องมีทุกข์ก็ต้องช่วยเหลือเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน

สถานที่ประกอบพิธีจะต้อง ต้นน้ำลำธาร บริเวณที่แม่น้ำไหลมาบรรจบกัน สระใหญ่ ประจำหมู่บ้านหรือประจำวัด โดยขุดรั้วราชวัติและโยงสายสิญจน์รอบบริเวณพิธีหรือรอบสระ อาจารย์ผู้ประกอบพิธีจะทำพิธีขึ้นท้าวทั้งสี่ กล่าวบูชาและถวายข้าวแด่พระอุปคุต ทำพิธีบูชาพระปิตุชาพระปิตุชุนนะ เทวดา หลังจากบูชาพระรัตนตรัยรับศีลและอาราธนาพระประริตร พระสงฆ์กล่าวชุมนุมเทวดา จากนั้นพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ ต่อด้วยคาถาขอฝนชาวบ้านสรงน้ำพระฝนแสนห่า ซึ่งจะมีถึงปลาช่อนรองรับน้ำจากพระฝนแสนห่าอีกทีแล้วปล่อยปลาลงสระ เมื่อเทศนาปลาช่อนจบแล้วชาวบ้านถวายจตุปัจจัยแด่พระสงฆ์ พระสงฆ์อนุโมทนา หลังจากนั้นถวายอาหารเพลและเลี้ยงอาหารแก่ผู้มาร่วมงานเป็นการสิ้นสุดพิธี

พิธีกรรมความเชื่อการเทศนาธรรมปลาช่อนถือว่า กุศโลบายอย่างหนึ่งที่จะทำให้ผู้คนในลุ่มน้ำเดียวกันได้เห็นความสำคัญของการดูแลทรัพยากรธรรมชาติซึ่งต้องอาศัยเครื่องมืออย่างใดอย่างหนึ่งในการสร้างความสัมพันธ์เพื่อให้เกิดการจัดการอย่างมีส่วนร่วม ซึ่ง ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดต่อกันมาอย่างช้านาน

การประกอบพิธีเลี้ยงเจ้าพ่ออินทนนท์ จะทำในเดือน ๙ เหนือ ก่อนวันสงกรานต์ โดยมีจุดประสงค์เพื่อแสดงความกตัญญูต่อธรรมชาติที่ให้ความอุดมสมบูรณ์ต่อชาวบ้าน โดยนำเครื่องสังเวยต่างๆ ได้แก่ หมู ๑ ตัว ไก่ ๔ ตัว มัดกล้วยห้อย ๔ แจ่ง ลาบ แกง อาหารคาว หวาน วางตรงกลาง และเหล้า การเลี้ยงเจ้าพ่ออินทนนท์จะจัดหลายจุด ได้แก่ ถ้าป่าเกี๊ยะ ต้นเกี๊ยะ ศาลาปากเหมือง สมาชิกเหมืองฝายจะรวมเงินกันซื้อหมู ซื้อเหล้าสำหรับทำพิธีกราบไหว้บูชาเพื่อขอมาเจ้าพ่ออินทนนท์เพื่อให้เจ้าพ่ออินทนนท์ช่วยปกป้องรักษาป่าไม้ ให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล มีน้ำในการทำนา สามารถอยู่ดีกินดี มีความอุดมสมบูรณ์ตลอดปี อีกทั้งยัง การเพิ่มขวัญและกำลังใจให้แก่ชาวบ้านอีกด้วย และยังสร้างความสามัคคีในกลุ่มหมู่บ้าน ให้ชาวบ้านในหมู่บ้านต่างๆ มีโอกาสมาประชุม พบปะพูดคุยกัน ก่อนที่จะทำพิธีเลี้ยงเจ้าพ่ออินทนนท์ ความบาดหมาง หรือเรื่องต่างๆ ที่เคยกระทบกระทั่งกันระหว่างผู้ที่ร่วมใช้น้ำก็บรรเทาเบาบางลง หลังจากจัดพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่ออินทนนท์^{๖๑}

เช่นเดียวกับพิธีเลี้ยงผีฝาย จะจัดขึ้นในช่วงเดือน ๙ เหนือ เป็นประจำทุกปี โดยแก่ฝายจะส่งลูกทิมมากระจ่ายข่าวการเลี้ยงผีฝาย โดยแยก สายต่าง ได้แก่ บ้านติดดอย บ้านสบอาด บ้านห้วยอีลาง เป็นต้น”^{๖๒} พิธีเลี้ยงผีฝายจะให้หมู ๑ ตัว หรือบางปีจะใช้ควาย ๑ ตัว การซื้อหมูมานั้นรวบรวมเงินจากสมาชิกฝาย เกือบไร่ละ ๓๐ บาท โดยจะเอาเฉพาะส่วนหัว ๑ หัว เครื่องใน ตีน ๔ ตีน และหาง ๑ หาง หมาก เมี่ยง บุหรี่ กล้วยดอก และสานกล้วยสำหรับใส่อาหารเลี้ยงผี ไปไหว้ที่หอผีฝายรอจนรูปหมด แล้วจะปาดเอาหมูหาง เครื่องใน มากินร่วมกันที่ศาลาเหมืองได้ร่มไม้ จะมีสมาชิกที่สนใจเข้าร่วมพิธีตามความสมัครใจประมาณ ๒๐ คน ส่วนมาก ผู้ชาย ช่วงเวลาในการทำพิธีเลี้ยงผีฝาย

^{๖๑}สัมภาษณ์ นางศิริไล มหาชัย, สมาชิกกลุ่มแม่บ้าน หมู่ ๑๑ ต.ช่วงเปา อ.จอมทอง, ๓ มีนาคม ๒๕๕๖.

^{๖๒}สัมภาษณ์ นายประยุทธ์ มูลใจปิ่น, สมาชิกกลุ่มอนุรักษ์เหมืองฝายจอมทอง หมู่ ๑๑ ต.ช่วงเปา อ.จอมทอง, ๓ มีนาคม ๒๕๕๖.

คือ ๙ โมงเช้า ถึง ปายสาม^{๖๓} การเลี้ยงผีฝ่ายส่วนใหญ่จะใช้หมู ๑ ตัว เพราะจำนวนคนไปเลี้ยงผีเหมืองมีจำนวนมาก ถ้าใช้ไก่จะไม่พอกับผู้มาร่วมงาน ทั้งนี้หมูและไก่จะหาซื้อมาจากตลาด เครื่องครวที่เอาไปใช้เลี้ยงผีต้องสะอาดด้วย นอกจากหมูหรือไก่แล้ว ยังมีลาบดิบและลาบสุก ข้าวเหนียว แกงอ่อม อีก ๑ สำหรับ อาหารเหล่านี้ผู้มาร่วมประกอบพิธีเลี้ยงผีฝ่ายห้ามกินก่อน เพราะเชื่อว่าจะมีอัน ไปถึงแก่ชีวิต เคยมีคนกินลักกินเครื่องในที่เอาไปเลี้ยงผีก่อนประกอบพิธีเลี้ยงผีฝ่ายทำให้ตายกะทันหัน

การเลี้ยงผีฝ่ายจะแบ่งอาหารที่เลี้ยงผีฝ่ายไปยังฝ่ายต่างๆ มีทั้งหมด ๑๑ ฝ่ายแต่ละฝ่ายจะมีหลักสำหรับใส่อาหารเลี้ยงผีฝ่ายไปปักไว้ เมื่อทำพิธีเลี้ยงผีฝ่ายเสร็จจึงสามารถกินอาหารได้ การขอพรผีฝ่ายทำให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล น้ำในเหมืองอุดมสมบูรณ์ต่างจากหมู่บ้านที่ไม่ได้เลี้ยงผีฝ่าย^{๖๔} เริ่มประกอบพิธี ๙.๐๐ น.จะเลี้ยงผีประมาณเวลาเพล แก่เหมืองก็จะกล่าวคำบูชาผีเหมืองขอขอบคุณที่ผีเหมืองช่วยให้น้ำอุดมสมบูรณ์ และขอโทษหาได้มีการล่วงเกินผีเหมืองไป และขอพรให้น้ำอุดมสมบูรณ์ตลอดปี จากนั้นก็ให้กำนัน แม่บ้าน ลูกภรรยาแก่เหมือง ยกสำรับไปยังหอผี และอีกส่วนยกไปที่ศาลาร่วมใจ เมื่อถวายอาหารเสร็จก็รอจนธูปหมดหรือผีอิ่มแล้ว จากนั้นเวลา ๑๒.๐๐ น. ก็จะลาอาหาร และร่วมกินข้าวด้วยกัน ปัจจุบันมีผู้เข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงผีเหมือง ผีฝ่ายลดลง ขาดการประชาสัมพันธ์ทำให้คนรุ่นใหม่ไม่ทราบเกี่ยวกับพิธีกรรม จะมีแต่ผู้สูงอายุและวัยกลางคนเท่านั้น การประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีเหมืองผีฝ่ายนี้ เวทีให้ชาวบ้านได้พูดคุยกันขณะร่วมรับประทานอาหารก่อให้เกิดความสามัคคีในชุมชน เนื่องจากส่วนใหญ่ต่างคนต่างออกไปทำมาหากินไม่มีเวลาได้พบปะพูดคุยกัน

การทำพิธีเลี้ยงผีฝ่ายส่วนมากผู้เข้าร่วม ผู้ชาย บางเหมืองไม่ให้ผู้หญิงไปด้วยเพราะทำให้การทำงานไม่สะดวก บางเหมืองให้ไปช่วยบริการน้ำดื่มแก่ผู้ที่มาร่วมพิธี การเลี้ยงผีขุนน้ำไม่ เพียงแค่ความเชื่อแต่ ความจริงด้วย เพราะคนในสมัยก่อนยอมสละชีพเพื่อเราในการสร้างเหมืองฝ่ายกันลำนํ้า เหตุที่ต้องจบชีวิตลงเพราะต้องเลือกบริเวณที่มีน้ำลึก จะได้สร้างเหมืองที่สามารถส่งน้ำไปได้ไกลแต่นํ้าก็เขี้ยวกราด การตั้งตะเซ่ หรือตอกหลักไม้ลงในแม่น้ำที่ลึกอาจต้องตาย เพราะต้องกั้นหายใจ เวลานาน และในอดีตไม่มีเครื่องมือที่ทันสมัยอย่างในยุคปัจจุบัน การเลี้ยงผีขุนน้ำจึง การอุทิศวิญญาณของวีรชนผู้เสียสละชีวิตทำเหมืองฝ่ายด้วย โดยจะเลี้ยงปีละ ๑ ครั้ง เพื่อให้อนุชนคนรุ่นหลังได้รับรู้ถึงวีรกรรมของลูก้าด้วย^{๖๕} การเลี้ยงผีฝ่ายจึง การแสดงออกถึงความกตัญญูต่เวทีด้วย การเลี้ยงผีขุนน้ำ ผีฝ่าย งานอวมงคล จึงไม่มีพระสงฆ์เข้ามาเกี่ยวข้อง การประกอบพิธีกรรม หน้าที่ของแก่เหมืองหรืออาจารย์ผู้ประกอบพิธีกรรม หลัก ส่วนพระสงฆ์จะมีบทบาทเฉพาะในงานมงคล เช่น เมื่อสร้างศาลาเอนกประสงค์เสร็จก็จะนิมนต์พระสงฆ์มาสวดเจริญพระพุทธมนต์เพื่อความ สิริมงคล ซึ่งศาลานี้สร้างขึ้นเพื่อใช้ในการจัดเตรียมเครื่องเช่นเลี้ยงผีฝ่ายและใช้ สถานที่พักรับประทานอาหารร่วมกันหลังเลี้ยงผีฝ่ายเสร็จ

^{๖๓} สัมภาษณ์ นายหมื่น กันธิยะ, อ่างแล้ว.

^{๖๔} สัมภาษณ์ นางบุญ กรัญญา, อ่างแล้ว.

^{๖๕} สัมภาษณ์ นายมังกร ใจมณี, อ่างแล้ว.

กระบวนการจัดการทรัพยากรน้ำด้วยผ่านบทบาทของพระสงฆ์

ส่วนบทบาทของพระสงฆ์ต่อการจัดการทรัพยากรน้ำ ผู้วิจัยพบว่า มี ๒ ความเห็นคือ พระสงฆ์มีบทบาทต่อการจัดการทรัพยากรน้ำน้อยมาก “ในอดีตพระสงฆ์ไม่ค่อยมีบทบาทมากนัก เพราะส่วนมากพระสงฆ์ที่มาบวชโดยอินทนนท์จะ พระธรรมจาริก ที่มาสอนศีลธรรมให้กับคนบนพื้นที่สูง”^{๖๖} ส่วนความเห็นที่ว่าพระสงฆ์มีบทบาทในการจัดการทรัพยากรน้ำ โดยแบ่ง บทบาทด้านศาสนธรรม คือสอนให้คนมีความกตัญญูต่อน้ำ ป่าไม้และสัตว์ป่า บทบาทของพระสงฆ์กับชาวบ้านเรื่องพิธีกรรมในวันสำคัญทางศาสนา เช่น วันวิสาข บูชาจะจัดที่วัดพระธาตุศรีจอมทอง งานใหญ่ แต่ละหมู่บ้านจะประดับซุ้มประตูอย่างสวยงามชาวบ้านเข้าร่วมฟังพระธรรมเทศนาสอนให้ทำแต่ความดี^{๖๗} และบทบาทในด้านศาสนบุคคล คือพระสงฆ์มีส่วนช่วยอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ นำชาวบ้านเข้าร่วมประกอบพิธีบวชต้นไม้ และทุกวันพระช่วงกลางพรรษา ผู้สูงอายุจะมานอนกันที่วัด สวดมนต์ทำวัตรเช้า-เย็น และฟังเทศน์เรื่องปาปบุญคุณโทษและพระท่านได้สอดแทรกเรื่องการอนุรักษ์ต้นไม้ด้วย^{๖๘}

ปัญหาการจัดการทรัพยากรน้ำและแนวทางการแก้ไขปัญหา

ด้านปัญหาและอุปสรรคของกลุ่มอนุรักษ์เหมืองฝายจอมทอง พบว่า มี ๓ ประการคือ ปัญหาการตัดไม้ทำลายป่าบนพื้นที่สูง ปัญหาการแย่งน้ำใช้ในฤดูแล้ง และปัญหาการใช้ยาปราบศัตรูพืชและสารเคมีบนพื้นที่สูงเจือปนลงสู่แหล่งน้ำด้านล่าง

ปัญหาการขาดแคลนน้ำในช่วงฤดูแล้ง เนื่องจากการตัดไม้ทำลายป่าของกลุ่มชาติพันธุ์บริเวณป่าต้นน้ำลุ่มน้ำแม่กลางของชนเผ่าม้ง ซึ่งชนได้ย้ายเข้ามาทำงานในศูนย์พัฒนาโครงการหลวงอินทนนท์ และได้ตั้งญาติต่างถิ่นเข้ามาทำงานด้วย ทำให้เกิดการมาถางป่าเพื่อทำไร่ ปลูกดอกไม้ และพยายามจะทำให้ป่าเหล่านี้กลายเป็นป่าชุมชนเพื่อจะได้ใช้ประโยชน์จากป่าได้ตามที่ แต่คนปลายน้ำคือ “คนเมือง” คัดค้านการออก พ.ร.บ. ป่าชุมชน เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๑ เพื่อไม่ให้ชาวเขาตัดไม้ทำลายป่าเพื่อทำการเกษตรเพิ่มขึ้น ปัจจุบันการตัดไม้ทำลายป่าลดลง แต่ยังคงมีกลุ่มชาติพันธุ์บางหมู่บ้านที่ไม่เห็นด้วยกับการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำเพราะทำให้พวกเขามีรายได้ไม่เพียงพอ

นายมังกร ใจมณี กล่าวว่า คนบนพื้นที่สูงนั้นนิยมแนวคิดการพัฒนาประเทศตามนโยบายของรัฐ โดยมุ่งเน้นความเจริญทางด้านวัตถุและตัวเงินสำคัญกว่าด้านจิตใจ จึงมีการบุกรุกทำลายป่า เพื่อปลูกพืชไร่และดอกไม้ส่งโครงการหลวงดอยอินทนนท์ เมื่อปีพ.ศ. ๒๕๔๑ ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงซึ่งต้องการกฎหมาย “ป่าชุมชน” จะได้ครอบครองป่าและให้ประโยชน์จากป่าได้เต็มที่ แต่คนพื้นเมืองที่อยู่พื้นราบไม่เห็นด้วยและปิดถนนคัดค้านการออกกฎหมายป่าชุมชนดังกล่าว เพราะห่วงเกรงการตัดไม้ทำลายป่าที่เพิ่มขึ้นบนพื้นที่สูง ปัจจุบันความสัมพันธ์ของกลุ่มชาติพันธุ์และคนพื้นเมืองเริ่มคลี่คลายไปในทางที่ดี โดยหันมาร่วมกันปลูกป่าและรักษาป่าต้นน้ำบนดอยอินทนนท์ แต่ยังคงมีกลุ่มชาติพันธุ์บางหมู่บ้านที่ไม่ให้ความร่วมมือในการดูแลป่า เพราะเห็นว่ารายได้ไม่พอเพียงหากไม่ขยายพื้นที่ดินทำกิน^{๖๙}

^{๖๖} สัมภาษณ์ นายมังกร ใจมณี, อ่างแล้ว.

^{๖๗} สัมภาษณ์ นางศิริไล มหาชัย, อ่างแล้ว.

^{๖๘} สัมภาษณ์ นางบุญ กรัญญา, อ่างแล้ว.

^{๖๙} สัมภาษณ์ นายมังกร ใจมณี, อ่างแล้ว.

นายประยุทธ์ มูลใจปินกล่าวว่า ปัญหาที่พบคือ มีการแย่งน้ำกันบ้าง แต่ก็สามารถตกลงกันได้ด้วยดี สมาชิกเหมืองฝายให้ความร่วมมือ และปัญหาน้ำหลากเข้าท่วมที่อยู่อาศัยและพื้นที่การเกษตรแต่ไม่ท่วมขัง เวลานาน ท่วมเพียง ๒-๓ ชั่วโมงก็เข้าสู่สภาพปกติ ทั้งนี้เนื่องจากสภาพภูมิประเทศเป็นที่ราบเชิงดอย^{๗๐}

นอกจากนี้ ปัญหาที่พบของกลุ่มอนุรักษ์เหมืองฝายจอมทอง คือ คนที่อาศัยอยู่ต้นเหมืองมีการใช้ยาฆ่าแมลง ยาปราบศัตรูพืช ทำให้ปนเปื้อนไปสู่แหล่งน้ำ และกลุ่มอนุรักษ์เหมืองฝาย กลุ่มที่จัดตั้งขึ้นโดยภาคประชาชนจึงไม่ได้รับงบประมาณจากหน่วยงานภาครัฐมาสนับสนุน ทั้งค่ายานพาหนะในการจัดกิจกรรม งบประมาณในการดูแลซ่อมแซมเหมืองฝาย สมาชิกเหมืองฝายต่างเก็บเงินกันเองในกลุ่ม และผู้ที่ แก่เหมือง แก่ฝายและสมาชิกผู้ดูแลที่ได้จากการคัดเลือกส่วนมากจะลำบากใจไม่ยาก เพราะมีความรับผิดชอบมาก ชาวบ้านจึงต้องเลือกคนดี มีความยุติธรรมและรับผิดชอบสูง เพราะหากน้ำแล้งก็จะโดนลูกสมาชิกตำ น้ำมากเกินไปก็โดนตำอีก แต่ก็ยังมีแก่เหมือง แก่ฝายบางคนเห็นแก่ตัว ฝืนน้ำเข้าพื้นที่เกษตรของตนเองก่อนและได้น้ำมากกว่าสมาชิกคนอื่นๆ หากมีปัญหาความขัดแย้งในกลุ่มผู้ใช้น้ำสามารถจัดการได้โดยอาศัยฝ่ายปกครอง ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และนายอำเภอเข้าไปช่วยเจรจาไกล่เกลี่ยคลี่คลายปัญหาไปด้วยดี^{๗๑}

อย่างไรก็ตาม กลุ่มอนุรักษ์เหมืองฝายจอมทองปัจจุบันประสบความสำเร็จด้านฝนตกต้องตามฤดูกาลมีน้ำใช้ในฤดูแล้ง ซึ่งเชื่อว่ามาจากการเลี้ยงฝายด้วยข้อคิดที่ได้จากการเข้าร่วมพิธีเลี้ยงฝายคือ ได้รับความสามัคคี การได้รับประทานอาหาร ต้มเหล้าร่วมกันหลังเลี้ยงฝายเสร็จทำให้คนในกลุ่มได้พูดคุยปรึกษาหารือกัน สนับสนุนกลมเกลียวกันมากขึ้น ส่วนบทบาทของพระสงฆ์ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำคือสอนให้รักษาน้ำ ในวัดช่วงเปาจะสร้างอ่างเก็บน้ำเพื่อไว้ น้ำประปาหมู่บ้าน พระสงฆ์สอนให้คนรักษาความสะอาดของน้ำ และสอนให้รักษาศีล ๕ และศีล ๘ ให้ คนดีต่อสังคมด้วย

๔) วิธีการจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มเหมืองฝายพญาคำ อ.สารภี

กลุ่มเหมืองฝายพญาคำ มีวิธีการจัดการน้ำเป็นลักษณะกลุ่มเครือข่าย มีการประสานงานร่วมกับหน่วยงานของภาครัฐ หน่วยงาน อาทิตี ที่ว่าการอำเภอโดยมีนายอำเภอสารภีเป็นหัวหน้าเหมืองฝายพญาคำโดยตำแหน่ง ในปี พ.ศ. ๒๕๐๙ ปัจจุบันกลุ่มเหมืองฝายพญาคำมีการติดต่อประสานงานส่งหนังสือ เอกสารราชการกับทางอำเภอในการจัดการทรัพยากรน้ำ ใช้ที่ว่าการอำเภอสารภีในการจัดประชุม บทบาทของกลุ่มยังมีการเข้าร่วมเครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิงจังหวัดเชียงใหม่และได้ร่วมแสดงความเห็นต่อการจัดการทรัพยากรน้ำที่จัดโดยรัฐบาล ที่ไม่เห็นด้วยเพราะมีผลกระทบต่อชุมชน นอกจากนี้กลุ่มยังได้มีการคัดค้านการก่อสร้างประตูกั้นน้ำปิงโดยหน่วยงานของรัฐ และร่วมมือกับโรงพยาบาลอำเภอสารภีในการนำรายได้ไปช่วยเหลือผู้ป่วยโรคเบาหวาน จากการจัดกิจกรรมสืบชะตาฝายพญาคำ อีกทั้งยังร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิง จังหวัดเชียงใหม่ในการรณรงค์ให้เห็นความสำคัญของการจัดการทรัพยากรน้ำร่วมกัน และร่วมกับส่วนประสานและบริหารจัดการลุ่มน้ำปิงตอนบน คณะกรรมการลุ่มน้ำปิง กรมทรัพยากรน้ำ จัดโครงการสืบชะตาฝายพญาคำ โดยพระสงฆ์ ผู้ประกอบพิธีกรรม วัตถุประสงค์ของโครงการเพื่อ การปลูกจิตสำนึกให้คน

^{๗๐} สัมภาษณ์ นายประยุทธ์ มูลใจปิน, อ้างแล้ว.

^{๗๑} สัมภาษณ์ นายวรเทพ มหยาไณ, อ้างแล้ว.

ในพื้นที่และเยาวชน ตระหนักถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ โดยอาศัยความร่วมมือของชุมชนในการสืบทอดประเพณีจากรุ่นสู่รุ่นต่อไป

ความเป็นมาของฝายพญาคำ

ฝายพญาคำสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ.๑๘๐๐ ถึง ๑๘๓๙ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อกักเก็บน้ำสำหรับพื้นที่เกษตรกรรม โดยพญาคำ ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านได้นำชาวบ้านสร้างฝายดังกล่าวและขุดลำเหมืองขึ้นการสร้างฝายพญาคำสมัยนั้นทำด้วยไม้และใช้ฟางข้าวผูกยึดติดกับหลักไม้กันแม่น้ำปิง เพื่อยกแม่น้ำให้สูงขึ้นและให้ไหลไปตามลำเหมืองที่ขุด ร่องน้ำธรรมชาติเข้าสู่ที่นาในฤดูแล้งได้ ทำให้ชาวนามีน้ำใช้ตลอดทั้งปี^{๗๒} พญาคำเป็นคนดีและกำนัน มีชื่อบรรดาศักดิ์เต็มว่า พญาคำวิจิตรธรรมาธิบดี ได้รับแต่งตั้งให้ “กรมนา” ในสมัยรัชกาลที่ ๕ และผลจากการที่พญาคำได้นำชาวบ้านสร้างฝายและขุดลำเหมืองดังกล่าวขึ้นมา หลังจากนั้นจึงมีการเรียกฝายแห่งนี้ว่า ฝายพญาคำมาจนกระทั่งทุกวันนี้^{๗๓}

ต่อมา พ.ศ. ๒๔๖๘ เจ้าพญาคำวิจิตรธรรมาธิบดีข้าราชการในคุ้มครองของเจ้าอินทวิชยานนท์ ผู้ครองนครเชียงใหม่ ได้ปรับปรุง ระบบชลประทานราษฎร์ เพื่อบริการขยายตัวของชุมชน ฝายพญาคำมีการสืบทอดแก่ฝ่ายกันมา ๗ รุ่น มีการสร้างขบวนการชุมชนในการจัดการทรัพยากรน้ำ โดยเปลี่ยนกฎกติการ่วมกัน

ฝายพญาคำเริ่มแรกไม่ได้มีการรวมกลุ่มโครงสร้างที่ถาวร กิจกรรมที่เกิดขึ้นของแต่ละเหมืองจะถูกจัดจัดการโดยชุมชนนั้นๆ จัดการตัวเอง ไม่ได้มีการประสานความร่วมมือกันทำให้ผู้ใช้ลำเหมืองทำน้ำประสบปัญหาการขาดแคลนน้ำและเกิดการแย่งน้ำกันขึ้นในพื้นที่เหมืองแห่น เหมืองชมพูน เหมืองชมพูล่าง เหมืองต้นตาล และเหมืองสันป่าตอง เนื่องจากผู้ใช้น้ำที่อยู่ใกล้กับประตูน้ำมีการจัดสรรน้ำเข้าพื้นที่นาของตนเองมากเกินไป ต่อมาจึงมีการรวมกลุ่มฝายพญาคำ และมีรูปแบบการจัดการทรัพยากรน้ำที่เป็นระบบ มีการแบ่งเวรส่งน้ำ แต่งตั้งผู้ดูแลเหมืองฝาย ทุกชุมชนจะมีเหมืองฝายย่อยๆ ได้แก่ เหมืองสารภี เหมืองดอนจั่น เหมืองแม่ฟ้าผ่า เหมืองสารภี เหมืองชมพูน เหมืองชมพูล่าง เหมืองต้นตาล เหมืองป่าแคโยง และเหมืองสันป่าตอง ซึ่งลำเหมืองเหล่านี้ได้รับน้ำจากฝายพญาคำ จึงทำให้กลุ่มฝายพญาคำมีความผูกพันรักใคร่กัน

ปีพ.ศ. ๒๕๐๖-๒๕๐๘ ฝายพญาคำเกิดวิกฤตการณ์ขาดแคลนน้ำเพราะปริมาณน้ำในแม่น้ำปิงน้อยลง ทำให้น้ำไหลเข้าในเหมืองพญาคำน้อยไม่พอเพียงต่อการเกษตรกรรม ทำให้ชุมชนเกิดการรวมกลุ่มกันขุดลอกเหมืองฝาย ทั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และหน่วยงานอำเภอร่วมมือกัน

ต่อมาพ.ศ.๒๕๐๙ ได้จัดประชุมหัวหน้าเหมืองฝายและผู้ช่วยฝาย กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ใน ๘ ตำบล ได้แก่ ได้แก่ ตำบลหนองหอย ตำบลหนองผึ้ง ตำบลไชยสถาน ตำบลชมพูน ตำบลยางเนิ้ง ตำบลสารภี ตำบลหนองแฝก เขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ และตำบลอุโมงค์ เขตอำเภอเมือง จังหวัดลำพูน โดยขอให้นายอำเภอสารภีออกหนังสือนัดประชุมเหมืองฝายพญาคำ ทั้งนี้ นายอำเภอ

^{๗๒} สัมภาษณ์ นายมา ดวงแก้ว, สมาชิกกลุ่มอนุรักษ์เหมืองฝายพญาคำ หมู่ ๓.ชมภู อ.สารภี จ. เชียงใหม่, ๑๒ มิถุนายน ๒๕๕๖.

^{๗๓} สัมภาษณ์ นายสำราญ ปัญญา, สมาชิกกลุ่มอนุรักษ์เหมืองฝายพญาคำ ม.๙ บ้านร่มโพธิ์ทอง อ.สารภี จ.เชียงใหม่, ๑๒ มิถุนายน ๒๕๕๖.

สารภีจึง หัวหน้าเหมืองฝายพญาคำโดยตำแหน่ง และได้จัดประชุมขึ้น ที่ว่าการอำเภอสารภี ผลการประชุมได้ตกลงร่วมกันที่จะสร้างฝายหินทิ้งกั้นถาวรแทนฝายไม้ไผ่เดิมที่ทำศาลา เพื่อจะให้น้ำในแม่น้ำปิงไหลเข้าสู่ลำเหมืองพญาคำมากขึ้น

พอถึงพ.ศ. ๒๕๑๔ ก็ตั้งสมาคมชลประทานราษฎร์พญาคำ เรื่องฤทธิ์ ซึ่งนิยมเรียกกันติดปากว่า “ฝายพญาคำ” จากเดิมรวม ๘ ตำบล ได้แก่ ได้แก่ ตำบลหนองหอย ตำบลหนองผึ้ง ตำบลไชยสถาน ตำบลชมพู ตำบลยางเนิ้ง ตำบลสารภี ตำบลหนองแฝก เขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ และตำบลอุโมงค์ เขตอำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ต่อมาขยายเพิ่ม ๑๒ ตำบล ให้หัวเหมืองฝายท่าวัง ตาล ในเขตอำเภอสารภี ได้แก่ ตำบลยางเนิ้ง ตำบลสารภี ตำบลชมพู ตำบลไชยสถาน ตำบลขัวมุง ตำบลหนองแฝก ตำบล หนองผึ้ง ตำบลท่ากว้าง ตำบลดอนแก้ว ตำบลท่าวังตาล ตำบลสันทราย ตำบลป่าบง ซึ่งใช้ฝายร่วมกันจำนวน ๓ ฝาย ด้วยกัน คือ ฝายพญาคำ ฝายหนองผึ้ง และฝายท่าวังตาล จนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้

ฝายพญาคำ เป็นฝายหินทิ้ง สันฝายมีความสูงจากระดับท้องน้ำประมาณ ๓-๕ เมตร ดังนั้นบริเวณหน้าฝายจึงมีระดับน้ำสูงกว่าด้านหลังฝายประมาณ ๓๐ เซนติเมตร ซึ่งบริเวณหน้าฝายฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิงจะมีลำเหมืองสายเล็กๆ ความกว้างประมาณ ๕ เมตร ซึ่งเรียกว่าหัวฝาย ที่คอยดึงน้ำออกจากแม่น้ำปิง และลำเหมืองสายเล็กๆ สายนี้เองที่ ทางผ่านให้น้ำจากฝายพญาคำไหลเข้าสู่เรือสวนไร่นาของเกษตรกรในด้านตะวันออกของแม่น้ำปิงในเขต จ.เชียงใหม่ และลำพูนรวมพื้นที่รับน้ำกว่า ๓๒,๐๐๐ ไร่ ราว ๑๗ กิโลเมตร มีสมาชิกกลุ่ม ๘,๐๐๐ คน

กระบวนการจัดการทรัพยากรน้ำด้วยระบบเหมืองฝาย

การจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มเหมืองฝายพญาคำ อ.สารภี เป็นการจัดการทรัพยากรน้ำด้วยระบบเหมืองฝายและใช้ความเชื่อเรื่องการเลี้ยงผีฝาย การสืบทอดฝายมาใช้ในการจัดการด้วยการจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อการเกษตรของกลุ่มฝายพญาคำนั้น จะ การจัดการภายใต้กลุ่มผู้ใช้ประโยชน์จากน้ำของฝายนั้นร่วมกันของผู้ที่มีที่นา ที่มีการใช้น้ำร่วมกัน ผู้นำกลุ่มที่เรียกว่า “แก่ฝาย” และสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำที่เรียกว่า “ลูกเหมืองลูกฝาย”

“ประธานฝาย หรือ แก่ฝาย” จะเป็นบุคคลที่มาจากการคัดเลือกจากกลุ่มลูกเหมืองลูกฝายให้ขึ้นมา ผู้นำ ในการจัดการทรัพยากรน้ำและงานที่เกี่ยวข้องกับฝาย และมีหน้าที่ดูแลรักษาฝาย ตรวจสอบการผันน้ำเข้านาของกลุ่มสมาชิก โดยวาระการดำรงตำแหน่งจะเริ่มต้นจาก ๑ ปี หรือมากกว่านั้น ขึ้นอยู่กับการประชุมตกลงกันของสมาชิกกลุ่ม หรืออาจจะขึ้นอยู่กับการที่ดำรงตำแหน่งตามความพึงพอใจ จนกระทั่งลาออก หรือสมาชิกมีความเห็นร่วมกันว่าต้องการแก่ฝายคนใหม่ ซึ่งตำแหน่งจะวนเวียนกันไปทุกคนจะต้องเข้ามา แก่ฝายทุกคน ส่วนใหญ่คนที่เข้ามา แก่ฝายจะมีที่นาอยู่ด้านท้ายเหมือง เพราะอาจจะต้องการจัดสรรน้ำเข้าที่นาของตนตรงตามเวลา

“รองประธานฝาย” จะเป็นบุคคลที่มาจากจากการคัดเลือกจากกลุ่มลูกเหมืองลูกฝายให้ขึ้นมา ผู้นำอีกคน เพื่อทำหน้าที่แทนแก่ฝายในกรณีที่แก่ฝายไม่สามารถทำหน้าที่ได้ หรือได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่แทน

“นายทะเบียนเหมืองฝาย และเลขาฝาย” คัดเลือกมาจากสมาชิกคนที่เหลือภายในกลุ่ม หน้าที่นี้ส่วนมากแก่ฝายจะ คนเลือกเอง เนื่องจากต้อง คนที่แก่ฝายมีความคุ้นเคย และต้องเป็นคนที่มี ทักษะการเขียน การอ่าน ได้เป็นอย่างดี

“เหรัญญิกฝาย” หน้าที่นี้จะได้รับการคัดเลือกจากสมาชิกทั้งหมด โดยต้อง คนที่สมาชิก ทุกคนให้ความไว้วางใจ มีความซื่อสัตย์ เพราะหน้าที่หลักจะมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องการบริหารเงินใน กลุ่ม

“หัวหน้าเหมืองฝาย” เป็นคนที่อาศัยอยู่ในเขตชุมชนที่มีเหมืองฝายสาขาย่อย ซึ่งใช้น้ำ จากฝายพญาคำเช่นกัน โดยส่วนมากจะให้ผู้ใหญ่บ้านของแต่ละชุมชน หัวหน้าเหมืองโดยอัตโนมัติ หน้าที่นี้จะคอยดูแลลำเหมืองสาขาย่อยที่อยู่ในบริเวณชุมชนหรือหมู่บ้าน และคอยรายงานความ คืบหน้า ปัญหาแก่ประธานกลุ่มและสมาชิกให้รับทราบ

“เลียบน้ำ ลำน้ำ ลำเหมือง ลำฝาย” ทำการคัดเลือกจากสมาชิกในกลุ่มเช่นกัน หน้าที่นี้ต้องเป็นผู้ดูแลลำเหมือง ประตุมือง ประตุมฝายเป็นสำคัญ

นายสมบูรณ์ บุญชู แก่เหมือง เล่าว่า “ทุกๆ ๐๖.๐๐ น. จะเข้าไปดูน้ำที่ฝายพญาคำเพื่อ จะได้แจ้งข่าวสารต่อสมาชิก ระบบการบริหารจัดการเหมืองฝายพญาคำมีกฎระเบียบ ข้อบังคับ ข้อ ปฏิบัติและบทลงโทษ หากมีการละเมิดและกระทำความผิดจะมีการพิจารณาตามความผิดนั้นๆ ใน อดีตพื้นที่ภาคเหนือจะถือกฎหมายของพญามังราย หรือกฎหมายศาสตร์ ที่เน้นสัจจะ หรือความ ซื่อสัตย์มาก หากมีผู้ใดไม่เคารพลักลอบเปิดประตูระบายน้ำ ลักลอบใช้น้ำจะมีโทษหนักถึงขั้นตัดมือ ถ้าหากทำลายเหมืองฝาย จะมีโทษถึงขั้นประหารชีวิต”^{๗๔} กฎระเบียบเหมืองฝายเปรียบเสมือน รัฐธรรมนูญของการจัดการทรัพยากรน้ำด้วยระบบเหมืองฝายฉบับประชาชนโดยประชาชนที่ใช้แนวทางการปกครองระบอบประชาธิปไตย ที่มีทุกภาคส่วนและองค์กรในท้องถิ่นอย่างมีส่วนร่วม จึงยัง สามารถรักษาเหมืองฝายไว้ให้ลูกหลานจนถึงทุกวันนี้เขาได้รับตำแหน่งสืบทอดมาจากพ่อและปู่ ปัจจุบันลูกชายทั้งสองคนก็รับหน้าที่สืบทอดดูแลกลุ่มอนุรักษ์ฝายพญาคำ โดยการเข้าร่วมประชุม การ ช่วยพิมพ์เอกสาร ติดต่อประสานงานกับหน่วยงานราชการต่างๆ กลุ่มอนุรักษ์ฝายพญาคำได้ไปเข้าร่วม ประชุมคณะกรรมการบริหารจัดการน้ำและอุทกภัย วันที่ ๑๐-๑๖ พฤษภาคม ๒๕๕๖ ซึ่งไม่เห็นด้วย กับที่ประชุมที่เสนอให้มีการขุดลอกลำน้ำในจังหวัดเชียงใหม่ ด้วยงบประมาณ ๓๕ แสนล้านบาท โดย บริษัทจากประเทศเกาหลีใต้

กลุ่มเหมืองฝายจะมีการซ่อมฝายช่วงเดือนมีนาคม สมาชิกทุกคนต้องเข้าร่วมหากไม่ไป เข้าร่วมกิจกรรมซ่อมฝายจะมีการปรับค่าซ่อมฝาย ๕ บาท โดยต้องนำไปจ่ายที่ว่าการอำเภอสารภีวัน ละ ๑ บาทที่เจ้าหน้าที่ของอำเภอ จึงไม่มีคนขาด มีคนมาประมาณ ๓๐๐ คน ประชาชนทุกเพศทุกวัย และมีพระสงฆ์เข้าร่วมด้วย โดยพระสงฆ์จะช่วยมาบอกกล่าวเจ้าที่ฝายพญาคำก่อนจะทำการซ่อม ฝาย เพื่อให้เกิดความราบรื่นไปได้ด้วยดี และมีกิจกรรมเก็บขยะในแม่น้ำปิง และฝายพญาคำเพื่อนำ ขยะไปขาย ได้รายได้ครั้งละประมาณ ๑,๐๐๐ บาท นำไปมอบให้กับผู้ป่วยโรคเบาหวานใน โรงพยาบาลอำเภอสารภี

^{๗๔}สัมภาษณ์ นายสมบูรณ์ บุญชู, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๔, ประธานกลุ่มอนุรักษ์ฝายพญาคำ หมู่ ๔ ต.สารภี อ.สารภี จ.เชียงใหม่, ๑๑ มิถุนายน ๒๕๕๖.

ฝ่ายพญาคามีการจัดการทรัพยากรน้ำที่ดี มีกฎระเบียบการบริหารจัดการฝ่ายที่เคร่งครัด จึงสามารถจัดสรรน้ำให้กับพื้นที่การเกษตรได้มากถึง ๓๒,๐๐๐ ไร่ มีลำเหมืองใหญ่ ๓๖ เส้น เมื่อถึงฤดูการทำนา จะมีการรวมตัวของกลุ่มผู้ใช้น้ำในการซ่อมฝาย แต่งฝายและลำเหมืองในนา และขุดลอกเหมือง แก่ฝายต้องดูแลฝายบริเวณท้ายน้ำ เพื่อให้คนท้ายน้ำได้ใช้น้ำก่อน ถ้าไม่มีใครมาขุดลอกลำเหมือง จะต้องจ่ายค่าปรับ ๒๐๐ บาทต่อวัน และถ้าล้าไม่บอกทุกคนในการมาขุดลอกลำเหมือง ลำต้องถูกปรับ ๒๐๐ บาทต่อวันเช่นกัน ถ้าหากใครไม่มีเงิน ก็จะส่งเรื่องไปที่อำเภอ อำเภอจะปรับวันละหนึ่งบาท รวม ๒๐๐ วัน ทางอำเภอทำหนังสือให้หัวหน้าเหมืองฝ่ายมารับเงินที่อำเภอ ยกเว้นคนป่วย ให้บอกหัวหน้าเหมืองฝ่าย อนุญาตให้หยุดพักได้ ๓ วัน และถ้าใครไม่ไปขุดลอกเหมือง ห้ามใช้น้ำเด็ดขาด ถ้าใครสูบน้ำโดยไม่ขออนุญาต ก็ต้องถูกปรับเช่นเดียวกัน ก่อนปรับจะมีการส่งสอนก่อนที่ผ่านมาคนที่ละเมิดกฎหมายส่วนใหญ่ ข้าราชการ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เงินค่าปรับที่ได้มาไว้ เงินกองกลางในการใช้จ่ายการดูแลรักษาเหมืองฝ่าย

นอกจากนี้กลุ่มอนุรักษ์เหมืองฝ่ายพญาคายังไปช่วยทำฝายให้กับหมู่บ้านในอำเภอแมริม เพื่อให้ ป่าต้นน้ำแก่งแหล่งน้ำของชุมชน โดยกลุ่มได้ลงขันหางบประมาณกันเอง และได้พานักเรียนเยาวชนในอำเภอสารภีที่สนใจเข้าร่วมกิจกรรม

กระบวนการจัดการทรัพยากรน้ำด้วยพิธีกรรม

กลุ่มเหมืองฝ่ายพญาคามีการรักษาระบบนิเวศป่าต้นน้ำในพื้นที่ที่มีความสำคัญต่อระบบเหมืองฝ่ายและการบริหารจัดการน้ำ โดยการใช้พิธีกรรมความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกป้องทรัพยากรน้ำและป่าต้นน้ำ การบูชาหรือการกระทำที่ผิดจารีตประเพณีอาจมีอัน ไป จึงทำให้ทรัพยากรเหล่านั้นมีอยู่จนถึงทุกวันนี้ ความฉลาดและ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดกันมา มีการทำบุญสืบชะตาเหมืองฝ่าย ป่า แม่น้ำพิธีดังกล่าวมีความศักดิ์สิทธิ์และจะส่งผลให้ฤดูกาลที่จะมาถึงมีแต่ความดีงาม น้ำอุดมสมบูรณ์ตลอดการทำนาทำสวน และยังรักษาจารีตประเพณีจนถึงปัจจุบันนี้

“ก่อนการสร้างฝาย” เมื่อได้วันเวลา ฤกษ์ที่เหมาะสมแล้ว แก่ฝายหรือสมาชิกคนใดก็ได้จะนำเอา รูป เทียน ข้าวตอกดอกไม้ใส่ในกรวยดอกหนึ่งชุด แล้วจุดรูปเทียน แล้วนำไปวางในบริเวณที่สถานที่สิ่งสถิตของผีฝาย จากนั้นจะมีการขอขมาว่ากล่าวว่าจะมีการสร้างฝาย ขอให้การสร้างฝายสำเร็จไปได้ด้วยดี

“หลังจากสร้างฝายเสร็จ” กลุ่มลูกเหมืองลูกฝายก็จะทำการเลี้ยงผีฝาย โดยในหนึ่งปีนี้จะสร้างฝายประมาณ ๒ ครั้ง ในช่วงหน้าแล้งและช่วงหลังฤดูน้ำหลาก แล้วจะมีการเลี้ยงผีฝายในช่วงเดือน ๙ เหนือ

การเลี้ยงผีฝายมีวัตถุประสงค์เพื่อ ต้องการที่จะตอบแทนบุญคุณที่ผีฝายและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ที่ช่วยปกป้องคุ้มครองฝาย และดูแลผลผลิตทางการเกษตร โดยการเลี้ยงผีฝายจะประกอบพิธีตลอดจน อุบายในการช่วยรักษาฝาย และสิ่งแวดล้อมไปพร้อมกันด้วย ซึ่งการเลี้ยงผีฝายจะมีวิธี ดังนี้ ในการประกอบพิธีเลี้ยงผีฝายแต่ละครั้งจะต้องกำหนดให้สมาชิกทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมทุกคน มิเช่นนั้นอาจก่อให้เกิดอันตรายต่อตนเอง และต่อผลผลิตของตนได้ โดยจะต้องนำไก่มาคนละ ๑ ตัว เหล้าขาวครึ่งขวด พร้อมข้าวตอกดอกไม้ รูปเทียนต่อเข้าของนาหนึ่งเจ้า สถานที่เลี้ยงผีฝายมักจะอยู่ใต้ต้นไม้

ใหญ่ เพราะเพราะว่าต้นไม้ใหญ่ ที่สิ่งสถิตของผีฝ่าย เทวดาอารักษ์ และยังให้ความร่มรื่นแก่ผู้มาร่วม ประกอบพิธีได้พบปะพูดคุยกัน^{๗๕}

การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการดูแลฝ่ายพญาคำ เช่น หลังจากซ่อมฝ่ายเสร็จก็จะมีพิธีทำบุญสืบชะตาให้กับฝ่าย นอกจากจะเชื่อว่าฝ่ายพญาคำจะได้มีน้ำอุดมสมบูรณ์แล้ว ยัง การทำบุญอุทิศให้กับวีรชนในอดีตที่เสียสละชีวิตของตนเองในการสร้างฝ่ายพญาคำนี้ด้วย และยังมีประเพณีลอยกระทงเพื่อการขอบคุณที่ทำให้กิจกรรมต่างๆ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีและขอขมาต่อพระแม่คงคาที่บางครั้งมิได้ตั้งใจกระทำการสิ่งที่ไม่ดีต่อแม่น้ำ และยังมีประเพณีเลี้ยงผีฝ่ายด้วย ประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ เหล่านี้ช่วยยึดเหนี่ยวให้ผู้คนในชุมชนร่วมแรงกันในการทำกิจกรรมร่วมกัน การสร้างความสามัคคีในชุมชน ให้ผู้คนได้พูดคุยกัน รักใคร่ผูกพันกันและอยู่ร่วมกันอย่างเอื้ออาทร

กลุ่มเหมืองฝ่ายพญาคำได้จัดพิธีสืบชะตาฝ่ายพญาคำเป็นประจำทุกปี และได้นิมนต์พระสงฆ์ จำนวน ๙ รูป จากวัดต่างๆ ในอำเภอเมือง อำเภอหนองหอยและอำเภอสาร์ภีที่ได้อาศัยฝ่ายพญาคำ มาทำพิธีสืบชะตาฝ่ายพญาคำ งานสืบชะตาจะมีการตั้งผ้าป่า ซึ่งรายได้จากการนำเงินทอดผ้าป่าส่วนหนึ่งมอบให้พระสงฆ์อีกส่วนมอบให้กับกองทุนผู้ป่วยโรคเบาหวาน โรงพยาบาลอำเภอสาร์ภี และเดือน ๙ เหนือจะมีการเลี้ยงผีฝ่าย ช่วงเวลา ๐๘.๐๐-๑๒.๐๐ น. พระได้เทศนาสอนให้รู้คุณค่าของน้ำ มีการเลี้ยงผีฝ่าย เครื่องเช่น ไห้ว ได้แก่ ไก่ต้ม หัวหมู อาหารคาว อาหารหวาน จุดเลี้ยงที่ห่อผีฝ่ายหน้าฝ่ายพญาคำ สมาชิกจะช่วยกันนำสิ่งของและอาหารมาร่วมในพิธีกรรม มีพิธีกรรมทำบุญให้แก่ผู้ล่วงลับที่มีพระคุณต่อการดูแลฝ่ายพญาคำ มีการขอขมาอภัยบูชาผีฝ่ายที่ห่อผีฝ่าย หลักจากรูปหมัดก็นำอาหารมารับประทานร่วมกัน เพราะเชื่อว่าการกินอาหารเช่น ไห้วนี้ช่วยให้คนรักใคร่กลมเกลียวกัน ถือว่า การประชุมไปในตัว ภูมิปัญญาให้คนรักกัน^{๗๖}

อีกพิธีกรรมหนึ่งที่สำคัญของกลุ่มเหมืองฝ่ายคือ ประเพณีลอยกระทง การขอบคุณที่ทำให้กิจกรรมต่างๆ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีและขอขมาต่อพระแม่คงคาที่บางครั้งมิได้ตั้งใจกระทำการสิ่งที่ไม่ดีต่อแม่น้ำ ระบบเหมืองฝ่ายพญาคำมีการเชื่อมโยงวิถีชีวิต องค์กรต่างๆ ในลุ่มน้ำมีประเพณีวัฒนธรรมที่ถือปฏิบัติกันมายาวนานเพื่อรักษาทรัพยากรสาธารณะร่วมกันอย่างเอื้ออาทร

กระบวนการจัดการทรัพยากรน้ำผ่านบทบาทของพระสงฆ์

บทบาทของพระสงฆ์ต่อการจัดการทรัพยากรน้ำ พบว่าบทบาทด้านศาสนธรรมคือ พระสงฆ์ได้สอนเรื่องการทำความดี การกตัญญูต่อแหล่งน้ำ ในวันสืบชะตาฝ่ายพญาคำ ทำให้เกิดความรักใคร่สามัคคีกันในการจัดกิจกรรมร่วมกัน บทบาทด้านพิธีกรรมพระสงฆ์มีส่วนเกี่ยวข้องทางด้านพิธีกรรมต่างๆ ด้านเหมืองฝ่าย บทบาทของพระสงฆ์ช่วยให้ชุมชนจรรโลงแต่ความดี ไม่ทำในสิ่งที่ทำให้คนอื่นได้รับความเดือดร้อน เน้นความสำคัญของน้ำที่มีความสำคัญต่อทุกชีวิตทั้งพืชและสัตว์^{๗๗} และมีการสอดแทรกคำสอนเรื่องความกตัญญูต่อสิ่งแวดล้อม เช่น การทำบุญทานข้าวใหม่ ช่วงเทศกาลปี

^{๗๕} สัมภาษณ์ นายหมื่น ทิพย์เนตร, สมาชิกกลุ่มอนุรักษ์เหมืองฝ่ายพญาคำ ม.๑ ต.อุโมงค์ อ.เมือง จ.ลำพูน, ๑๓ มิถุนายน ๒๕๕๖.

^{๗๖} สัมภาษณ์ นายสมบูรณ์ บุญชู, อ่างแล้ว.

^{๗๗} สัมภาษณ์ นายแก้ว กองสม, อดีตผู้ใหญ่บ้าน ม.๘ ต.สารภี อ.สารภี จ.เชียงใหม่, ๑๒ มิถุนายน ๒๕๕๖.

ใหม่เมืองจะมีการสรงน้ำพระธาตุ มีการลอยกระทงที่หน้าฝาย โดยจะเก็บกระทงทุกครั้งที่ได้ลอยไป โดยกลุ่มเยาวชนอาสาได้ทำหน้าที่ดูแลรักษาความสะอาดในฝาย บทบาทด้านศาสนบุคคล พระสงฆ์ ศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน เทศนาสั่งสอนประชาชนให้รู้บุญคุณแม่น้ำ ผู้ประกอบพิธีกรรมสืบชะตาฝายพญาคำและพระสงฆ์จะช่วยมาบอกกล่าวเจ้าที่ฝายพญาคำก่อนจะทำการซ่อมฝาย^{๗๘}

ปัญหาในการจัดการทรัพยากรน้ำและแนวทางในการแก้ไขปัญหา

๑) ปัญหาความขัดแย้งเรื่องการจัดการทรัพยากรน้ำโดยภาคประชาชนกับการพัฒนาท้องถิ่นโดยโครงการของภาครัฐ เช่น โครงการก่อสร้างประตูละบายน้ำและจะรื้อฝายพญาคำ ฝายหนองผึ้งและฝายวังตาล เพื่อป้องกันแก้ไขปัญหาน้ำท่วมเมืองเชียงใหม่ ช่วงพ.ศ. ๒๕๔๘-๒๕๕๑ ทำให้กลุ่มผู้ใช้น้ำเหมืองฝายพญาคำและฝายหนองผึ้งไม่เห็นด้วยกับโครงการนี้ เพราะไม่เชื่อว่าประตูละบายน้ำดังกล่าวจะสามารถแก้ไขปัญหาน้ำท่วมได้จริง ในทางตรงกันข้ามกลับจะส่งผลกระทบทำให้กลุ่มผู้ใช้น้ำเหมืองฝายทั้งหมดไม่สามารถใช้ประโยชน์น้ำได้เหมือนเดิม ต่อมาปี พ.ศ. ๒๕๕๓ ตัวแทนผู้ใช้น้ำฝายพญาคำและฝายหนองผึ้ง ยินยอมลงนามในบันทึกข้อตกลงสร้างประตูละบายน้ำในลำน้ำปิง มูลค่า ๔๖๐ ล้านบาทเพื่อแก้ปัญหาน้ำท่วม ปัญหาน้ำแล้ง ตลอดจนน้ำเสียในเขตเมือง โดยฝายเดิมที่ภูมิปัญญาชาวบ้านทั้ง ๓ ฝาย ประกอบด้วย ฝายท่าวังตาล ฝายพญาคำ และฝายหนองผึ้งจะไม่มีการรื้อออก และห้ามกระทำการใดที่อาจทำให้เกิดอันตรายต่อตัวฝาย เช่น การขยายฝั่งใกล้ฝาย การอุดทรายในร่องน้ำปิงใกล้ฝายในระยะ ๓๐๐ เมตร และได้เริ่มก่อสร้างไปเมื่อวันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๕๓

นายหมื่น ทิพย์เนตร^{๗๙} มีบทบาทสำคัญ แก่ฝาย ต่อต้านการสร้างประตูกั้นน้ำ เป็นคนสร้างถนนเลียบลำน้ำพญาคำ ท่านมักจะพูดว่า “เวลามีสงานศพ เจ้าภาพงานศพมักจะให้ความสำคัญกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทางสังคมต่างๆ ยกเว้น แก่เหมือง แก่ฝาย ไม่เคยถูกรับเชิญมาวางผ้าบังสุกุลเลย แต่ถ้าหากว่าถ้าไม่มีน้ำ เมื่อเดือดร้อน แก่เหมือง แก่ฝายก็มักจะโดนด่า” เขาเล่าว่า จากเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ในจังหวัดเชียงใหม่เมื่อปี ๒๕๔๘ แม้จะได้รับความเสียหายแต่เขาไม่เคยนึกโทษฝายเลยว่า สาเหตุให้น้ำท่วม ซึ่งต่างจากนักพัฒนาเมืองเชียงใหม่ นักการเมืองที่ต้องการรื้อฝายพญาคำ เขาไม่ได้ปฏิเสธความเจริญและการพัฒนา แต่การพัฒนาและความเจริญนั้นมันกระทบต่อวิถีชีวิตผู้คน ซึ่งเขาและชาวบ้านจากกลุ่มผู้ใช้น้ำจากฝายพญาคำและเครือข่ายประชาชนเชียงใหม่-ลำพูนนับร้อยคนเคยไปประท้วงนายสมชาย วงศ์สวัสดิ์ นายกรัฐมนตรีในสมัยนั้น ให้ยุติการรื้อฝายพญาคำ และยกเลิกการสร้างประตูละบายน้ำกั้นลำน้ำปิงมาแล้ว ณ หน้าศาลากลาง จ.เชียงใหม่ เมื่อปี ๒๕๕๑ ที่ผ่านมาโครงการนี้กรมชลประทานผลักดันมาตั้งแต่ปี ๒๕๔๘ โดยอ้างว่าฝายดังกล่าว สาเหตุให้เกิดปัญหาน้ำท่วมเมืองเชียงใหม่ หากรื้อฝายแล้วจะมีการปรับภูมิทัศน์สองฝั่งแม่น้ำปิงให้สวยงาม และเรือก็สามารถแล่นจากตัวเมืองเชียงใหม่ไปยังเวียงกุมกามได้ แต่กลุ่มผู้ใช้น้ำโต้แย้งมาโดยตลอดว่า ฝายพญาคำสร้างมานานนับร้อยปีที่ผ่านมาไม่ได้สร้างปัญหาน้ำท่วมเชียงใหม่แต่อย่างใด นอกจากนี้หากจะแก้ปัญหาดังกล่าวต้องไปจัดการการบุกรุกสองฝั่งลำน้ำในเขตเมืองเชียงใหม่ และขุดลอกตะกอนทรายออกด้วย เพราะโรงแรม ร้านอาหารต่างๆ ซึ่งสร้างริมฝั่งแม่น้ำเจ้าของล้วนเป็นคอนกรีตของ จ.เชียงใหม่

^{๗๘} สัมภาษณ์ นายสมบุรณ์ บุญชู, อ้างแล้ว.

^{๗๙} สัมภาษณ์ นายหมื่น ทิพย์เนตร, อ้างแล้ว.

ทั้งสิ้น ดังนั้นการรื้อฝายออกแล้วปรับภูมิทัศน์ นำเรือมาเล่นได้ตลอดลำน้ำคงจะเอื้อผลประโยชน์ให้กับคนกลุ่มเหล่านี้จึงละเลยภูมิปัญญาชาวบ้านไป

๒) ปัญหาการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์จากที่ดินเพื่อการเกษตรมา โรงงานอุตสาหกรรมและที่อยู่อาศัย เนื่องจากจำนวนประชากรได้อพยพเข้ามาทำงานในจังหวัดเชียงใหม่และลำพูนเพิ่มขึ้น พื้นที่เดิมที่เคย ลำเหมืองฝายพญาคำ ถูกบุกรุก ถมที่ดินให้กลาย ที่ทิ้งขยะและบ่อบ่อทิ้งน้ำเสียของโรงงานอุตสาหกรรม

๓) ปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนของผู้อาศัยในพื้นที่ราบสูง เพื่อขยายที่ดินทำการเกษตร และมีการใช้สารเคมีเพื่อเพิ่มผลผลิตจำนวนมาก ส่งผลให้มีการปนเปื้อนของสารเคมีลงสู่ลำน้ำ

๔) ปัญหาการสร้างถนนคู่ขนานทางรถไฟเชียงใหม่-ลำพูน ทำให้ลำเหมืองพญาคำไม่สามารถส่งไปถึงหมู่บ้านปลายน้ำ เช่น ชุมชนบ้านต้นเหว อำเภอสารภี ทำให้เหมืองฝายตอนใต้หายไป จึงยุติการสร้างถนนเลียบริมทางรถไฟ พ.ศ. ๒๕๔๘ ถึงแยกป่าแดด โดยให้เหตุผลว่าจะก่อให้เกิดปัญหาการจราจรคับคั่งและประสบอุบัติเหตุได้ง่ายจากปริมาณรถที่มีมากจนเกินไป

๕) ปัญหาน้ำเน่าเสียในเขตตลาดยางเนิ้ง อำเภอสารภี ที่มีการทิ้งของเสียและล้างสิ่งสกปรกลงในลำเหมือง และน้ำเสียจากตลาดตลาดต้นลำไยลงระบายสู่แม่น้ำปิง และย่านชุมชนสถานีรถไฟพระบายน้ำเสียมายังฝายพญาคำทำให้วัดเมืองสารภีได้รับผลกระทบจากน้ำเสียส่งกลิ่นเน่าเหม็น

๖) ปัญหาน้ำแล้งจากการดูดทราย การก่อสร้างสะพานกันแม่น้ำปิง บริษัทดูดทราย “พิบูลย์ทราย” มาดูดทรายตั้งแต่อำเภอแมริมมาถึงสะพานจันทร์โสมต้นน้ำ น้ำและทรายถูกดูดออกไป ทำให้ปีนี้เกิดปัญหาน้ำแล้งแห้งแล้งมากที่สุด เลยแก้ปัญหาให้ดูดทรายอาทิตย์ละ ๓-๔ วันและหยุดปล่อยน้ำ

๗) ปัญหาเรื่องความเห็นที่แตกต่างกันของประชาชนในหมู่บ้าน ๒ กลุ่มใหญ่ๆ ได้แก่ กลุ่มของพ่อหลวง (ผู้ใหญ่บ้าน) จากกรมการปกครองส่วนท้องถิ่น และพ่อหลวงจากพรรคการเมือง “พ่อเหลื่องเสื่อแดง” ที่มักจะปลุกปั่นให้ประชาชนไม่เห็นด้วยกับการกระทำของกลุ่มอนุรักษ์ฝายพญาคำแต่ก็ไม่สามารถทำลายองค์กรได้^{๘๐}

อย่างไรก็ตามกลุ่มอนุรักษ์เหมืองฝายพญาคำ สามารถทำนาได้ ๓ รอบต่อปี กลุ่มอนุรักษ์ฝายพญาคำมีความรักใคร่สามัคคีกัน ทำกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ ได้รับความร่วมมือกับสมาชิกกลุ่ม อย่างดี และส่งเสริมนักเรียนโรงเรียนสารภีพิทยาคมให้เขียนโครงการ “พืชน้ำอนุรักษ์น้ำ” เข้าไปประกวดได้รางวัลลำดับที่ ๔ ของประเทศ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๕ และการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและกฎระเบียบของฝายมาประยุกต์ใช้ สามารถทำให้คนในชุมชนเกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์น้ำ รักฝายเมื่อมีผู้ที่เข้ามาบุกรุก ทำลายฝาย ชุมชนก็จะรวมตัวกันประท้วง เจริญต่อรองจนประสบผลสำเร็จ ดังเช่นในกรณีการรวมตัวต่อต้านโครงการประทุระบายน้ำในน้ำปิงที่ทำให้หน่วยงานภาครัฐไม่รู้ถอย ฝายเก่าทั้ง ๓ ฝาย อันได้แก่ ฝายพญาคำ ฝายวังตาล และฝายหนองผึ้ง และยังคงสามารถสร้างประตู่

^{๘๐} สัมภาษณ์ นายสมบุญ บุญชู, อ่างแล้ว.

ระบายน้ำเพื่อป้องกันปัญหาน้ำท่วม ภัยแล้ง และระบายน้ำเสียของตัวเมืองเชียงใหม่ได้ต่อไป นับว่าได้ประโยชน์ร่วมกันทุกฝ่าย

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้สรุปความเหมือนและความแตกต่างในการจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิง ทั้ง ๔ กลุ่ม ออกมา ตารางในตอนท้าย ซึ่งสรุปได้ว่า กลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิงส่วนมากมีการจัดการน้ำด้วยภูมิปัญญาดั้งเดิมด้วยระบบเหมืองฝาย มีการคัดเลือกหัวหน้าเหมืองฝายหรือแก่งฝาย ผู้ช่วยแก่งฝาย และล่ามฝาย การจัดการทรัพยากรน้ำมีการนำพิธีกรรมเลี้ยงผีขุนน้ำ ผีฝายเข้ามาจัดการควบคู่กับการจัดการด้วยกฎระเบียบเหมืองฝายส่งผลให้การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำไปอย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งพระสงฆ์ยังเข้ามามีบทบาทในกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิง โดยพระสงฆ์ที่อยู่ในป่าก็ประพฤติตน แบบอย่างของการอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติอย่างไม่เบียดเบียนกัน พระสงฆ์สอนให้ชาวบ้านรู้จักคุณค่าของป่าไม้ และแม่น้ำที่มีความเชื่อมโยงกัน และนำชาวบ้านเข้าร่วมพิธีบวชป่าเพื่อปลูกฝังจิตสำนึกให้คนรักป่าไม่กล้าตัดต้นไม้ทำลายป่าอีก นอกจากนี้ยังมีการบวชปลา สืบชะตาปลา และสัตว์น้ำ เพื่อป้องกันการสูญพันธุ์ของปลาและสัตว์น้ำ ให้คนเกรงกลัวบาปจากการจับสัตว์น้ำที่ผ่านพิธีกรรมแล้ว เป็นต้นผลที่ได้รับจากการจัดการทรัพยากรน้ำด้วยระบบเหมืองฝาย ความเชื่อประเพณี และคำสอนทางพระพุทธศาสนาทำให้ การจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มประสบผลสำเร็จ ทั้งในปัจจุบันที่สามารถ ชุมชนต้นแบบของการจัดการทรัพยากรน้ำให้กับชุมชนอื่นๆ

ส่วนกลุ่มฮักน้ำปิง ตำบลฟ้าฮ่ามมีสภาพสังคม แบบตัวเมือง มีความเจริญทางด้านเศรษฐกิจและสังคมอย่างมาก อาชีพเกษตรกรชาวสวนลำไยและปลูกข้าวเริ่มน้อยลง เหลือเพียงการปลูกพืชผักสวนครัวในพื้นที่สาธารณะริมฝั่งแม่น้ำปิงจำนวนไม่มากนัก การเพาะปลูกใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านไม่ใช้สารเคมี ระบบการจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มฮักน้ำปิง ตำบลฟ้าฮ่ามจึงจัดการด้วยศาสตร์สมัยใหม่ ใช้เทคโนโลยีในการขุดลอกคูคลองระบายน้ำ และใช้เครื่องสูบน้ำระบายน้ำในกรณีปัญหาน้ำท่วม ควบคู่กับการใช้ความเชื่อและพิธีกรรมสืบชะตาหัวศาลาน้ำปิง โดยพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการประกอบพิธีกรรม และเทศนาให้สำนึกในพระคุณของแม่น้ำ มีการปล่อยปลาและสัตว์น้ำในเขตอุทยาน หลังจากเสร็จสิ้นพิธีสืบชะตาหัวศาลาน้ำปิง กลุ่มฮักน้ำปิงฟ้าฮ่ามจะจัดเวทีชุมชนเพื่อเสวนาปัญหาของทรัพยากรน้ำในชุมชนและแนวทางแก้ไข โดยได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน นอกจากนี้ยังจัดประเพณีลอยกระทง ลอยสะเปาเพื่อผู้คนเกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำด้วย โดยจัดกิจกรรมบริเวณท่าน้ำหลังวัดชะจาว ฟ้าฮ่าม งานประเพณีลอยกระทงที่หน่วยงานและองค์กรต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วมมาก

อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่ากลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิงจะมีความต่างในรูปแบบการจัดการทรัพยากรน้ำบ้าง แต่ยังมีส่วนที่เหมือนกันคือการนำเอาความเชื่อและพิธีกรรมมาประยุกต์ใช้ในการจัดการทรัพยากรน้ำ และบูรณาการร่วมกับพระพุทธศาสนา โดยนำคติธรรมทางพระพุทธศาสนามาสอดแทรกประเพณีและพิธีกรรมเหล่านั้น ถึงแม้ว่าจะไม่ได้พระพุทธศาสนาจะไม่ได้สอนโดยตรงแต่ก็ได้รับประโยชน์จากการเข้าร่วมกิจกรรมเหล่านั้น ทั้งความเมตตา ความกตัญญู ความสามัคคี เป็นต้น

ตารางวิเคราะห์ความเหมือนความแตกต่างในการจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มชุมชนลุ่มน้ำปิง

ชื่อกลุ่ม	ความเหมือน	ความต่าง
๑. กลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำปิง ฝ่ายวังไฮ ต.เชียงดาว อ.เชียงดาว	๑) มีการจัดการทรัพยากรน้ำด้วยระบบเหมืองฝาย ๒) อาศัยความเชื่อและพิธีกรรมเลี้ยงผีฝายเข้ามาจัดการทรัพยากรน้ำ มีการบวชป่า และบวชปลา ๓) พระสงฆ์มีบทบาทด้านการประพาสติดต่อกับธรรมชาติอย่างเรียบง่ายไม่เบียดเบียนทรัพยากรป่าไม้อัน ป่าต้นน้ำ และเทศนาสั่งสอนชาวบ้านให้รู้จักคุณค่าของป่าต้นน้ำ อีกทั้งจัดพิธีบวชป่า ๔) ปัญหาหลักคือ การตัดไม้ทำลายป่าต้นน้ำ และ ปัญหาน้ำท่วม	๑) มีการจัดค่ายเยาวชน เพื่อวิจัยน้ำ ๒) ปรับปรุงฝาย ให้ใหญ่ขึ้นกว่าเดิม จึงพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว มีธุรกิจเรือนแพ และร้านอาหาร
๒. กลุ่มฮักน้ำปิง ฟาร์ม อ.เมือง	๑) มีการจัดพิธีสืบชะตาไหว้สาแม่น้ำปิงประเพณีลอยกระทงและปล่อยปลาและสัตว์น้ำในเขตอภัยทาน ๒) พระสงฆ์มีบทบาทในการจัดการทรัพยากรน้ำโดยมีส่วนร่วมกับชุมชน เช่น ให้พระแก่ผู้มาทำบุญ เทศนาสั่งสอนชาวบ้านวัดงานบุญต่างๆ เช่น งานกฐิน ผ้าป่า หรืองานบุญในวันประเพณีสำคัญ เช่น ประเพณีลอยกระทงและแห่สะเปาช่วงเดือนพฤศจิกายน ทำพิธีสืบชะตาไหว้สาแม่น้ำปิง และดูแลการบูรกริมฝั่งแม่น้ำปิง ๓) มีปัญหาบุกรุกที่ดินริมแม่น้ำปิง ปัญหาบริษัทเอกชนดูดทรายในแม่น้ำปิง และปัญหาน้ำท่วม	๑) การจัดการทรัพยากรน้ำด้วยระบบเหมืองฝายมีเฉพาะกลุ่มที่ทำนาซึ่งมีน้อยมากในตำบลฟ้าฮ่าม ๒) มีการตั้งหอพระอุปคุตและศาลพระภูมิริมฝั่งแม่น้ำปิงที่ทำน้ำ ๓) มีการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ ในการจัดการทรัพยากรน้ำ เช่น เทศบาลตำบลฟ้าฮ่าม นักวิชาการจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โรงเรียนในชุมชน เป็นต้น ๔) มีการแสดงดนตรีพื้นเมืองและการฟ้อนรำของล้านนา อีกทั้งยังมีการฟื้นฟูการประกอบอาชีพทำเครื่องดนตรีพื้นบ้านล้านนา ฟื้นฟูอาชีพเพาะปลูกและจักสาน และส่งเสริมการท่องเที่ยวตามลำนํ้าปิง

ชื่อกลุ่ม	ความเหมือน	ความต่าง
๓. กลุ่มอนุรักษ เหมือนฝ่าย อ.จอมทอง	๑) มีการจัดการทรัพยากรน้ำด้วยระบบเหมืองฝาย ๒) ทำพิธีสืบชะตาโดยอินทนนท์หรือการเลี้ยงผีขุนน้ำและพิธีเลี้ยงผีฝาย ๓) พระสงฆ์มีส่วนช่วยอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ นำชาวบ้านเข้าร่วมประกอบพิธีบวชต้นไม้ และทุกวันพระช่วงกลางพรรษา ผู้สูงอายุจะมานอนกันที่วัด สวดมนต์ทำวัตรเช้า-เย็น และฟังเทศน์เรื่องปาปบุญคุณโทษและพระท่านได้สอดแทรกเรื่องการอนุรักษ์ต้นไม้ด้วย ๔) มีปัญหาการตัดไม้ทำลายป่าบนพื้นที่สูง ปัญหาการแย่งน้ำใช้ในฤดูแล้ง และปัญหาการใช้ยาปราบศัตรูพืชและสารเคมีทางการเกษตรบนพื้นที่สูงเจือปนลงสู่แหล่งน้ำด้านล่าง	๑) สมาชิกบางคนเห็นว่าพระสงฆ์มีบทบาทต่อการจัดการทรัพยากรน้ำน้อยมาก ในอดีตพระสงฆ์ไม่ค่อยมีบทบาทมากนัก เพราะพระธรรมจาริก ที่มาสอนศีลธรรมให้กับคนบนพื้นที่สูง
๔. กลุ่มเหมืองฝาย พญาคำ อ.สารภี	๑) มีการจัดการทรัพยากรน้ำด้วยระบบเหมืองฝาย ๒) มีการเลี้ยงผีฝาย การสืบชะตาฝายและลอยกระทง ๓) บทบาทของพระสงฆ์ต่อการจัดการทรัพยากรน้ำมีการสอดแทรกคำสอนเรื่องความกตัญญูต่อสิ่งแวดล้อม เช่น การทำบุญทานข้าวใหม่ มีการสร่งน้ำพระธาตุ มีการลอยกระทง และพระสงฆ์ได้สอนเรื่องการทำความดี การกตัญญูต่อแหล่งน้ำ ในวันสืบชะตาฝายพญาคำ และพระสงฆ์จะช่วยมาบอกกล่าวเจ้าที่ฝายพญาคำก่อนจะทำการซ่อมแซมฝาย	๑) มีกิจกรรมเก็บขยะในแม่น้ำปิงและฝายพญาคำเพื่อนำขยะไปขายรายได้นำไปมอบให้กับผู้ป่วยโรคเบาหวานในโรงพยาบาลอำเภอสารภี ๒) มีปัญหาน้ำเสีย ภัยแล้ง การแตกแยกทางความคิดของสมาชิกกลุ่ม และปัญหาการก่อสร้างของหน่วยงานภาครัฐที่ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการฝาย

แผนผังการจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิงจังหวัดเชียงใหม่

แผนผังกระบวนการจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิงจังหวัดเชียงใหม่

จากแผนผังกระบวนการจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิงจังหวัดเชียงใหม่ พบว่ามีการจัดการทรัพยากรน้ำร่วมกันระหว่างหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และชุมชน โดยทุกฝ่ายมีการประชุมวางแผนร่วมกันในการจัดการทรัพยากรน้ำ มีการจัดเวทีประชาชนขึ้น และใช้ทั้งกฎหมาย ความเชื่อพิธีกรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาจัดการทรัพยากรน้ำ ตลอดจนพระสงฆ์นำหลักพุทธธรรมมาสอดแทรกวิถีการจัดการทรัพยากรน้ำโดยเทศนาสั่งสอนให้เห็นคุณค่าของน้ำและป่าไม้ โดยนำพิธีบวชป่า สืบชะตาแม่น้ำ มาใช้เป็นกุศโลบายในการจัดการทรัพยากรน้ำ ซึ่งผู้วิจัยขออธิบายรายละเอียดของกระบวนการจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิง จ.เชียงใหม่ แยกเป็นหน่วยงานต่างๆ ก่อน ว่ามีการจัดการทรัพยากรน้ำของตนอย่างไร จากนั้นจึงจะสรุปภาพรวมการจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิงในตอนท้าย ดังนี้

การจัดการทรัพยากรน้ำโดยหน่วยงานของรัฐ ประกอบด้วย ๑) กรมทรัพยากรน้ำ มีหน้าที่เสนอแนะนโยบาย แผน กฎหมาย และมาตรการที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรน้ำ บริหารจัดการทรัพยากรน้ำ พัฒนา อนุรักษ์ ฟื้นฟูแหล่งน้ำ รวมทั้งควบคุมดูแล ประสานติดตามประเมินผล และแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรน้ำ พัฒนาวิชาการ กำหนดมาตรฐาน และถ่ายทอดเทคโนโลยีด้านทรัพยากรน้ำระดับภาพรวมและระดับลุ่มน้ำ ๒) การจัดการทรัพยากรน้ำชลประทานของโครงการ

ชลประทานมีการจัดการด้านวิศวกรรม การจัดการด้านการปลูกพืช และการจัดการด้านเศรษฐกิจ และสังคม และ ๓) การจัดการทรัพยากรน้ำของกรมส่งเสริมการเกษตร มีหน้าที่จัดหา น้ำ ออกแบบ การก่อสร้างระบบชลประทาน การวางแผน ควบคุมการส่งน้ำและบำรุงรักษาและประสานการมีส่วนร่วมของผู้ใช้น้ำ

ส่วนการจัดการทรัพยากรน้ำของหน่วยงานเอกชน ได้แก่มูลนิธิวายเอ็มซีเอ, กลุ่ม (คณ.) มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชฯ, เครือข่ายป่าชุมชนลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน, เครือข่ายอนุรักษ์และฟื้นฟูสายน้ำแม่ปิง และโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระบรมราชินีนาถ มีการสร้างฝายชะลอน้ำ และปลูกป่า เป็นต้น

ส่วนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ประกอบด้วย องค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาล และองค์การบริหารส่วนตำบล การจัดการทรัพยากรน้ำได้ปฏิบัติตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการบริหารทรัพยากรน้ำแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๐ กฎหมายรัฐธรรมนูญปี พ.ศ.๒๕๕๐ โดยเฉพาะ มาตรา ๒๙๐ พระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล (ฉบับที่ ๔ และฉบับที่ ๕) พ.ศ. ๒๕๔๖ ในมาตรา ๖๖-๗๒ และมาตรา ๑๖ นอกจาก องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นจะจัดการทรัพยากรน้ำตามอำนาจของรัฐแล้วยังมีการจัดการทรัพยากรน้ำโดยอาศัยความเชื่อ พิธีกรรมในชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ เข้าไปจัดการทรัพยากรน้ำด้วย เช่น การสืบชะตาแม่น้ำ การสืบชะตาปลา บวชปลา ปลอยปลา การสร้างหอพระอุปคุต การซ่อมแซมเหมืองฝาย เป็นต้นโดยสนับสนุนงบประมาณในการจัดกิจกรรม และเข้าร่วมกิจกรรมด้วย

ด้านการจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิง จ.เชียงใหม่ ทั้ง ๔ กลุ่ม มีดังนี้ การจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำปิง ฝายวังไฮ ต.เชียงดาว อ.เชียงดาวอาศัยความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมในการจัดการ ร่วมกับภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยมีกระบวนการจัดการทรัพยากรน้ำ กลุ่มเครือข่ายที่ประกอบด้วยหน่วยงานจากภาครัฐและเอกชน องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น การจัดการในกลุ่มด้วยระบบเหมืองฝายของชุมชน และพระสงฆ์จัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำและบวชปลาด้วย ทั้งนี้กลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำปิงฝายวังไฮ จะมีการประชุม ติดต่oprสานงานกับกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิงอื่นๆ ในจังหวัดเชียงใหม่ และกลุ่มเครือข่ายป่าชุมชนลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบนด้วย โดยผ่านเวทีประชาชนเป็นประจำทุกปี การเข้าร่วมประชุมที่จัดโดยหน่วยงานภาครัฐ เช่น โครงการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำที่รัฐบาลจัดขึ้นเพื่อรับฟังความคิดเห็นของประชาชน เป็นต้น การให้ความร่วมมือกับจังหวัดเชียงใหม่ในการจัดทำระบบแผนที่ภูมิศาสตร์ด้านแหล่งน้ำในชุมชน การเข้าร่วมประชุมที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรืออบต.เชียงดาวจัดขึ้นเพื่อขอความร่วมมือในการจัดการทรัพยากรน้ำ และทรัพยากรป่าไม้ โดยช่วยการสำรวจป่าไม้ที่ถูกบุกรุก และทางองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้จัดสรรงบประมาณในการจัดการทรัพยากรน้ำแก่กลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำปิง ฝายวังไฮด้วย เช่น กิจกรรมการซ่อมแซมฝายวังไฮ จะจัดสรรทั้งงบประมาณและวัสดุอุปกรณ์ในการซ่อมแซมฝาย ประสานงานกับกลุ่มชาวบ้านที่จัดการน้ำในระบบเหมืองฝาย ประสานงานกับชาวบ้านที่อาศัยอยู่สองฝั่งลำน้ำปิงเพื่อช่วยกันดูแลแม่น้ำ การร่วมกันจัดทำแหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลา ร่วมกับเครือข่ายอนุรักษ์และฟื้นฟูสายน้ำแม่ปิง จนทำให้เกิดกลุ่มเครือข่ายเยาวชนลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน อำเภอเชียงดาว เข้ามาช่วยหนุนเสริมการทำงานของเครือข่ายฯ โดยเฉพาะงานประชาสัมพันธ์ ให้ความรู้เรื่องการรักษาสิงแวดล้อมไปสู่เยาวชนรุ่นน้อง มีการนำความ

เชื้อและพิธีกรรมเข้ามาจัดการทรัพยากรน้ำ โดยมีพระสงฆ์เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรน้ำด้วย

กลุ่มฮักน้ำปิงฟ้าฮ่าม อ.เมือง มีการจัดการทรัพยากรน้ำในรูปแบบเครือข่ายมีการติดต่อประสานงานกับกลุ่มเครือข่ายซึ่งประกอบด้วย หน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิง โดยจัดกิจกรรมร่วมกัน อาทิ ประเพณีสืบชะตาไหว้สาแม่น้ำปิง โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ประกอบพิธีกรรม และมีการเชิญตัวแทนหน่วยงานของภาครัฐ เช่น กรมประมง จังหวัดเชียงใหม่ นักวิชาการจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ รวมทั้งตัวแทนชุมชน ทั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และสมาชิกผู้ใช้น้ำ โดยมีเทศบาลตำบลฟ้าฮ่าม เจ้าภาพจัดเวทีชุมชนขึ้นหลังเสร็จสิ้นพิธีสืบชะตาไหว้สาแม่น้ำปิง และกลุ่มฮักน้ำปิงฟ้าฮ่ามมีการติดต่อประสานงานและเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ กับกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิง จังหวัดเชียงใหม่ด้วย ในการเข้าร่วมประชุมเพื่อเสนอความคิดเห็นให้กับการจัดประชุมที่หน่วยงานของรัฐได้จัดการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำขึ้น การรณรงค์อนุรักษ์คลองแม่เข้าร่วมกับสมาชิกเครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิงกลุ่มอื่น ในการเดินขบวนรณรงค์ และแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านในขบวนแห่ด้วย กลุ่มฮักน้ำปิงฟ้าฮ่ามมีการประสานความร่วมมือกับเทศบาลตำบลฟ้าฮ่าม อย่างดี และให้ความร่วมมือกับทุกกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำที่ทางเทศบาลจัดขึ้น ส่วนทางเทศบาลได้สนับสนุนและ เจ้าภาพจัดกิจกรรมต่างๆ อาทิ ประเพณีลอยกระทงได้จัดร่วมกับองค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นข้างเคียงด้วย

กลุ่มอนุรักษ์เหมืองฝาย อ.จอมทองมีการจัดการทรัพยากรน้ำ เครือข่ายมีการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานจากภาครัฐ ได้แก่ โครงการชลประทานเชียงใหม่ กรมชลประทาน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ธนาครเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร เกษตรอำเภอ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิงกลุ่มอื่นๆ มีการน้อมนำแนวพระราชดำรินำมาใช้ในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ โดยการสร้างฝายชะลอน้ำ ดำรงวิถีชีวิตแบบพอเพียง มีการเข้าร่วมเวทีเสวนาชุมชนปีละครั้ง การจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่ม การจัดการด้วยระบบเหมืองฝาย เหมืองฝายจอมทอง มีสมาชิกกลุ่มเหมืองฝายประกอบด้วยแก่มือง แก่ฝายจากลุ่มน้ำต่างๆ เช่น แม่กลาง แม่ยะ แม่แปะ แม่สอย ฯลฯ มีการจัดสร้างศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญา เหมือง ฝาย เพื่อให้เป็นแหล่งรวบรวมและเผยแพร่ความรู้ด้านการจัดการเหมืองฝาย ทรัพยากรน้ำ ดิน ป่าไม้ และสิ่งแวดล้อมให้กับนักเรียน นักศึกษา เกษตรกร ประชาชนและผู้สนใจจากลุ่มน้ำปิง และลุ่มน้ำอื่นๆ ทั่วประเทศ รวมทั้งผู้มาศึกษาดูงานจากต่างประเทศ และ พิพิธภัณฑสถานบ้านขนาดเล็กซึ่งรวบรวมข้อมูล เรื่องราวของวิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรมของชุมชน ที่เกี่ยวกับกับเหมืองฝาย ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยพระสงฆ์เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรน้ำโดยจัดพิธีบวชป่าและสืบชะตาแม่น้ำด้วย ผลที่ได้คือคนในชุมชนมีน้ำใช้ในการเกษตร อุปโภคบริโภค อยู่อย่างพอเพียง คนในชุมชนเกิดความรักและสามัคคีกัน เอื้อเฟื้อกันและกัน มีกฎระเบียบและข้อบังคับในการใช้น้ำ การใช้ทรัพยากรในชุมชน คนในชุมชนมีจิตสำนึกสาธารณะ ร่วมรณรงค์อนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ แหล่งน้ำ ลำธาร และชีวิตความ อยู่ดีขึ้น

กลุ่มเหมืองฝายพญาคำ อ.สารภี กลุ่มเหมืองฝายพญาคำมีการจัดการน้ำในกลุ่มเครือข่าย ร่วมกับหน่วยงานของภาครัฐ หน่วยงาน อาทิ ที่ว่าการอำเภอ มีการติดต่อประสานงาน ส่งหนังสือ เอกสารราชการกับทางอำเภอในการจัดการทรัพยากรน้ำ ใช้ที่ว่าการอำเภอสารภีเป็นสถานที่ในการจัดประชุม มีการเข้าร่วมเครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิงจังหวัดเชียงใหม่ และได้ร่วมแสดง

ความเห็นต่อการจัดการทรัพยากรน้ำที่จัดโดยรัฐบาล ที่ไม่เห็นด้วยเพราะมีผลกระทบต่อชุมชน นอกจากนี้กลุ่มยังได้มีการคัดค้านการก่อสร้างประตูกันน้ำปิงโดยหน่วยงานของรัฐ และร่วมมือกับโรงพยาบาลอำเภอสารภีในการนำรายได้ไปช่วยเหลือผู้ป่วยโรคเบาหวาน จากการจัดกิจกรรมสืบชะตาฝายพญาคำ อีกทั้งยังร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิง จังหวัดเชียงใหม่ ในการรณรงค์ให้เห็นความสำคัญของปัญหาการจัดการทรัพยากรน้ำร่วมกัน และร่วมกับส่วนประสานและบริหารจัดการลุ่มน้ำปิงตอนบน คณะกรรมการลุ่มน้ำปิง กรมทรัพยากรน้ำ จัดโครงการสืบชะตาฝายพญาคำ โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ประกอบพิธีกรรม วัตถุประสงค์ของโครงการเพื่อ การปลูกจิตสำนึกให้คนในพื้นที่และเยาวชน ตระหนักถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ โดยอาศัยความร่วมมือของชุมชนในการสืบทอดประเพณีจากรุ่นสู่รุ่นต่อไป

เมื่อทราบการจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิง จ.เชียงใหม่ว่าในแต่ละหน่วยงานของกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิงมีการจัดการทรัพยากรน้ำอย่างไรแล้ว จึงขอสรุปภาพรวมในการจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิง จ. เชียงใหม่ ดังนี้

๔.๓ สรุป

การจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิง จ.เชียงใหม่ เป็นการจัดการทรัพยากรน้ำร่วมกันระหว่าง หน่วยงานของรัฐ หน่วยงานเอกชนและโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มชุมชนลุ่มน้ำปิง และพระสงฆ์เข้ามามีส่วนร่วม โดยเห็นว่าทรัพยากรน้ำเป็นของสาธารณะจึงมีการจัดการทรัพยากรน้ำร่วมกัน ไม่ใช่เป็นการจัดการทรัพยากรน้ำเพียงแค่กลุ่มหนึ่งกลุ่มใดเท่านั้น แต่ละหน่วยงานมีการประชุมวางแผนการจัดการทรัพยากรน้ำร่วมกัน และช่วยกันแก้ไขปัญหาการจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อให้สามารถจัดสรรทรัพยากรน้ำไปอย่างทั่วถึงและมีคุณภาพ การจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิงมีการจัดการแบบบูรณาการ โดยใช้หลักการจัดการทรัพยากรน้ำตามหลักพระพุทธศาสนาและพระสงฆ์เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรน้ำ โดยเทศนาสั่งสอนให้เห็นคุณค่าและมีจิตสำนึกต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ ด้วยความกตัญญูต่อแหล่งน้ำไม่ทำลายทรัพยากรน้ำให้เน่าเสีย โดยใช้พิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำเป็นกุศโลบาย เป็นต้น ตลอดจนสอนให้ดูแลรักษาป่าไม้อันเป็นต้นกำเนิดของแหล่งน้ำ โดยใช้พิธีกรรมบวชป่า นอกจากนี้ยังมีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรน้ำ เช่น การเลี้ยงฝิขุนน้ำ ฝิฝาย โดยจะทำการเลี้ยงฝิขุนน้ำ หรือ ฝิฝายหลังเสร็จจากการสร้างหรือซ่อมแซมเหมืองฝายแล้ว เพื่อตอบแทนพระคุณของฝิหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ดูแลรักษาทรัพยากรน้ำให้มีความอุดมสมบูรณ์ ให้น้ำใช้ในการเกษตรอย่างเพียงพอตลอดทั้งปี นอกจากนี้การจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิงยังใช้อำนาจรัฐในการจัดการทรัพยากรน้ำ โดยมีกฎหมายควบคุมการจัดส่งน้ำให้ทั่วถึงเพื่อให้เกิดความยุติธรรม และมีนโยบาย แผนงานในการจัดการทรัพยากรน้ำที่ชัดเจน เพื่อวางแผนการจัดส่งน้ำให้เป็นระบบซึ่งจะส่งผลให้เกิดการแผนการเพาะปลูกให้เป็นไปตามฤดูกาลด้วย การจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิง จ. เชียงใหม่จึงเป็นการจัดการทรัพยากรน้ำที่มีประสิทธิภาพซึ่งสามารถนำมาใช้เป็นต้นแบบในการจัดการทรัพยากรน้ำให้กับชุมชนอื่นได้